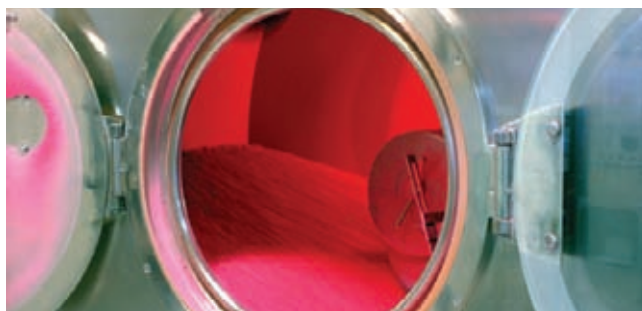

Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek d. d. za leto 2017

Kazalo

Poudarki 2017	3
Pismo predsednika uprave	4
1. Profil družbe	6
1.1 Leto 2017 v ključnih podatkih	7
1.2 O nas	13
1.3 Razvoj in okviri poročanja	26
1.4 Vodenje, zaveze, vključevanje	27
2. Okolje	33
2.1 Uveljavljanje aktivne okoljske politike	35
2.2 Surovine in naravni viri	42
2.3 Energija	45
2.4 Voda	48
2.5 Odpadki	50
2.6 Emisije v zrak	54
2.7 Izpusti v vode	57
2.8 Drugi okoljski vplivi	60
2.9 Varnost	61
3. Delo	64
3.1 Kadrovska politika	64
3.2 Zaposlovanje	64
3.3 Zdravje in varnost pri delu	66
3.4 Usposabljanje in izobraževanje	72
4. Izdelki	77
5. Človekove pravice in varstvo konkurence	78
6. Dobavitelji	80
6.1 Nabavna politika in sistem nabave	80
6.2 Postopki presoje dobaviteljev	80
6.3 Politika in praksa vključevanja lokalnih dobaviteljev	81
7. Vsebinsko kazalo po standardih GRI GS	82
8. Izjava okoljskega preveritelja	87
9. Slovar pomembnih izrazov	88

Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek d. d. za leto 2017

Založnik: Lek d. d.

Besedilo: Mojca Bernik, Lek d. d.

Uredništvo in svetovanje: Studio Kernel d.o.o.

Oblikovanje: Intesa RD d.o.o.

Fotografije: Arhiv Lek d. d., Shutterstock

Na naslovnici: Tadej Čepeljnik iz Bioloških učinkovin Mengeš, ki se je udeležil Tedna inovativnosti 2017, pod sloganom "Daj petko za inovativnost in odličnost". Lekov Teden inovativnosti je domiselni pristop k ustvarjalnemu razmišljanju.

Sodelavci se tako z raznolikimi in sproščenimi dogodki na vseh štirih lokacijah učijo novih načinov razmišljanja ter iskanja rešitev in idej za izboljšave.

Tisk: Silveco d.o.o.

Natisnjenih izvodov: 500

Ljubljana, julij 2018

Poročilo je tiskano na okolju prijaznem, 100-odstotno recikliranem nepremaznem papirju CocoonOffset. Narejen je iz 100-odstotno popotrošnih (post-consumer) vlaken, brez uporabe klora (PCF - Process Chlorine Free). Pridobljen ima certifikat EU Ecolabel (No. FR/011/03)* in certifikat o odsotnosti težkih kovin (Heavy metal absence). Papir je izdelan v papirnici, certificirani po okoljskem standardu ISO 14001. Ogljični odtis proizvajalca Arjowiggins Graphic je 602 kg CO₂/t papirja (Bilan Carbone® methodology).*

* Znak za okolje Evropske unije (Ecolabel flower oziroma Okoljska marjetica)

pomeni zavezo proizvajalca k okoljskim izboljšavam.

Poudarki 2017

951 mio. EUR

ČISTI PRIHODKOV OD PRODAJE V LETU 2017 ALI 6,2 % VEČ KOT V LETU 2016.

2 mrd. EUR

NOVARTISOVIH NALOŽB V SLOVENIJI V 15 LETIH, OD TEGA 170 MIO. EUR V LETU 2017.

+8 %

ZAPOSLENIH OB KONCU LETA 2017.

93 %

DELEŽ LOKALNEGA KADRA V VIŠJEM MENEDŽMENTU.

34 mio. EUR

PRIHRANKOV JE PRINESLO ČEZ 5.500 IDEJ ODDANIH V SISTEMU THINK NOVARTIS V ZADNJIH PETIH LETIH.

−24 %

ZNIŽANJE SKUPNIH EMISIJ HLAPNIH ORGANSKIH SPOJIN V OZRAČJE.

+7 %

IZBOLJŠANA UČINKOVITOST RABE VODE.

5 mio. EUR

ZA NALOŽBE V VAROVANJE OKOLJA.

Pismo predsednika uprave¹

Spoštovani sodelavci, partnerji, deležniki!

Dostopnost zdravljenja je osrednji del Novartisove in naše skupne družbene odgovornosti. S številnimi projekti smo v letu 2017 ojačali kulturo kakovosti in inovativnosti, ki je pogoj za to, da zdravljenje približujemo bolnikom po vsem svetu. Medtem ko so visoko kakovost naših procesov preverili in potrdili rezultati različnih notranjih ter zunanjih presoj, se je **inovativnost krepila kot gibanje na vseh naših lokacijah**, zato ji v letošnjem poročilu namenjam poseben poudarek.

Inovacije so namreč vstopnica v vzdržno prihodnost, zmanjšujejo porabo materialov in energentov ter razbremenjujejo zaposlene in okolje. Da je inovativnost doma v Leku, dobro ponazarja več kot pet tisoč petsto idej, ki so jih naši zaposleni predlagali prek interne aplikacije za predloge izboljšav. Pod imenom Th!nk Sandoz smo lekovi vanjo prispevali kar tretjino predlogov. Svojo peto obletnico delovanja je praznovala kot globalno orodje Th!nk Novartis, na voljo zaposlenim v vseh Novartisovih družbah v Sloveniji. Samo v Leku smo z izvedbo sprejetih predlogov v tem obdobju ustvarili za okoli 34 milijonov evrov prihrankov.

Izboljšav procesov in postopkov nikakor ni možno omejiti na eno orodje. Največ jih je ponovno nastalo neposredno pri izvajanju operacij in v proizvodnji. Stalne izboljšave so sestavni del vsakdanjega razmišljanja in delovanja ter prav tako naših naložb, kjer se odločamo za najboljšo razpoložljivo tehnologijo v času investicije.

V letu 2017 je tako Novartis za naložbe v Sloveniji namenil skoraj 170 milijonov evrov, od leta 2003 pa že za več kot 2 milijardi evrov sredstev. Ohranili smo vlogo ene vodilnih Sandozovih lokacij za uvedbo novih zdravil na globalne trge, lansirali smo več kot 15 novih molekul oziroma več kot 975 novih zdravil na 90 trgov po svetu. Utrdili smo položaj drugega največjega ponudnika generičnih zdravil v Sloveniji

in skupaj z drugimi Novartisovimi divizijami ohranili mesto vodilnega ponudnika zdravil na slovenskem trgu.

Tovrsten razvoj vsekakor ni mogoč brez kakovostnega kadra, zato veliko vlagamo v pridobivanje najboljših sodelavcev. Tudi pri tem ubiramo inovativne pristope, kot sta Novartisov karierni zajtrk, ki je bil nagrajen kot najboljša praksa na področju razvoja zaposlenih, in že sedmi Regijski BioCamp. Petnajstič zapored smo prejeli priznanje Top 10 Izobraževalni management za celovito upravljanje izobraževanja zaposlenih in se uvrstili med najbolj ugledne delodajalce v Sloveniji. Redno smo zaposlili 410 novih sodelavcev in leto zaključili z več kot 3.880 redno zaposlenimi, med katerimi je več kot 480 magistrov in doktorjev znanosti.

Področju zdravja in varnosti pri delu vseskozi namenjam veliko pozornosti. Tokrat smo sicer evidentirali osem primerov, kjer so bili sodelavci zaradi poškodbe pri delu v bolniškem staležu, kazalnik LTIR je znašal 0,21, kar je

¹ Razkritji GRI GS 102-14, 103-1

več kot leto prej (0,05). Resnejše poškodbe pri delu, ki bi imela kakršne koli posledice za zdravje, nismo zabeležili. Da bi preprečili in zmanjšali nezgode sodelavcev, smo se osredotočili na preprečevanje potencialno resnih incidentov ter pripravili preventivne ukrepe. Opravili smo blizu 2.800 varnostnih obhodov, s katerimi preprečujemo nevarna vedenja in stanja, ki lahko privedejo do incidentov ali poškodb.

Zaposleni prek različnih družbeno angažiranih akcij prispevamo družbenemu okolju. Več kot 300 sodelavcev z vseh lokacij v Sloveniji se je pridružilo akciji "Daj se na seznam", ki jo je organiziralo Slovensko združenje bolnikov z limfomom in levkemijo, ter se tako vpisalo v nacionalni register potencialnih darovalcev krvotvornih matičnih celic. Že 13. leto zapored pa se je 600 sodelavcev udeležilo prostovoljnih dejavnosti, kjer so v sodelovanju z lokalno skupnostjo pomagali ljudem. Sodelovanje z lokalnimi skupnostmi in sosedi smo ob tem razvijali z medsebojnimi srečanji, obiski ter spoznavanjem naših lokacij in z novimi oblikami sodelovanja.

S svojo dejavnostjo poskušamo v čim manjši meri vplivati na naravno okolje, kar dosegamo z izboljšavami procesov v proizvodnji, upoštevanjem okoljskih vidikov že v fazi raziskav in razvoja, recikliranjem ter vgradnjo okoljsko naprednih tehnologij. V varovanje okolja smo v letu 2017 vložili 5 milijonov evrov.

Med drugim smo v Mengšu optimizirali proces, ki v proizvodnji uporablja metilenklorid in njegovo porabo skoraj prepolovili, prav tako smo prekllopili dodatne emisije iz proizvodnje na RTO-napravo. V Lendavi smo z optimizacijo zaprtih krogov rabe vode zmanjšali porabo sveže vode in povečali učinkovitost hlajenja. V Ljubljani smo še znižali raven hrupa z vgradnjo dušilca zvoka, na Prevaljah pa smo izdelali študijo in pripravili vse potrebno za izvedbo optimizacije predobdelave odpadnih vod. Pri tem velja izpostaviti, da zahtevnost Novartisovih standardov pri nekaterih kazalnikih zdravja, varnosti in varovanja okolja, kot je vsebnost farmacevtskih učinkovin v odpadnih vodah, presega zahteve veljavne nacionalne ter EU-zakonodaje.

S skupnimi naporimi smo ponovno, in sicer za kar 24 %, znižali skupne emisije hlapnih organskih spojin v ozračje in za 7 % izboljšali učinkovitost rabe vode. Količino proizvedenih odpadkov smo, kljub povečani proizvodnji, zmanjšali za nekaj manj kot 1 %, količino odpadkov na tono izdelka pa za 10 %. Raba energije je bila večja za 0,4 %, medtem ko smo učinkovitost rabe energentov izboljšali za 9 %.

V Leku smo certificirali sistem ravnanja z okoljem skladno z zahtevami standarda ISO 14001:2015, z uredbo ES 1221/2009 (EMAS) in s sistemom varnosti in zdravja pri delu po standardu BS OHSAS 18001:2007. Novembra smo uspešno zagovarjali nove zahteve uredbe EMAS, ki sledi izdaji standarda 14001:2015 pri poudarjanju okoljskih vplivov v celotnem življenjskem ciklu zdravila. Prav tako smo

izpolnili vse zahteve za ponovno certificiranje po Programu odgovornega ravnanja za kemijsko industrijo.

Vse naštet je bilo pogoj, da smo povečevali svojo vlogo znotraj skupine Novartis, tudi pri prenosu proizvodnje originatorskih učinkovin na naše lokacije. Aprila smo na Prevaljah položili temeljni kamen za novo tovarno za proizvodnjo širokospektralnega antibiotika Amoksiklav. V enoti Aseptični izdelki v Ljubljani smo uspešno uvedli prve formulacije podobnega biološkega zdravila z učinkovino rituksimab (Rixathon) na trg EU.

V Lendavi smo vgradili tehnološko zahtevno pakirno linijo za pretisne omote in s tem omogočili prenos pakiranja prvega zdravila Novartisove Farmacevtike v Slovenijo; gre za zdravilo, ki se ga uporablja ob transplantaciji, in s katerim bo Novartis iz Lendave oskrboval bolnike po vsem svetu. Še večji razvoj enote bo omogočila odločitev, da se nadaljujejo prenosi pakiranja in oskrbovanja trgov iz Lendave za več ključnih inovativnih zdravil Novartisove Farmacevtike.

V Mengšu smo proizvedli rekordne količine učinkovine, ki se uporablja za zdravljenje slabokrvnosti pri rakavih in ledvičnih bolnikih. Zaradi povečanega povpraševanja smo začeli graditi dodatno proizvodno linijo. Ob zaključku leta smo v Mengšu začeli tudi z novim investicijskim projektom, ki bo na lokacijo pripeljal proizvodnjo učinkovin z visoko vrednostjo in še utrdil položaj ključnega Novartisovega centra biotehnološke odličnosti.

Za uresničene cilje na področju zdravja, varnosti in okolja ter okrepljeno sodelovanje z našim družbenim okoljem se zahvaljujem vsem svojim sodelavcem.

Zvonko Bogdanovski,
predsednik uprave

1. Profil družbe

Naziv: Lek farmacevtska družba d. d.²

Skrajšan naziv: Lek d. d.

Sedež družbe: Ljubljana

Poslovni naslov: Verovškova 57, 1526 Ljubljana, Slovenija

Matična številka: 1732811000

Standardna klasifikacija dejavnosti (NACE): 21.200

Proizvodnja farmacevtskih preparatov

Registracija: Okrožno sodišče v Ljubljani pod registrsko številko: 1/36542/00

Telefon: + 386 1 580 2111

Fax.: + 386 1 568 3517

E-pošta: info.lek@sandoz.com

Spletna stran: <http://www.lek.si>

Kontaktne osebe

Zakoniti zastopnik

Zvonko Bogdanovski, predsednik uprave;
zvonko.bogdanovski@sandoz.com

Odgovorna oseba

Robert Hribar, direktor enote Zdravje, varnost in okolje (ZVO); robert.hribar@novartis.com

Kontaktna oseba za informacije

o poročanju o trajnostnem razvoju³

Mojca Bernik, pooblaščenka za varstvo okolja; mojca.bernik@novartis.com

² Razkritji GRI GS 102-1, 102-3

³ Razkritje GRI GS 102-5

1.1 Leto 2017 v ključnih podatkih

1.1.1 Poslovanje v letu 2017

Tabela 1: Pomembnejši podatki o poslovanju v letu 2017

Kazalnik	Enota	31. 12. 2017	31. 12. 2016	31. 12. 2015	Indeks 2017/2016
Število zaposlenih		3.889	3.599	3.361	108
- lokacija Ljubljana		2.079	1.923	1.877	108
- lokacija Mengeš		1.058	1.002	904	106
- lokacija Lendava		484	423	355	114
- lokacija Prevalje		261	246	225	106
- najeta skladišča		7	5		140
Količinski obseg proizvodnje*	1.000 t	5,72	5,20	5,22	110
Čisti prihodki od prodaje	mio. EUR	951,480	895,270	849,413	106
Obveznosti do virov sredstev	mio. EUR	1.120,868	1.032,615	988,717	109
Kapital	mio. EUR	773,979	691,787	616,658	112

* Letni podatki so med seboj težko primerljivi zaradi zelo velikih razlik v teži izdelkov in sestavi proizvodnje med posameznim letom, ki nastajajo zaradi prilagajanja spremembam povpraševanja. Primerjava količinskega obsega proizvodnje med letoma zato ni popolnoma relevantna. Razlike v teži izdelkov je treba upoštevati tudi pri interpretaciji podatkov o učinkovitosti na tono proizvoda. Npr.: teža proizvedenih podobnih bioloških zdravil je v primerjavi z nekaterimi zdravili za samozdravljenje veliko manjša, vendar proizvodni proces zahteva večjo porabo vode in energentov. Hkrati je višja tudi finančna vrednost proizvedenih bioloških zdravil.

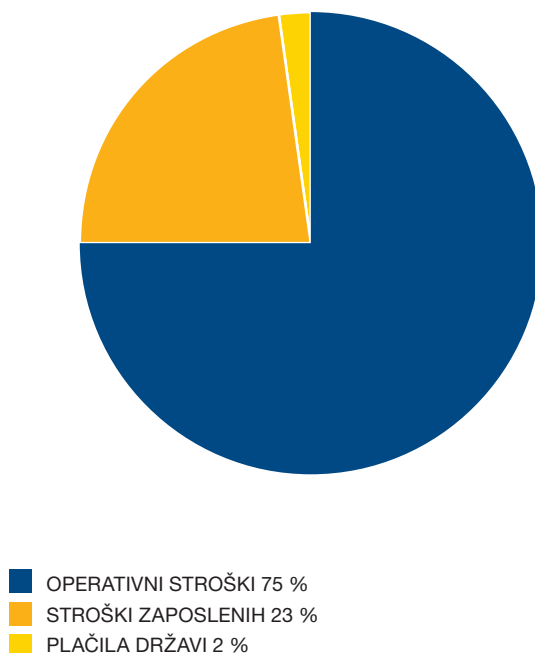
Ekonomski učinki poslovanja⁴

V družbi Lek smo v letu 2017 ustvarili za 951,480 milijona evrov čistih prihodkov od prodaje, v primerjavi s prejšnjim letom so bili višji za 6,2 %. Čisti poslovni izid obračunskega obdobja pa je znašal 83,18 milijona evrov.

V letu 2017 je **neposredno ustvarjena ekonomska vrednost** dosegla 965 milijonov evrov (901 v letu 2016), od tega je 84 % (810 milijonov evrov) predstavljala **distribuirana ekonomska vrednost**. Največji delež so v sestavi distribuirane ekonomske vrednosti, s 75 %, predstavljali operativni stroški (Operating Costs), ki so dosegli 605 milijonov evrov. **Stroškov zaposlenih** (Employee Costs) je bilo za 191 milijonov evrov (23 %). V letu 2017 nismo izvedli **plačila lastnikom kapitala** (Payments to Providers of Capital), plačila državi (Payments to Government) pa so znašala 14 milijonov evrov (2 %).

Davčne olajšave za vlaganja v raziskovalno dejavnost so znašale 6,267 milijona evrov (3,191 v letu 2016), neposredne subvencije pa 1,050 milijona evrov (543 tisoč v letu 2016).⁵

Graf 1: Sestava distribuirane ekonomske vrednosti

⁴ Razkritje GRI GS 201-1

⁵ Razkritje GRI GS 201-4

Tabela 2: Pomembnejši okoljski in družbeni vplivi⁴

Kazalnik	Enota	31. 12. 2017	31. 12. 2016	31. 12. 2015	Indeks 2017/2016
Učinkovitost rabe energentov	GJ/t	225	247	236	91
Učinkovitost rabe vode**	m ³ /t	598	646	680	93
Količina odpadkov – učinkovitost	t odpadkov/ t proizvoda	6,5	7,2	6,7	90
Emisije hlapnih organskih spojin – učinkovitost	t HOS/t proizvoda	0,011	0,016***	0,018	69****
LTIR* – pogostost nezgod pri delu in boleznih v zvezi z delom z bolniškim staležem		0,21	0,05	0,12	420
TRCR* – pogostost nezgod pri delu in boleznih v zvezi z delom z bolniškim staležem ter nezgode pri delu in boleznih v zvezi z delom, katerih zdravstvena oskrba preseže kriterije prve pomoči		0,26	0,28	0,39	93

*Opredelitev kazalnikov LTIR in TRCR ter formula za njun izračun sta navedeni v točki 3.3.1 Spremljanje nezgod pri delu.

**V tabeli prikazujemo učinkovitost rabe vseh vrst vode v Leku (tehnološke in hladilne vode).

***Sprememba izhaja iz napake pri vnosu podatka v DMS-sistem in posledično v Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek d. d. za leti 2015 in 2016.

****Zaradi zaokroževanja na tri decimalke.

Več kot 300 sodelavcev z vseh Novartisovih lokacij po Sloveniji se je vpisalo v nacionalni register potencialnih darovalcev krvotvornih matičnih celic (KMC).

1.1.2 Dosežki in dogodki iz poslovanja v letu 2017

Tudi v letu 2017 smo uspešno poslovali in uresničevali svoje poslanstvo – odkrivati nove poti za izboljšanje ter podaljševanje življenja ljudi –, in sicer z utiranjem novih pristopov, ki ljudem po vsem svetu omogočajo dostop do kakovostne zdravstvene oskrbe.

Ključni poudarki poslovanja v letu 2017:

- Pozitivni trend zaposlovanja: v letu 2017 smo redno zaposlili **410 novih sodelavcev**. Ob koncu leta je bilo tako v Leku **več kot 3.880 redno zaposlenih**; **47 odstotkov** jih je imelo **visokošolsko izobrazbo**, od

⁶ Razkritji GRI GS 302-3, 403-2

tega jih je bilo **več kot 480 magistrov in doktorjev znanosti**. V zadnjih šestih letih je družba v Sloveniji zaposlila več kot 1.800 sodelavcev.

- **Nadaljevanje inovativnih kadrovskih praks:** mednje sodita **Regijski BioCamp**, ki je bil lani izveden že sedmič zapored, in **Novartisov karierni zajtrk**. Slednjega je družba lani pripravila drugič in predstavlja uspešno inovativno kadrovske spodbudo za vračanje slovenskih strokovnjakov, ki so na delu ali študiju v tujini, v slovensko okolje.
- **Zamenjava na vrhu družbe:** z avgustom je **Vojmirja Urlepa** na mestu predsednika uprave Leka in predsednika Novartisa v Sloveniji nasledil **Zvonko Bogdanovski**. Nadzorni svet je za obdobje petih let imenoval tudi novo upravo, ki jo sestavljajo: Daniel Michalek, direktor Financ, Samo Roš, direktor Kadrov, Ksenija Butenko Černe, direktorica Pravnih zadev, Andrej Pardo, komercialne dejavnosti, in mag. Marjan Novak, delavski direktor.
- **Visoka dinamika razvojnih dejavnosti:** v Razvojnem centru Slovenija smo dokončali razvoj in vložili **17 dosjejev za zdravila** ter **tri dosjeje za zdravilne učinkovine** na najzahtevnejših svetovnih trgih. Sandoz je na trge ZDA, Evropske unije, Kanade, Mehike, Japonske, Avstralije in Brazilije uspešno **lansiral 18 zdravil**, razvitih v Razvojnem centru Slovenija.
- **Ohranitev vloge ene vodilnih Sandozovih lokacij za uvedbo novih zdravil** na globalne trge: lansirali smo več kot 15 novih molekul oziroma več kot 975 novih zdravil na 90 trgov po svetu.
- **Ohranitev visoke dinamike naložb:** v letu 2017 je Novartis za naložbe v Sloveniji namenil skoraj **170 milijonov evrov**, od leta 2003 je tako v Sloveniji vložil za **več kot 2 milijardi evrov** sredstev. Od tega je bilo več kot 1,1 milijarde evrov namenjenih naložbam v razvoj, drugo pa posodabljanju in širitvi proizvodnih kapacitet. Aprila je bil na Prevaljah položen temeljni kamen za novo tovarno za proizvodnjo širokospektralnega antibiotika Amoksiklav.
- **Povečanje obsega proizvodnje:** dosegli smo rast skupnega obsega proizvodnje. Zdravila, proizvedena v Sloveniji, tržimo po vsem svetu skozi široko Sandozovo in Novartisovo prodajno mrežo. Nekatera ključna zdravila vsebujejo tudi lastno razvito in izdelano učinkovino.
- **Ohranitev položaja vodilnega ponudnika zdravil na slovenskem trgu:** utrdili smo položaj drugega največjega ponudnika generičnih zdravil v Sloveniji. Z rastjo tržnega deleža, ki znaša **27,8 odstotka**, smo okrepili vlogo tržnega vodje v segmentu zdravil brez recepta. Skupaj z drugimi Novartisovimi divizijami zavzemamo mesto **vodilnega ponudnika zdravil na slovenskem trgu**.
- **Vzdrževanje kakovosti na visoki ravni:** z različnimi dejavnostmi in izobraževanji smo še naprej razvijali kulturo kakovosti. S tem sledimo novim zahtevam,

kot je na primer področje skladnosti podatkov, in jih vgrajujemo v sistem kakovosti družbe. Visoko raven kakovosti v Leku potrjujejo uspešno prestane številne inšpekcije in Novartisove presoje. Še posebej smo ponosni na izvrsten izid treh inšpekcij ameriške Agencije za hrano in zdravila (FDA) v Ljubljani, Mengšu in na Prevaljah.

- **Ohranitev skrbi za naravno okolje:** vseskozi si prizadevamo za celovito zmanjševanje vplivov svoje dejavnosti na okolje, tako smo certificirali sistem ravnanja z okoljem skladno z zahtevami standarda ISO 14001:2015, z uredbo ES 1221/2009 (EMAS) in s sistemom varnosti in zdravja pri delu po standardu BS OHSAS 18001:2007. V novembru 2017 smo uspešno zagovarjali nove zahteve uredbe EMAS (verzije 2017), ki s spremembo sledi izdaji standarda 14001:2015 pri poudarjanju okoljskih vplivov v celotnem življenjskem ciklu zdravila, izpolnili pa smo tudi vse zahteve za ponovno certificiranje po **Programu odgovornega ravnanja za kemijsko industrijo (POR, Responsible Care)**.
- **Visoka raven družbene odgovornosti:**
 - V izjemno uspešni akciji "Daj se na seznam", ki jo je organiziralo Slovensko združenje bolnikov z limfomom in levkemijo, se je več kot 300 sodelavcev z vseh Novartisovih lokacij po Sloveniji vpisalo v nacionalni register potencialnih darovalcev krvotvornih matičnih celic (KMC), s čimer so prispevali, da je slovenski register presegel magično mejo 20.000 darovalcev.
 - S podpisom **Listine raznolikosti Slovenija** smo se pridružili več kot 7.600 organizacijam v Evropi, ki razumejo pozitivne učinke upravljanja raznolikosti.
 - 600 sodelavcev z Novartisovih lokacij iz Ljubljane, Mengša, Lendave in Prevalj je sodelovalo v več kot 20 prostovoljskih dejavnostih. Svoj čas so namenili pomoči in druženju z več kot 700 ljudmi. V 13 letih prostovoljstva so Novartisovi sodelavci v Sloveniji sodelovanju z lokalno skupnostjo namenili **več kot 28.000 delovnih ur in pomagali več kot 12.000 ljudem**.

1.1.3 Prejeta priznanja in nagrade

Delo družbe Lek in njenih zaposlenih je bilo v letu 2017 nagrajeno s številnimi nagradami in priznanji:

- Lek je prejel **zlato nacionalno priznanje za inovacijo**, ki ga podeljuje Gospodarska zbornica Slovenije, ter srebrno priznanje Gospodarske zbornice Slovenije osrednjeslovenske regije. Zlato priznanje so Lekovi strokovnjaki prejeli za inovacijo za otrokom prijaznejši antibiotik v obliki hitroraztapljajoče se tablete.
- Lek se je šestič zapored uvrstil **med najbolj ugledne delodajalce v Sloveniji** po raziskavi zaposlitvenega portala Mojdelo.com.

Vojmir Urlep, nekdanji predsednik Lekove uprave, je prejel Minařikovo odličje.

- Lekovi biofarmaceutiki je **Biotehniška fakulteta** podelila **priznanje** za dolgoletno plodno sodelovanje na področju raziskovalnega in strokovnega dela.
- Nekdanji predsednik uprave Leka in Novartisa v Sloveniji, Vojmir Urlep, je prejel **Minařikovo odličje** Slovenskega farmacevtskega društva za izjemen doprinos k razvoju farmacevtske stroke.
- Novartisov karierni zajtrk je bil na izboru najboljših zaposlovalcev Zlata nit, ki poteka pod okriljem časopisne družbe Dnevnik, nagrajen s priznanjem v kategoriji **zlata praksa za leto 2016**, na konferenci HR&M, ki jo prireja Planet GV, pa še **priznanje za najboljšo prakso na področju razvoja zaposlenih** med velikimi podjetji.

Špela Bernhard in Samo Roš sta sprejela priznanje Leku za najboljšo prakso na področju razvoja zaposlenih med velikimi podjetji za Novartisov karierni zajtrk.

- Lek je petnajstič prejel priznanje **TOP 10 Izobraževalni management**.
- Timu sodelavcev Razvojnega centra Slovenija so podelili Sandozovo nagrado v kategoriji delovanje z integriteto za uspešno zaključen zahteven razvoj tablet s podaljšanim sproščanjem za ameriški trg.
- Raziskovalka iz Razvojnega centra Slovenija je prejela Sandozovo nagrado za razvoj v kategoriji novinka leta, tim za razvoj bioekvivalence pa Sandozovo nagrado za razvoj v kategoriji *tim leta*.

GZS je Leku podelil zlato nacionalno priznanje za inovacijo.

1.1.4 Cilji na področju Zdravja, varnosti in okolja

V Leku smo predani odgovornemu poslovanju in dobri praksi na področju varovanja zdravja, varnosti in okolja (ZVO). Novartis stremi k učinkoviti rabi naravnih resursov in k zmanjševanju okoljskih vplivov svojih aktivnosti ter proizvodov v celotnem življenjskem ciklu, zato je postavljanje pravih ciljev na področju varovanja okolja zelo pomembno. Konkretno opredeljene cilje uresničujemo z jasno določenimi odgovornostmi, ki temeljijo na zakonskih predpisih in korporacijskih usmeritvah ter naši zavezanosti integriteti in etičnim načelom.

Na področju ZVO sledimo dolgoročnim Novartisovim ciljem, pri čemer uresničujemo tudi svoje vsakoletne kratkoročne cilje. Pri določanju in uresničevanju ciljev izhajamo iz Politike varovanja zdravja, varnosti in okolja. Politiko dopolnjevamo in spreminjamo z revidiranjem Poslovnika zdravja, varnosti in okolja (ZVO).

Cilje spremljamo za vsako posamezno lokacijo in na ravni celotne družbe. Podatke za poročanje zbiramo in potrjujemo v Novartisovem sistemu DMS (Data Management System). Učinkovitost ravnanja z okoljem izboljšujemo z vključevanjem vseh zaposlenih v sistem skrbi za okolje, z odprtim dialogom pri zagotavljanju informacij notranji in zunanji javnosti ter rednim vrednotenjem uspešnosti sistema.

Procesi za proizvodnjo farmacevtskih izdelkov na lokacijah v Ljubljani, na Prevaljah in deloma v Lendavi so mletje, granuliranje, peletiranje, pakiranje ipd., torej fizikalni procesi, ki se precej razlikujejo od bioloških in kemijskih procesov proizvodnje učinkovin. Posledično se razlikujejo tudi njihovi vplivi, kar še posebej velja za področje okolja (odpadki, emisije v zrak in drugo).

S prikazom obvladovanja vplivov predstavljamo zastavljene cilje za leto 2017 in doseženi položaj pri izpolnjevanju dolgoročnih ciljev družbe do konca leta 2020.

Kratkoročni Lekovi cilji ZVO za leto 2017

Področje	Kazalnik	Cilj	Doseženo v letu 2017 (za celoten Lek)
Zdravje	Izpostavljenost zaposlenih nevarnostim, ki presegajo dovoljene vrednosti	0	0
Varnost	Prepoznavanje tveganj za poškodbe	12–15* varnostnih obhodov/200.000 delovnih ur Skoraj dogodki 35–50*/200.000 delovnih ur	Doseženo. Izvedeno skupaj 2.796 varnostnih obhodov in zaznanih 1.455 skoraj dogodkov.
	Resne in smrtne poškodbe (SIF)	0	0
	Poškodb z bolniškim staležem, z možnostjo resne poškodbe	0	Ni doseženo. 3
Okolje	Zmanjšanje emisij učinkovin v vode	100 % ovrednotenje ekotoksičnosti učinkovin z oceno tveganja	Doseženo.
	Zmanjšanje emisij toplogrednih plinov GHG	4 %	Ni doseženo v absolutnih vrednostih. Izboljšana učinkovitost za 3 %.
	Znižanje deleža nerekiciranih odpadkov na tono proizvoda	Projekt povišanja deleža odpadkov, ki se reciklirajo, za 2–4* %	Doseženo. Delež recikliranja odpadkov se je povečal za 2 %.
Korektivni ukrepi	Izvedba korektivnih ukrepov	Brez zamud pri izvedbi	Ni doseženo. Povprečno je zamujalo 26 ukrepov/mesec.
BCM-indeks	Zagotavljanje nemotenega poslovanja	20–22* točk	Doseženo. 23,7 točke
NEM-indeks	Pripravljenost na odzivanje v izrednih razmerah	20–22* točk	Doseženo. 22 točk

* Vrednosti so različne po lokacijah.

Dolgoročni Novartisovi cilji ZVO do leta 2020

Področje	Kazalnik	Cilj	Status 2017
Zdravje	Izpostavljenost zaposlenih nevarnostim, ki presegajo dovoljene vrednosti	0	0
	Znižanje stopnje absentizma	-10 % glede na leto 2010	-6 %
Varnost	Resne in smrtne poškodbe (SIF)	0	0
Okolje	Zmanjšanje emisij toplogrednih plinov (GHG)	-30 % glede na leto 2010	-35 % 2010: 94.758 t 2017: 61.688 t
	Zmanjšanje emisij učinkovin v vode	10-krat pod vrednostjo PNEC*	Vzpostavljen sistem pregleda nad stanjem, izvedena pregled izpustov in ocena tveganja za okolje za leto 2017.
	Znižanje deleža nerekiciranih odpadkov na tono proizvoda	- 30 % glede na leto 2010	-75 % 2010: 2,48 t/t proizvoda 2017: 0,61 t/t proizvoda

* Koncentracija snovi, pod katero naj ne bi bilo škodljivih učinkov na okolje.

Lekovi cilji za 2018

Področje	Kazalnik	Cilj
Varnost	Resne in smrtne poškodbe (SIF)	0
	LTIR (zaposleni + zaposleni preko agencij) s potencialom SIF	0
	Varnostni obhodi na 200.000 delovnih ur	12-15
	Skoraj dogodki in "good catches" na 200.000 delovnih ur	35-50
Zdravje	Izpostavljenost zaposlenih nevarnostim, ki presegajo dovoljene vrednosti	0
Okolje	Zmanjšanje rabe tehnološke vode	3 %
	Zmanjšanje emisij toplogrednih plinov (GHG) na račun rabe energije	≥ 5 %
	Znižanje deleža celotnih nerekiciranih odpadkov	≥ 4 %
Korektivni ukrepi	Število zamujenih ukrepov (CAPA)	0
	Število zamujenih ukrepov na odstope inšpekcij	0
BCM-indeks	Zagotavljanje nemotenega poslovanja	20-22 točk
NEM-indeks	Pripravljenost na odzivanje v izrednih razmerah	20-22 točk

1.2 O nas

Lek farmacevtska družba d. d. (v nadaljevanju družba Lek oz. Lek) je delniška družba, ki je v 100-odstotni lasti družbe Novartis Pharma AG. Njena temeljna dejavnost je proizvodnja farmacevtskih preparatov. Družba Lek je imela na 31. 12. 2017 100-odstotni lastniški delež v družbi Sandoz farmacevtska družba d. d. in 74,5-odstotni lastniški delež v družbi Čistilna naprava Lendava d.o.o.

V letu 2017 ni bilo sprememb v velikosti, strukturi oziroma lastništvu družbe Lek, prav tako družba ni izvajala združevalnih aktivnosti ali skupnih vlaganj.

600 sodelavcev z Novartisovih lokacij v Sloveniji je sodelovalo v več kot 20 prostovoljskih dejavnostih v okviru Dneva sodelovanja z lokalno skupnostjo.

Ključna načela naše družbene odgovornosti

Dostopno zdravljenje

Verjamemo, da si vsi bolniki zaslužijo kakovostno zdravljenje. Naše lokacije v Sloveniji so zato razvojno-proizvodna središča, kjer iščemo poti do inovativnih in cenovno dostopnejših farmacevtskih izdelkov.

Odgovorno poslovanje

Zaupanje bolnikov in kupcev temelji na kakovosti naših izdelkov, etičnem vodenju družbe ter ravnanju zaposlenih.

Poročanje

V Leku redno spremljamo in merimo trajnostne kazalnike svojega poslovanja. Ekonomske in okoljske vplive ter družbene vidike delovanja javno predstavljamo na letni ravni ter pri tem stremimo k preglednosti in primerljivosti podatkov.

Naši ljudje in skupnosti

Prizadevamo si, da zaposlenim omogočamo spodbudno delovno okolje ter varna in zdrava delovna mesta. V življenje lokalnih skupnosti se dejavno vključujemo, predvsem s prostovoljnim delom zaposlenih in svojim filantropskim delovanjem.

Okoljsko trajnostno delovanje

Aktivno okoljsko politiko uresničujemo s številnimi dejavnostmi za varovanje okolja, s katerimi večkrat presegamo zakonske zahteve. Pri sprejemanju poslovnih odločitev upoštevamo posredne in neposredne vplive na okolje. Premišljeno izkoriščamo naravne vire in povečujemo učinkovitost njihove porabe.

Razvijamo družbo talentov, znanja in sodelovanja

Dr. Darja Ferčej Temeljotov

Dr. Darja Ferčej Temeljotov, vodja strateških programov v Leku, spodbuja iskanje novih rešitev tudi pri povezovanju akademske sfere in farmacevtske industrije. Za uspešno sodelovanje ji je Fakulteta za farmacijo Univerze v Ljubljani v letu 2017 podelila priznanje.

Kakšen je namen številnih programov za razvoj inovacij, talentov in sodelovanja z akademsko sfero?

Najpomembneje je, da spodbujamo odprto mišljenje, sodelovanje in strast za strokovno in osebno rast. Seveda nobene kulture ni mogoče zgraditi čez noč. Lekova kultura inovativnosti ima tako več desetletno

tradicijo. Z načrtovanim in sistematičnim pristopom smo uspeli zagnati gibanje za inovativnost, ki je preželo celotno organizacijo. Njeni glasniki so *promotorji inovativnosti*, ki v vseh enotah in na vseh Lekovih lokacijah spodbujajo in povezujejo sodelavce k odprtemu, kritičnemu in konstruktivnemu razmišljanju in delovanju. Trudimo se biti najboljši v inovativnosti, radovednosti in učljivosti, v uresničevanju novih načinov delovanja in preseganju zastavljenih ciljev.

Kako bi strnili ključne stične točke Lekovega širokega gibanja za inovativnost?

Gradimo na petih prednostnih stebrih, ki vsi prispevajo k oblikovanju organizacije za prihodnost. Temeljnega pomena je, da želimo sodelavcem omogočiti, da v celoti razvijejo svoj potencial. V drugem in tretjem stebrih sta spodbujanje inovativnih rešitev ter razvijanje novih načinov dela in operacijske odličnosti. Vsi stebri stalno rastejo in se prenavljajo. Tako se v četrtem učimo obvladovati velike količine podatkov in digitalne tehnologije, v petem pa v sodelovanju z raziskovalno sfero razvijamo širšo družbo, njene talente in znanja.

Kje je največ priložnosti za izboljšave?

Priložnosti za izboljšave se skrivajo in odkrivajo v vseh poslovnih funkcijah. V proizvodnji je največ tehničnih in "vitkih" izboljšav, v Biofarmaceutiki, Razvojnem centru, Kakovosti in Oskrbi se ukvarjajo z napredno rabo podatkov in s poenostavitvijo postopkov. Prav vsem pa je pomembno tudi prijazno delovno okolje, kamor sodijo ureditev prostorov, namestitvev drobnih elementov in pripomočkov ter dobra medsebojna povezanost in poznavanje sosednjih enot.

Ste k inovativnosti pristopili na inovativen način?

Množičnega inoviranja v današnjem pomenu besede smo se sistematično lotili pred šestimi leti. Prizadevamo si za sveže pristope, ti so seveda ključni. Takrat smo kot pilotni projekt, v Sloveniji prvi znotraj Sandoza, vzpostavili spletno orodje, enostavno in vsem zaposlenim dostopno aplikacijo, ki se danes imenuje *Think Novartis* in se uveljavlja v celotnem Novartisu.

Pet stebrov naše inovacijske kulture

Razvoj potencialov sodelavcev

Spodbujanje inovativnih rešitev

Razvijanje novih načinov dela in operacijske odličnosti

Obvladovanje velike količine podatkov in digitalne tehnologije

Razvoj širše družbe, talentov in znanja v sodelovanju z raziskovalno sfero

Zmagovalna ekipa Regijskega BioCampa 2017

Veliko smo se pogovarjali o pomenu izboljšav, sinergij med različnimi že obstoječimi pobudami in spodbujali sodelavce, naj vse svoje predloge podajajo prek spletne aplikacije, ki je tako začela postajati naša knjižnica idej in dobrih praks. Enkrat letno poteka na vseh lokacijah Teden inovativnosti z različnimi dogodki.

Kakšni so rezultati zbiranja idej?

V petih letih smo v Sloveniji zabeležili skupaj več kot 5.500 idej, ki so prinesle več kot 34 milijonov evrov finančne koristi. Vsaj tolikšen, če ne še večji, je pomen izboljšav za razvoj organizacijske kulture, medsebojnega sodelovanja in prepoznavanja nadaljnjih priložnosti za izboljšave, gradnjo novih znanj in načinov dela.

Vse skupaj zagotovo pomembno prispeva k dvigu konkurenčnosti podjetja kakor tudi k motivaciji in pripadnosti zaposlenih. Zavedamo se, kako pomembno je interdisciplinarno povezovanje navznoter in navzven, kako pomembna sta radovednost in izmenjava znanj. S tem razlogom skozi vse leto pripravljamo mozaik dogodkov, s katerimi povezujemo notranje in zunanje talente in entuziaste ter odpiramo vrata novemu znanju in inovativnemu razmišljanju za prihodnost.

Koliko stikov pa imate z mladimi, dijaki in študenti?

Pri spodbujanju mladih talentov sodelujemo s srednjimi šolami in s fakultetami naravoslovnih smeri, za katere pripravljamo srečanja, tako pri nas, v laboratorijih in v proizvodnji, kot tudi na kariernih sejmih in na fakultetah.

Dijakom in študentom večkrat odpremo vrata naše proizvodnje trdnih in sterilnih izdelkov, biofarmaceutike in razvojnega centra ter prisluhnemo njihovim vprašanjem in željam. Študentom ponujamo možnost opravljanja praktičnega usposabljanja, zaključnih diplomskih, magistrskih, doktorskih del in redne zaposlitve.

Leto začnemo z Novartisovim kariernim zajtrkom za mlade talente, ki študirajo ali delajo v tujini. V Leku smo ga zanje razvili z željo, da nas obiščejo in prepoznajo priložnosti za delo in razvoj pri nas. V letu 2017 smo postali aktivni partner projekta Inženirke in inženirji bomo, namenjenega dijakom. Prav posebna oblika povezovanja z mladimi pa je Regijski BioCamp. To je edinstven dogodek v Sloveniji, ki predstavlja odlično priložnost za študente – vrhunske mlade talente –, da se srečajo s strokovnjaki in menedžerji s sveta farmacevtske industrije kakor tudi iz medicinske prakse in različnih področij akademskih raziskav. Hkrati imajo priložnost, da tudi sami pokažejo svoje znanje in potencial ter si tako odprejo vrata za začetek kariere. V sklopu dogodka pa poleg zunanjih študentov sodelujejo tudi Lekovi talenti. Namen BioCampa je trajno povezovanje gospodarske in akademske sfere. Več kot 30 udeležencev preteklih BioCampov je danes že zaposlenih na različnih področjih v Leku in Novartisu.

1.2.1 Ključni kupci in trgi⁷

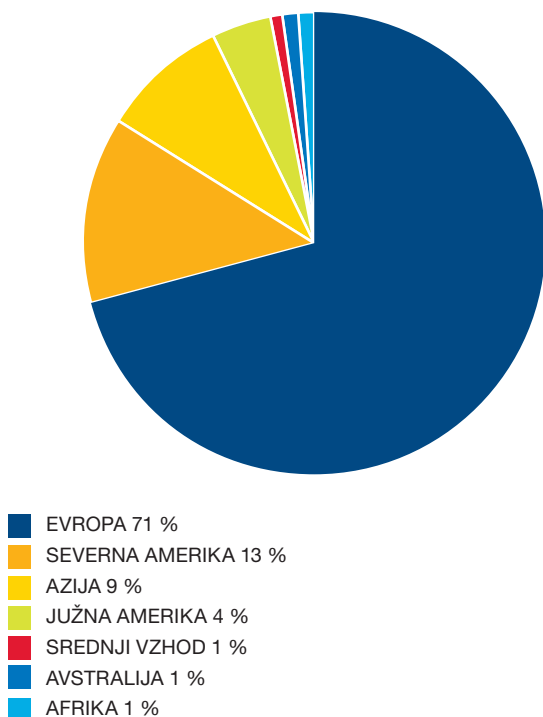
Skladno z organizacijo in strateškimi usmeritvami Sandoza so najpomembnejši kupci naših izdelkov in učinkovin družbe v skupini Sandoz. V neto prodaji družbe so trije največji kupci v letu 2017 dosegli 75-, 9- in 3-odstotni delež. Lek prodaja lastne izdelke in izdelke drugih Sandozovih družb. Največ, kar 95 % izdelkov, smo prodali neposredno na zunanjih trgih (ZDA, Ruska federacija in zahodna Evropa), v Sloveniji pa 5 %. Pretežni del prodaje (89 %) smo ustvarili s farmacevtskimi izdelki. Preostali del prodaje v višini 11 % predstavljajo učinkovine in biofarmacevtski izdelki.

Na slovenskem trgu so Lekovi ključni kupci veletrgovci z zdravili, od katerih trije največji predstavljajo 74 % v deležu prodaje.

Vrednost celotnega farmacevtskega trga zdravil je v letu 2017 v Sloveniji znašala 621 milijonov evrov, Lek pa je s prodajo 47,6 milijona evrov in 7,7-odstotnim tržnim deležem drugo največje farmacevtsko podjetje. Na trgu generičnih konkurentov, katerega vrednost je znašala 160 milijonov evrov, je Lek kot drugo največje podjetje dosegel 29,7-odstotni tržni delež. Celoten trg zdravil brez recepta je dosegel prodajo 54 milijonov evrov. Lek je v tem segmentu dosegel 27,7-odstotni tržni delež in je že nekaj let na prvem mestu, daleč pred ostalo konkurenco.

Vodilni Lekovi trgi v letu 2017 so bili evropski trgi (71 %), sledijo severnoameriški, azijski in trgi drugih regij sveta.

Graf 2: Prodaja po regijah, prejemnicah blaga v letu 2017

⁷ Razkritje GRI GS 102-6

⁸ Razkritje GRI GS 102-2

1.2.2 Glavne skupine izdelkov in pomembnejše blagovne znamke⁸

Razvijamo, izdelujemo in tržiimo učinkovita, varna ter kakovostna zdravila. Naše ključne terapevtske skupine zdravil so:

- zdravila za bolezni srčno-žilnega sistema,
- antiinfektivna zdravila,
- zdravila za zdravljenje bolezni gastrointestinalnega trakta,
- podobna biološka zdravila za zdravljenje motenj rasti, nevtropenije in anemije, povezane s kronično ledvično odpovedjo,
- zdravila za zdravljenje in preprečevanje pomanjkanja železa ter zdravljenje slabokrvnosti,
- onkološka zdravila,
- druga zdravila na recept, ki se izdajajo v lekarnah in pokrivajo širok spekter terapevtskih skupin zdravil za zdravljenje različnih bolezni, ter
- zdravila za samozdravljenje.

Lekova najbolj prodajana zdravila na recept na slovenskem trgu so Coupert® (rosuvastatin), Amoksiklav® (amoksisicilin s klavulansko kislino), Iroprem® (zdravilo s trivalentnim železom) in Oспен® (fenoksimetilpenicilin). Med zdravili brez recepta smo dosegli največjo prodajo z Lekadolom®, Linexom®, Lekadolom plus C®, Operilom® in Persenom®.

1.2.3 Razvojne in proizvodne lokacije in procesi⁹

⁹ Razkritji GRI GS 102-4, 102-10

Vodje Lekovih lokacij v letu 2017

Matjaž Tršek, direktor Razvojnega centra Slovenije

Dr. Aleš Rokavec, direktor Trdnih izdelkov Ljubljana

Antoine Maupu, direktor Aseptičnih izdelkov Ljubljana

Dr. Uroš Urleb, globalni vodja Tehničnega razvoja podobnih bioloških zdravil v Novartis in direktor Razvoja bioloških zdravil Mengeš

Vesna Kapelj, direktorica Farmacevtskih učinkovin Mengeš

Mario Riesner, direktor Bioloških učinkovin Mengeš

Roman Burja, direktor Antiinfektivov Prevalje

Gizela Štampar, direktorica Antiinfektivov Lendava

Dr. Simon Rečnik, direktor Trdnih izdelkov Lendava

Razvojni center Slovenija

1.2.3.1 Lokacija Ljubljana

V Ljubljani sta sedež družbe Lek in poslovno središče, iz katerega vodimo delovanje nekaterih poslovnih storitev ter korporativnih funkcij za širšo skupino ali celotno regijo Srednja in vzhodna Evropa. Taka področja so regulatorne zadeve, nabava, pravne zadeve, oskrba, korporativno komuniciranje in druga. Na lokaciji delujeta tudi vodilni in največji Sandozov razvojni center ter eden največjih Novartisovih proizvodnih obratov. Proizvodnja poteka v dveh organizacijskih enotah: Trdni izdelki in Aseptični izdelki.

Razvojni center Slovenija

Utrjujemo položaj **vodilnega Sandozovega razvojnega centra**, v katerem smo odgovorni za vodenje tehnološko zahtevnih razvojnih projektov. Tako kar vsak četrti Sandozov razvojni projekt prihaja iz Slovenije. Na lokacijah v Ljubljani in Mengšu je v Razvojnem centru Slovenija zaposlenih več kot 300 strokovnjakov, predvsem farmacevtov in kemikov, od katerih je tretjina doktorjev znanosti. Ob koncu leta 2017 je v našem centru potekalo **več kot 200 razvojnih projektov** za farmacevtske izdelke in zdravilne učinkovine. Med njimi prevladujejo zdravila za zniževanje ravni holesterola in povišanega krvnega tlaka, za zdravljenje sladkorne bolezni, alergijskega rinitisa, migrene, nespečnosti, uroloških ter želodčnih bolezni in tudi nesteroidna protivnetna zdravila.

Dokončali smo razvoj in regulatornim organom predložili 17 vlog za pridobitev dovoljenja za promet za zdravila na trgih ZDA, Evropske unije, Rusije, Kanade, Avstralije, Mehike in Kitajske ter tri vloge za zdravilne učinkovine

v ZDA in Kanadi. Na trge ZDA, Evropske unije, Kanade, Mehike, Japonske, Avstralije in Brazilijske smo uspešno lansirali 18 novih izdelkov. Med njimi po pomembnosti izstopata zdravili z učinkovino ezetimib in olmesartan. Ameriška Agencija za hrano in zdravila je sprejela v pregled ter potrdila t. i. first to file status za šest dosjejev zdravil za zdravljenje kardiovaskularnih bolezni, sladkorne bolezni tipa 2, HIV/AIDS in zdravil na področju onkologije. Vložili smo tudi nekaj patentnih prijav za zaščito inovativnih pristopov pri razvoju končnih farmacevtskih izdelkov.

Izvedli smo večje investicije v razvojno opremo. Zaključili smo investicijo v GMP-analitske laboratorije za zdravilne učinkovine, s čimer smo pridobili napravo, ki nam omogoča nov tip izolacije in sušenja zdravilnih učinkovin. Dopolnili smo opremo za analize zdravilnih učinkovin in izdelavo ter analizo farmacevtskih proizvodov. S tem smo razširili kapacitete, ki nam zagotavljajo hitrejšo in optimalnejšo izvedbo razvojnih projektov.

V letu 2017 smo začeli zelo pomembno investicijo v prizidek stavbe Razvojnega centra 2 v vrednosti 8,6 milijona evrov. Z novimi razvojnimi laboratoriji bomo zagotovili dodatne kapacitete, večjo fleksibilnost in izboljšane pogoje za razvoj končnih farmacevtskih oblik z zdravilnimi učinkovinami vseh kategorij.

Tudi v letu 2017 so sodelavci Razvojnega centra Slovenija prejeli številna priznanja ter objavili več kot 10 znanstvenih člankov v vplivnih znanstvenih revijah in 10 prispevkov na mednarodnih konferencah.

Trdni izdelki Ljubljana

Trdni izdelki (TDI)

Enota Trdni izdelki je po fizičnem obsegu, produktnem portfelju in številu zaposlenih trenutno največja Novartisova proizvodna lokacija. V enoti proizvajamo širok nabor izdelkov, ki obsega več kot 160 različnih tehnoloških oblik z okoli 100 različnimi aktivnimi farmacevtskimi učinkovinami. Proizvajamo granulate, tablete, filmsko obložene tablete, kapsule s peletami in granulati, dražeje in mikropelite za oralne suspenzije. Zaradi različnih velikosti serij in virov učinkovin imamo več kot 530 različnih šifer trdnih farmacevtskih izdelkov, ki jih pakiramo v več kot 3.000 končnih izdelkov. Ti so prisotni na okoli 100 trgih. Izvedli smo številne naložbe v novo proizvodno opremo in posodobitve infrastrukture, kar je še povečalo naše proizvodne kapacitete ter kakovost.

Tudi v letu 2017 se je rast proizvodnje nadaljevala. Tako smo proizvedli 8,8 milijarde kosov trdnih izdelkov in 230 ton granul ter mikropelit. Povečuje se delež zahtevnejših izdelkov, zlasti tablet s funkcionalno oblogo in kapsul s

peletami z modificiranim sproščanjem. Zapakirali smo okoli 6,8 milijarde tablet in kapsul v 157 milijonov pakiranj s skoraj 400 milijoni primarnih pakirnih enot – pretisni omoti, stekleničke, plastenke in vrečke. Raste zlasti količina pakiranj v plastenke. Lansirali smo okoli 300 novih izdelkov, kar je podobno kot v lanskem letu.

Aseptični izdelki Ljubljana

Aseptični izdelki

Enota Sterilni izdelki se je s koncem leta 2017 preimenovala v enoto Aseptični izdelki. Tu izdelujemo sterilne izdelke, ki jih polnimo v ampule in viale, proizvajamo tudi raztopine, pršila za nos in sirupe. Smo Novartisov center odličnosti za ampule in Sandozov center odličnosti za liofilizirane praške, hranjene v vialah.

V letu 2017 smo uspešno uvedli prve formulacije podobnega biološkega zdravila z učinkovino rituksimab (Rixathon) na tržišču EU, izdelanega in pakiranega v obratu v Ljubljani. V letu 2018 se bomo osredotočili na uspešno lansiranje podobnega biološkega zdravila v ZDA in tako omogočili dostopnost do zdravila bolnikom po vsem svetu.

Za optimizacijo procesov in povečanje produktivnosti smo v obratu začeli s temeljitim kulturnim preoblikovanjem. Z uvedbo programa NOSSCE (Novartis Operational Standard for Supply Chain Excellence) smo okrepili načrtovanje in stabilizirali zanesljivosti operativne uspešnosti, s pomočjo programa TOP (TechOps Performance) pa smo pripravili 5-letni načrt za doseg večje konkurenčnosti na ključnih področjih (kakovosti in varnosti, raven storitev za stranke, stroški).

Uskladitev Novartisovih aseptičnih procesov (NAP-CIP) in pobude za zagotavljanje celovitosti podatkov ter temeljita priprava vključenih ekip so prispevali k temu, da so bili pregledi dobre proizvodne prakse (GMP) na lokaciji v tem letu uspešni.

Razvoj bioloških zdravil Mengeš

1.2.3.2 Lokacija Mengeš

Farmacevtske učinkovine Mengeš

Leto 2017 je bilo za Farmacevtske učinkovine Mengeš zelo uspešno, saj smo v zadnjih letih na lokacijo uspešno prenesli oziroma še prenašamo proizvodnjo originatorskih učinkovin. Do konca leta smo tako prenesli proizvodnjo nove učinkovine, po regulatorni pa bodo proizvedene tudi lansirne količine. Na to smo še posebej ponosni, saj želimo postati glavni Novartisov center kemijskih dejavnosti za lansiranja novih izdelkov. Naše najpomembnejše zdravilne učinkovine, ki jih proizvajamo v Mengšu so sicer everolimus, tacrolimus, pimecrolimus, atorvastatin, rosuvastatin, amlodipin, esomeprazole mg in mycophenolate mofetil.

Z nemoteno proizvodnjo in oskrbo kupcev uresničujemo našo vizijo ter se uspešno odzivamo na vse potrebe v izjemno dinamičnem okolju. Na začetku decembra smo odprli nove laboratorije oddelka Proizvodne znanosti in tehnologije (MS&T), ki predstavljajo pomemben prispevek h kakovostnejšemu in varnejšemu delovnemu okolju. Konec decembra pa smo obeležili tudi 50. obletnico proizvodnje učinkovine, ki se uporablja za zdravljenje vnetja ledvic, sečnih poti in mehurja.

Zelo uspešno smo prestali tudi presoje domačih in mednarodnih zdravstvenih inšpekcij, s čimer smo ponovno dokazali visoko raven sistema kakovosti na naši lokaciji. Skrb za varnost in okolje je naša stalnica, v letu 2017 smo začeli izobraževanja in izboljšave na področju procesne

varnosti, obnovili smo certifikate standardov, kot sta ISO 14001 in OHSAS 18001, ter presojo EMAS. Imeli smo tudi inšpekcijske nadzore z vidika požarne varnosti in okolja, pri obeh pregledih ni bilo ugotovljenih zakonskih neskladij.

Biofarmacevtika Mengeš

Biofarmacevtika Mengeš je bila v letu 2017 v znamenju uspešnega poslovanja in organizacijskih sprememb. V septembru je vodenje enote prevzel Mario Riesner, oktobra pa je prišlo do organizacijske spremembe enote in vzpostavitve dveh organizacijskih enot, in sicer [Razvoj bioloških zdravil Mengeš](#), katerega vodenje je prevzel dr. Uroš Urleb, globalni vodja Tehničnega razvoja podobnih bioloških zdravil v Novartis, in enote [Biološke učinkovine Mengeš](#), ki jo vodi Mario Riesner.

Leto 2017 je bilo izjemno uspešno leto tudi pri oddaji vlog, odobritvah in lansiranjih podobnih bioloških zdravil. Zelo pomembno vlogo pri tem imajo timi Razvoja bioloških zdravil v Mengšu. Na začetku poletja je bilo na nekaj pomembnih svetovnih trgih uspešno lansirano novo podobno biološko zdravilo z učinkovino rituksimab, katerega razvoj se je začel v Mengšu.

Sodelavci Razvoja bioloških zdravil Mengeš so pomembno prispevali tudi pri razvoju podobnega biološkega etanercepta, ki je junija dobil odobritev za promet na trgih EU, ter pri oddaji vlog za registracijo za Sandozova podobna biološka zdravila pegfilgrastim in adalimumab za Evropo in rituksimab za ameriški trg.

Spomladi smo odprli tudi nov pilotni laboratorij za Razvoj procesov biofarmacevtskih izdelkov, ki je namenjen podpori prenosa tehnologij in kot namenski prostor za izdelavo predkliničnih vzorcev, referenčnih standardov in večjega števila vzorcev za stabilnostne študije. Na vseh razvojnih področjih smo uresnili vse ključne cilje za leto 2017 in nadaljevali z razvojem biofarmacevtskih učinkovin in izdelkov.

Konec junija je Sandozov podoben biološki eritropoetin, ki se uporablja za zdravljenje slabokrvnosti, predvsem pri ledvičnih bolnikih in bolnikih z rakom, praznoval desetletnico prisotnosti na trgu Evropske unije. V obratu za rekombinantno tehnologijo PORT smo proizvedli rekordne količine učinkovine eritropoetin in skozi celotno leto zagotavljali nemoteno oskrbo učinkovine za trg. Zaradi vse večjih potreb na trgu smo julija v

Mengšu začeli graditi dodatno linijo za proizvodnjo omenjene učinkovine, katere namen je povečati obseg proizvodnje.

Nove investicije in rast lokacije prinašajo tudi nove priložnosti za zaposlovanje na področju biotehnologije, procesnega razvoja ter izboljšav operativne odličnosti. V letu 2017 smo tako s teh področij zaposlili 52 novih sodelavcev. Veliko naporov usmerjamo v pridobivanje najboljših talentov in strokovnjakov, zato smo že drugo leto zapored organizirali Novartisov karierni zajtrk za visoko izobražene strokovnjake naravoslovnih ved, ki študirajo in delajo v tujini. To je učinkovita pobuda, s katero poskušamo odgovoriti na sodobne migracijske trende med visoko izobraženo delovno silo, in primer ustvarjanja stimulativnega delovnega okolja za vrhunske slovenske strokovnjake.

Antiinfektivni Prevalje

1.2.3.3 Lokacija Prevalje

Širokospektralni antibiotik Amoksiklav, ki ga proizvajamo na lokaciji Prevalje, se prodaja na več kot 70 najzahtevnejših svetovnih trgih, med drugim tudi v ZDA, Evropi in Rusiji. V letu 2017 smo začeli gradnjo nove proizvodne lokacije, uspešno smo prestali različne presoje, investirali smo v novo opremo v proizvodnji in se lotevamo novih projektov.

Nadaljevali smo visoko rast obsega proizvodnje. V primerjavi z letom 2016 se je proizvodnja tablet povečala za 5,5 %, skupno smo tako proizvedli 645 milijonov tablet, od tega dobro tretjino za trg ZDA. Proizvedli smo 14,7 milijona kosov peroralnih suspenzij in 270 t mešanic, kar je na enaki ravni kot lani. Skupno smo proizvedli 51,4 milijona pakiranj.

Velik del naše dejavnosti smo posvetili zagotavljanju varnosti za bolnike in zaposlene. Na področju varnosti smo dosegli ali presegli vse kazalnike, z izjemo treh manjših poškodb

pri delu, ki so rezultirale v bolniški odsotnosti. Presoja s strani ameriške Agencije za hrano in zdravila (FDA) je bila uspešno zaključena, saj s strani agencije že petič zapored nismo dobili nobenih pripomb. Prav tako so številne presoje naših kupcev potrdile, da zagotavljamo najvišje standarde kakovosti, ki omogočajo proizvodnjo varnih, učinkovitih in kakovostnih zdravil.

V letu 2017 smo uspešno vgradili in zagnali novo linijo za peroralne suspenzije (POS), ki nam bo zagotavljala dovolj kapacitet za potrebe na ameriškem trgu. Vgradili smo nov pomivalni stroj za čiščenje opreme in nadaljevali nadgradnjo pakirnih linij s T&T-funkcionalnostjo. Med najpomembnejšimi naložbami je nova tovarna za proizvodnjo Amoksiklava, kjer smo aprila postavili temeljni kamen. Prav tako smo nadaljevali zaposlovanje kadrov z ekspertnimi znanji na področju tehničnih znanosti, predvsem tistih z visoko dodano vrednostjo in s poudarkom na zaposlovanju kadrov iz lokalnega okolja.

Antiinfektivi Lendava

1.2.3.4 Lokacija Lendava

Antiinfektivi

V enoti Antiinfektivi Lendava proizvajamo dve aktivni učinkovini: kalijev klavulanat in gentamicin sulfat. Kalijev klavulanat je po obsegu proizvodnje naš glavni izdelek in je ključna sestavina širokospektralnega antibiotika, enega izmed Lekovih in Sandozovih najpomembnejših izdelkov. Gentamicin sulfat prodajamo na najzahtevnejše svetovne trge. Proizvodnja obeh izdelkov sicer poteka z uporabo klasične biotehnologije, ki je plod lastnega znanja.

Pri tem procesu posebni mikroorganizmi sintetizirajo aktivno zdravilno substanco, ki se v nadaljnjih fazah izolacije prečisti do za farmacevtsko industrijo sprejemljive ravni. Proizvodnja kalijevega klavulanata je bila rekordna tudi lani in je bila v primerjavi z letom 2016 višja za 8 %.

To smo dosegli s skrajšanjem fermentacijskega procesa, optimizacijo tehnološkega postopka in odpravo ozkega grla na mikrofiltraciji. Z mnogimi manjšimi izboljšavami smo nadalje znižali proizvodne stroške in tako ohranili visoko konkurenčnost na svetovnih trgih. Naše kapacitete so bile polno zasedene, saj je bila zaradi večjih tržnih potreb za kar 35 % višja tudi proizvodnja gentamicin sulfata.

V letu 2017 smo ustvarili tudi znatne prihranke na energetske področju, zlasti pri porabi plina in elektrike. V letnem remontu smo izvedli veliko število manjših projektov in posodobili postopek regeneracije topil ter s tem dodatno znižali porabo svežih topil. Dokončali smo tudi naložbo v sodobno okoljsko tehnologijo – napravo za regeneracijsko termično oksidacijo (RTO) izpuhov iz proizvodnje. Na področju kakovosti in dobrih praks smo ponovno potrdili visoko raven kakovosti naše proizvodnje in sistema kakovosti. Uspešno smo opravili vse inšpekcije in presoje.

Tudi na področju varovanja zdravja in okolja smo bili uspešni, saj smo dosegli vse zastavljene cilje na področju varovanja okolja ter sproti dvigovali varnost procesov in varnostno kulturo zaposlenih.

Trdni izdelki Lendava

Trdni izdelki

V Trdnih izdelkih Lendava (predhodno Pakirni center Lendava) smo v letu 2017 nadaljevali izjemno dinamično rast in razvoj ter se v okviru Novartisovih Tehničnih dejavnosti potrdili kot strateški pakirniški obrat za trdne oblike zdravil. Rast se je nadaljevala z vgradnjo tehnološko zahtevne pakirne linije za pretisne omote. S tem smo omogočili prenos pakiranja prvega zdravila Novartisove Farmacevtike v Slovenijo, zdravila za transplantacije Neoral Sandimmun, ki ga bo Novartis iz Lendave oskrboval za bolnike po vsem svetu. Nadaljevala se je visoka, skoraj 20-odstotna, rast obsega proizvodnje na 5,4 milijarde tablet ali kapsul v 149 milijonih pakiranj. Kompleksnost portfelja zdravil je prav tako rasla, na več kot 85 molekul in več kot 2.800 končnih šifer. Temu je sledilo zaposlovanje, saj je ob koncu leta število zaposlenih preseglo 370.

Strateški razvoj enote bo v prihodnjih letih zaznamovala odločitev vodstva Novartisovih Tehničnih dejavnosti, da se nadaljujejo prenosi pakiranja in oskrbovanja trgov iz Lendave za več ključnih inovativnih zdravil Novartisove Farmacevtike.

Tudi v letu 2017 smo veliko pozornosti namenili razvoju veščin in kompetenc, operativne odličnosti, organizacije in sodelavcev. Leto se je zaključilo brez delovnih nezgod, ki bi imele za posledico bolniške odsotnosti. Zelo uspešno je bila zaključena korporativna presoja na področju zdravja, varnosti in okolja. Ob tem smo uspešno zaključili ATEX-certifikacijo, uvedli sistem nadzora varnega dela zunanjih izvajalcev in zaključili z uvedbo LO/TO-programa.

1.3 Razvoj in okviri poročanja

V okviru Novartisove politike družbene odgovornosti smo se zavezali k preglednemu in primerljivemu javnemu poročanju. Celovito poročilo o trajnostnem razvoju, v katerega vključujemo ekonomske, okoljske in družbene vidike, pripravljamo že od leta 2010. Poročilo pripravljamo skladno z zahtevami pobude Programa odgovornega ravnanja (POR), sistema EMAS in standardov GRI. Že pred tem smo pripravljali okoljska poročila in poročila v okviru POR.¹⁰ Nazadnje je bilo poročilo o trajnostnem razvoju objavljeno avgusta 2017.

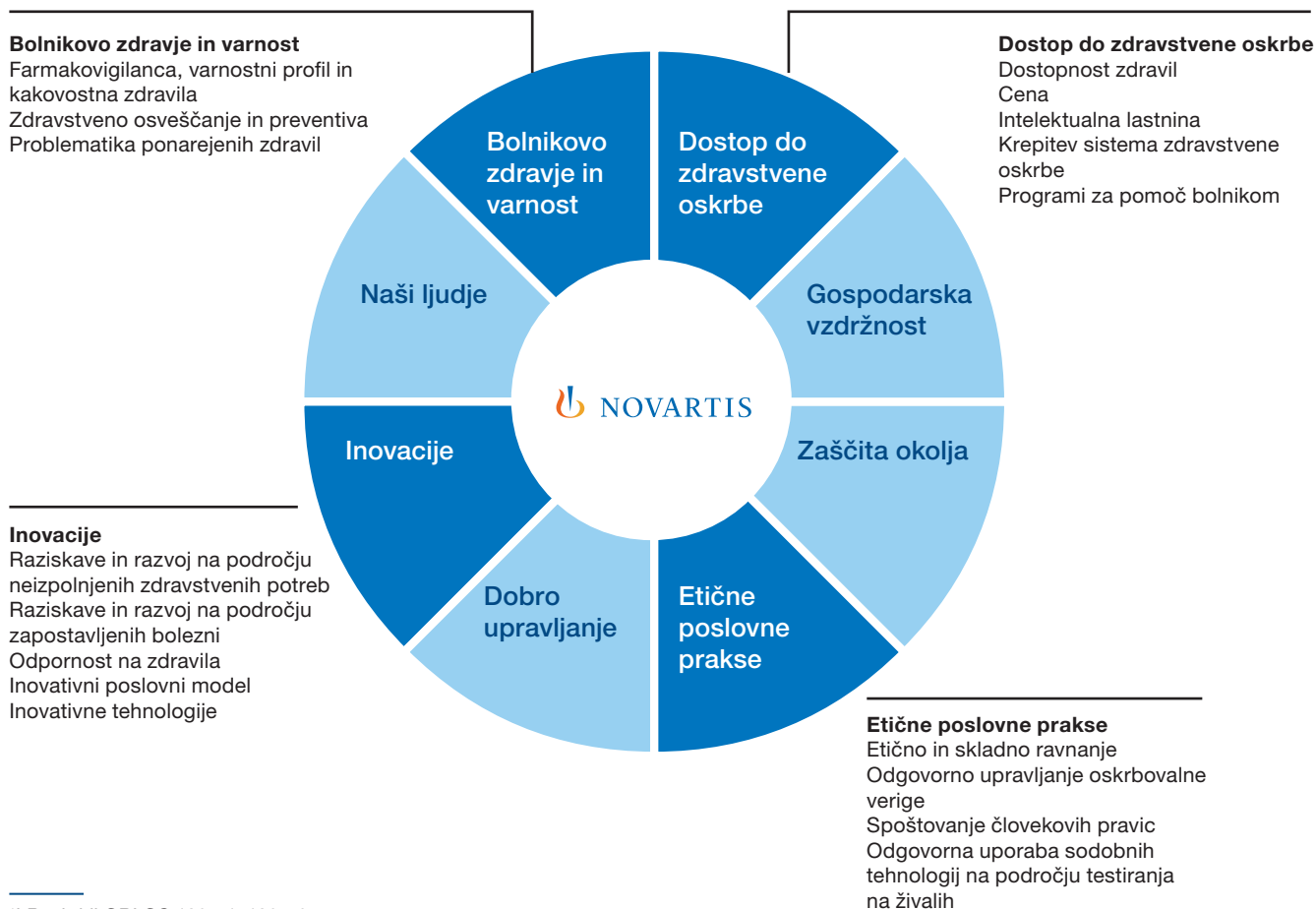
V letu 2017 smo dosedanjemu poročanju dodali pregled uresničevanja Ciljev trajnostnega razvoja (SDG – Sustainable Development Goals) Združenih narodov, kar je razvidno iz GRI-kazala. Pri opredelitvi obsega in vsebine poročila (v letu 2017) so sodelovale pristojne službe, pri čemer so izhajale iz ključnih lastnosti Lekove dejavnosti in položaja. Ob tem smo dodatno prepoznali tudi vsebine, ki so jih na različne načine izpostavili naši deležniki: prek vprašanj, podanih na dnevih sodelovanja z lokalno skupnostjo, interakcije s strokovno javnostjo na strokovnih srečanjih, vprašanj zaposlenih (svet delavcev, zbor delavcev in predstavniki v organih upravljanja), stikov z regulatorjem (Javna agencija za

zdravila in medicinske pripomočke) in novinarskih vprašanj.¹¹ Prepoznani bistveni vidiki trajnostnega poslovanja so razvidni iz GRI-kazala v točki 7. Za zunanjo verifikacijo poročanja po smernicah GRI se doslej nismo odločili.¹²

Trajnostno poročilo, ki vključuje tudi okoljsko izjavo EMAS, je dostopno na spletnem naslovu <http://www.lek.si/sl/o-nas/druzbeno-odgovornost/porocanje/>.

Ob tem poteka celovito poročanje tudi v okviru Novartisa, ki opravlja redne notranje preglede in preizkuša ustreznost kazalnikov poročanja. Podatki Leka za širok niz kazalnikov so prav tako zajeti v Novartisovih kazalnikih (dosegljivi na: www.novartis.com, www.novartisfoundation.org in www.corporatecitizenship.novartis.com). Pri njihovem zajemanju upoštevamo smernice za izboljšave, ki jih podaja Novartisov notranji nadzor za področja Zdravja, varnosti in okolja.

Prav tako pri pripravi poročila upoštevamo analizo bistvenosti, ki jo je pripravil Novartis. Spodnja slika prikazuje Novartisova in s tem tudi Lekova bistvena (označeno s temno modro barvo) in pomembna (s svetlo modro) področja družbene odgovornosti.

¹⁰ Razkritji GRI GS 102-51, 102-52

¹¹ Razkritje GRI GS 102-46

¹² Razkritje GRI GS 102-56

1.3.1 Značilnosti poročanja v letu 2017¹³

Poročanje po zahtevah pobude POR

Lek d. d. že več let poroča po zahtevah POR in s pričujočim poročilom nadgrajuje dosednji model.

Poročanje po zahtevah sistema okoljskega ravnanja EMAS

Poročilo sledi zahtevam Priloge IV Uredbe (ES) št. 1221/2009 (EMAS) in razkriva predpisane kazalnike tudi na ravni posameznih lokacij.

Poročanje po standardih GRI

Družba Lek d. d. poroča po standardih GRI GS (Global Standards), pri čemer dosega osnovno stopnjo.

- Poročanje se nanaša na družbo Lek d. d. in na vse njene proizvodne lokacije v Sloveniji. Vsa razkritja v tem poročilu veljajo za koledarsko leto 2017.
- Podatki o zaposlenih, najpomembnejši podatki iz finančnega poslovanja in podatki o ekonomskih vplivih poslovanja so pridobljeni v procesu finančnega poročanja za pripravo letnega poročila družbe, pripravljenega skladno z Mednarodnimi finančnimi standardi (MRSP) in s slovensko zakonodajo.
- Cilj našega poročanja o zdravju, varnosti in okolju je skladen z Novartisovim ter Sandozovim ciljem prikazati pošteno in uravnoteženo sliko na področju ZVO. Sistem spremljanja dosežkov s področja ZVO in metodologija poročanja sta opisana na strani 75.
- Poročilo o trajnostnem razvoju pripravljamo letno in vključuje tudi okoljsko izjavo EMAS, ki jo dopolnjujemo ob bistvenih spremembah. Poročilo vsebuje ključne podatke z vseh Lekovih lokacij v Sloveniji.
- Družba Lek d. d. ima (na 31. 12. 2017) 100-odstotni lastniški delež v odvisni družbi Sandoz d. d. in 74,5-odstoten lastniški delež v družbi Čistilna naprava Lendava d.o.o.
- V letu 2017 ni bilo sprememb v velikosti, sestavi in lastništvu družbe Lek d. d. Družba ni izvajala združevalnih dejavnosti ali skupnih vlaganj.
- Za izboljšanje natančnosti poročanja so bili za leto 2017 narejeni naslednji popravki pri pridobivanju podatkov, ki vplivajo na primerljivost podatkov s predhodnimi leti:
 - zaradi dokupa porekla o izvoru elektrike (GOO) za leto 2016 so bile popravljene količine emisij posrednih toplogrednih plinov za leto 2016. V letu 2017 smo kupili CER certifikate za energetske naložbe v tretji svet. Dokončne emisije toplogrednih plinov za 2017 bodo znane po pridobitvi podatkov dobavitelja o izvoru električne energije.
 - Podatki o emisijah hlapnih organskih spojin na lokaciji Prevalje za leti 2015 in 2016 so popravljene zaradi napake pri vpisu v DMS.

¹³ Razkritja GRI GS 102-45, 102-50, 102-10, 102-48, 102-49, 102-54

¹⁴ Razkritje GRI GS 102-18

1.4 Vodenje, zaveze, vključevanje

1.4.1 Vodenje in upravljanje¹⁴

Upravljanje družbe Lek poteka po dvotirnem sistemu. Poslovanje družbe izvaja uprava, nadzor nad njenim poslovanjem pa nadzorni svet družbe. Mandat članov uprave traja pet let, mandat članov nadzornega sveta pa štiri leta.

Uprava

Upravo družbe so v letu 2017 sestavljali:

- **Vojmir Urlep**, predsednik uprave (do 1. 8. 2017)
- **Zvonko Bogdanovski**, član (do 1. 8. 2017) in predsednik (od 2. 8. 2017 dalje) – področje tehničnih dejavnosti
- **Ksenija Butenko Černe**, članica – področje pravnih zadev
- **Daniel Michalek**, član – področje financ
- **Marjan Novak**, član – delavski direktor
- **Andrej Pardo**, član (od 2. 8. 2017 dalje) – področje komercialnih dejavnosti
- **Aleš Rokavec**, član (do 1. 8. 2017) – področje tehničnih dejavnosti
- **Samo Roš**, član – področje kadrov

Uprava vodi družbo samostojno in na lastno odgovornost. Njeni člani ravna v dobro družbe s skrbnostjo vestnega in poštenega gospodarstvenika ter so zavezani k varovanju poslovnih skrivnosti družbe. Izogibati se morajo kakršnemu koli konfliktu interesov in v ta namen ob imenovanju podpišejo izjavo po 255. členu ZGD-1. K temu jih zavezuje tudi Novartisova notranja Politika preprečevanja konflikta interesov (enako velja za člane nadzornega sveta).

Posamezni člani uprave popolno, izčrpno, natančno in tekoče seznanjajo predsednika uprave o vseh pomembnejših dogajanjih ter potekih posameznih poslov v njihovih resorjih. Za seznanjanje nadzornega sveta in skupščine je zadolžen predsednik uprave. Ta v vseh primerih, pomembnih za poslovanje družbe, sproti poroča predsedniku nadzornega sveta. Uprava poroča nadzornemu svetu o:

- donosnosti družbe, še posebej o donosnosti lastnega kapitala,
- načrtovani poslovni politiki in drugih načelnih vprašanjih poslovanja,
- poslih, ki lahko pomembno vplivajo na donosnost ali plačilno sposobnost družbe,

- poteku poslov, še posebej o prometu in finančnem stanju družbe,
- vprašanj, ki zadevajo poslovanje družbe in z njo povezanih družb, ter
- drugih zadevah v skladu z zakonom in če tako zahteva nadzorni svet.

Nadzorni svet

Nadzorni svet je v letu 2017 deloval v naslednji sestavi:

- **Francesco Balestrieri**, predsednik
- **Richard Francis**, namestnik predsednika
- **Miguel Pagan Fernandez**, član
- **Knut Mager**, član
- **Peter Svete**, član – predstavnik delavcev
- **Vesna Premovič**, članica – predstavnica delavcev (do 17. 12. 2017)
- **Fikret Bašanović**, član – predstavnik delavcev (od 20. 12. 2017 dalje)

Vodenje poslov družbe nadzoruje skladno s svojimi pristojnostmi in odgovornostmi nadzorni svet. Nadzorni svet lahko pregleduje in preverja knjige ter dokumentacijo družbe, njeno blagajno, shranjene vrednostne papirje in zaloge blaga ter druge stvari. Od uprave lahko zahteva kakršne koli informacije, potrebne za izvajanje nadzora. Na ta način celovito nadzira ekonomske, okoljske in družbene vplive družbe. O teh vplivih se seznanja tudi ob potrjevanju letnega poročila, ki med drugim vključuje vse pomembne informacije, povezane z varstvom okolja. Nadzorni svet ima zlasti naslednje pristojnosti:

- nadzoruje vodenje poslov družbe,
- preverja in potrjuje letna poročila,
- preverja in skupaj z upravo skupščini predlaga uporabo bilančnega dobička,
- predloži skupščini pisno poročilo o preverjanju letnega poročila in tudi vodenja družbe med poslovnim letom,
- pregleduje poročila uprave,
- pregleduje in preverja poslovne knjige ter dokumentacijo družbe,
- imenuje in odpokliče člane uprave,
- določa pravico in kriterije za opsijski nakup delnic,
- sklepa pogodbe s člani uprave in
- ima druge pristojnosti v skladu z zakonom.

Člani nadzornega sveta delo opravljajo v okviru svojih delovnih obveznosti, saj so vsi hkrati zaposleni v Leku oziroma drugih družbah skupine Novartis, in za svoje delo ne prejemajo plačila ali drugih nagrad. Člane nadzornega sveta potrjuje najvišji organ skupine Novartis (Executive Committee of Novartis) na podlagi znanja in kompetenc, s čimer zagotavlja najboljši izbor kadrov. S tem dosega tudi pokritost vseh funkcij v družbi in njihovo neodvisnost pri opravljanju nalog.

Nadzorni svet je v letu 2017 izvedel štiri korespondenčne seje, na katerih je spremljal poslovanje Leka in njegovih odvisnih družb, preverjal cilje družbe ter tveganja, ki jim je družba izpostavljena. Zaradi izteka mandata predsedniku uprave Vojmirju Urlepu in obstoječim članom uprave je nadzorni svet na svoji seji v mesecu juniju, na predlog novega predsednika uprave Zvonka Bogdanovskega, potrdil sestavo nove uprave. Člani so svoj mandat za obdobje petih let nastopili 2. 8. 2017.

Raznolikost organov vodenja in nadzora

V Leku spoštujemo raznolikost zaposlenih, bolnikov in drugih deležnikov ter si prizadevamo za njihovo enakopravno vključevanje v svoje delovanje. Družba spodbuja raznolikost po spolu pri zastopanosti v organih vodenja in nadzora družbe, kar ima zapisano v letnih ciljih pobude Raznolikost in vključenost. Družba nima sprejete samostojne politike, ki bi dodatno urejala raznolikost v zvezi z zastopanostjo v teh organih glede na druge osebne okoliščine članov njenih organov.

1.4.2 Sodelovanje zaposlenih pri upravljanju¹⁵

Pri upravljanju družbe zaposleni sodelujejo skladno z Zakonom o sodelovanju delavcev pri upravljanju in skladno z drugimi zakoni (ZDR-1, ZVZD-1 itd.). Pristojnosti in pravice izvajajo kot posamezniki ali skupno preko sveta delavcev, zbora delavcev in predstavnikov v organih upravljanja ter vodenja družbe.

Kolektivno in posredno obliko sodelovanja zaposlenih pri upravljanju predstavlja svet delavcev. Ta šteje petnajst članov, ki zastopajo interese delavcev, oblikujejo stališča in posredujejo predloge ter pobude vodstvu za izboljšanje kakovosti delovnega življenja. V nadzornem svetu sta dva predstavnika zaposlenih, delavski direktor pa je tudi član uprave družbe. Delavski direktor v svojem petletnem mandatu predstavlja in zastopa interese delavcev na kadrovskem ter socialnem področju.

Na sejah sveta delavcev neposredno sodelujejo predsednik uprave, delavski direktor in direktor Kadrov ter predsednik sindikata, ki odgovarjajo na vprašanja ter pobude zaposlenih in sveta delavcev.

Svet delavcev je bil v letu 2017 na sejah redno obveščen o gospodarskem položaju družbe in njenih razvojnih ciljih. Seznanjal se je z organizacijskimi spremembami v

¹⁵ Razkritje GRI GS 103-1

posameznih enotah, aktualnimi temami, o katerih je odločala uprava, in o drugih aktualnih dogodkih v družbi ter sindikatu. Prav tako se je seznanjal z različnimi poročili (letnim poročilom, poročilom o inovacijah, letnem ocenjevanju delovne uspešnosti, poslovanju Pokojninske družbe A itd.).

Svet delavcev na svoji intranetni strani redno objavlja mesečne zapise sej in druge aktualne informacije, ki so v pomoč zaposlenim (informacije s področja delovnopravne zakonodaje, davčnega področja, povezave do pomembnejših zakonov, ustanov ...). Pomemben kanal za obveščanje so bila tudi mesečna elektronska sporočila zaposlenim po vsaki seji sveta delavcev.

1.4.3 Pregled in vključevanje deležnikov¹⁶

Naše deležnike vključujemo na številne načine, pri čemer spoznavamo njihove potrebe in pričakovanja ter posledično izboljšujemo dostopnost do zdravstvene oskrbe. Nenehno si prizadevamo izboljšati njihovo vključevanje, saj tako lažje razumemo svoje poslovanje, sprejemamo strateške prilagoditve poslovne prakse in gradimo zaupanje med deležniki.

Skladno s politiko Novartisove družbene odgovornosti, svoje dejavnosti osredotočamo na pet ključnih skupin deležnikov:

- bolnike,
- zaposlene,
- delničarje,

- partnerje na področju zdravstva (zdravstvene delavce, regulatorje, strokovna združenja, kupce, dobavitelje) in
- družbeno okolje (lokalne skupnosti, nevladne organizacije, znanstvene in izobraževalne ustanove ter medije).

Potrebe bolnikov poskušamo razumeti prek fokusnih skupin in sodelovanja s skupinami bolnikov, organiziranih v društva in pobude. Na znanstvenih konferencah sodelujemo z akademsko in znanstveno sfero, s strokovnimi organizacijami, izobraževalnimi in raziskovalnimi ustanovami ter raziskovalci s področij kemije, biologije in zdravstva. Za spoznavanje zadovoljstva in stališč zaposlenih uporabljamo Novartisovo globalno anketo med zaposlenimi, ki smo jo izvedli v letu 2017. Anketa, v kateri je sodelovalo 69 % vseh Novartisovih sodelavcev v Sloveniji, je podala jasn vpogled v pomembne vidike gradnje zdrave organizacije in priložnosti za razvoj.

Pričakovanja in izkušnje dobaviteljev poskušamo v čim večji meri prepoznati na skupnih sestankih.

Z uporabo novih tehnologij in informacijskih kanalov vključujemo bolnike, zdravnike, lekarne ter trgovce na debelo in drobno. O boleznih, zdravljenju in zdravstvenih politikah, ki se dotikajo bolnikov, posredujemo uravnotežene, natančne in razumljive znanstvene informacije. Interes javnosti po obveščenosti uresničujemo v odprtem in proaktivnem odnosu z mediji.

S ključnimi deležniki vzpostavljamo odprt dialog tudi z rednimi odgovori na njihova vprašanja ter z odzivno politiko in prakso reševanja pripomb.

Inženirke in inženirji bomo!

Pridružili smo se projektu Inženirke in inženirji bomo!, ki poteka na slovenskih gimnazijah. Mlade navdušuje in spodbuja za inženirske, tehnične in naravoslovne poklice ter inovativnost, nova znanja in kompetence 21. stoletja.

Pobuda združuje priznane inženirke in inženirje, vrhunske menedžerke in menedžerje, raziskovalke in raziskovalce, ambiciozne študente tehničnih in naravoslovnih fakultet, predstavnike start-up podjetij in različne prodorne ter ustvarjalne posameznike. Z mladimi delijo svoje izkušnje, jim predstavljajo karierne priložnosti v znanosti in tehničnih poklicih ter spodbujajo nadgrajevanje inženirskega znanja s poslovnim.

Poklicni dan na Gimnaziji Ravne na Koroškem, 1. februarja 2018, kjer so govorili tudi o novih poklicih, ki jih prihodnost šele ustvarja.

¹⁶ Razkritja GRI GS 102-40, 102-42, 102-43

Lekovi deležniki in njihovi prepoznani interesi:¹⁷

Deležniki	Interesi deležnikov
Zaposleni	- Neprekinjena skrb za zdravo in varno delovno okolje - Nadgrajevanje znanja in veščin - Enakovredne možnosti za poklicni razvoj - Varnost zaposlitve - Ravnotežje med poklicnim in zasebnim življenjem - Ozaveščenost o odgovornem ravnanju do okolja - Raznolikost in vključenost - Vključenost v razvoj in upravljanje podjetja - Obveščenost in sodelovanje pri odločitvah glede politike in ukrepov za zagotavljanje zdravja in varnosti pri delu ter varovanja okolja
Bolniki	- Varna, učinkovita in kakovostna zdravila - Cenovno dostopna zdravila - Razvoj novih in učinkovitih zdravil - Funkcionalno pakiranje zdravil s čim nižjim vplivom na okolje - Odgovorno ravnanje z zdravili in odpadnimi zdravili - Sodelovanje s skupinami bolnikov
Lastniki	- Odgovorno poslovanje - Uspešni poslovni rezultati - Visoke razvojne sposobnosti družbe - Zaupanje bolnikov - Zadovoljstvo zaposlenih - Spoštovanje regulative in Novartisovih standardov na področju zdravja, varnosti in okolja - Učinkovita raba naravnih virov - Ugled družbe
Zdravstveni delavci in ponudniki zdravstvenih storitev	- Varna, učinkovita in kakovostna zdravila - Odgovorno poslovanje - Obveščenost o novostih glede zdravil - Obveščenost o primerni uporabi zdravil - Ustrezno označevanje izdelkov - Odgovorno ravnanje z zdravili in odpadnimi zdravili
Kupci	- Varna, učinkovita in kakovostna zdravila - Cenovno dostopna zdravila - Ustrezno označevanje izdelkov in razumljivost navodil - Odgovorno ravnanje z zdravili in odpadnimi zdravili
Regulatorji	- Varna, učinkovita in kakovostna zdravila - Spoštovanje zakonskih zahtev na farmacevtskem področju, področju zdravja in varnosti pri delu ter varovanja okolja, trženja in oglaševanja izdelkov idr. - Ustrezno označevanje izdelkov
Znanstvene in izobraževalne ustanove	- Sodelovanje pri razvojno-raziskovalnih projektih - Izmenjava znanj in prakse - Vključevanje okoljskih vidikov v razvoj novih izdelkov
Strokovna in panožna združenja	- Izmenjava mnenj in širjenje dobre ZVO-prakse v panožnih in strokovnih združenjih - Ugled panoge
Dobavitelji	- Kakovostni poslovni odnosi - Seznanjenost z dejavniki tveganja na delovnem okolju - Spoštovanje zakonodajnih in Novartisovih normativov na področju varovanja okolja - Pravočasnost dobave, ustreznost cen storitev in blaga
Lokalne skupnosti	- Zaposlovanje kadrov iz lokalnega okolja - Učinkovito obvladovanje okoljskih vplivov in spoštovanje zakonodaje s področja varnosti in varovanja okolja - Učinkovita raba naravnih virov - Razvoj in širitve lokacij - Vključenost v življenje lokalne skupnosti - Podpora kulturnim, športnim in humanitarnim organizacijam - Sodelovanje z ustanovami in dobavitelji iz lokalnega okolja
Mediji	- Obveščenost o poslovanju in dogodkih v podjetju - Odprt dialog in dostopnost podatkov o okoljskih in družbenih vplivih v javnem interesu
Nevladne organizacije	- Podpora in sodelovanje pri projektih - Dobra praksa na področju družbene odgovornosti - Dostop do podatkov o okoljskih in družbenih vplivih v javnem interesu

¹⁷ Razkritji GRI GS 102-40, 102-44

1.4.3.1 Sodelovanje z lokalnimi skupnostmi

Dan odprtih vrat na Prevaljah

Za ustvarjanje in ohranjanje dolgoročnih pozitivnih odnosov s prebivalci v lokalni skupnosti je nujen dialog. V Leku negujemo redne in transparentne odnose z njimi že več kot sedem desetletij našega obstoja. Dobro poznavanje dejavnosti in urejenost naših lokacij ter informacije s področja zdravja, varnosti in okolja so za prebivalce sosednjih naselij zelo pomembni. Dneve odprtih vrat smo začeli dejavneje in bolj strukturirano pripravljati več kot desetletje nazaj, zdaj jih redno prirejamo na vseh naših lokacijah po Sloveniji. Povratne informacije, ki jih dobimo med samim dogodkom ali po njem, so za nas zelo dragocene, saj nam kažejo pot do izboljšav in nam povedo, v katero smer naj naredimo korak naprej. V letu 2017 smo organizirali dan odprtih vrat na Prevaljah. Zanimanje je bilo veliko, saj je privabil več kot 150 prebivalcev iz okoliških krajev. Pobljže so si ogledali proizvodnjo in organiziranost dela, predstavili pa smo jim

tudi razvoj lokacije, ki je posebej intenziven v zadnjem času, ter najnovejšo naložbo za gradnjo nove tovarne. Obiskovalci so se seznanili tudi z novimi zaposlitvenimi možnostmi in s karierno potjo.

Vsak lahko napreduje

Ravenčanka Jerneja Krajnc je v samo sedmih letih po naključni študentski zaposlitvi postala vodja izmene in prispevala k razvoju najnovejšo polnilno linijo za ameriški trg. Po izobrazbi je zootehnik, po duši organizator.

Jerneja Krajnc, vodja izmene v Andreobčah na Prevaljah

Nameravali ste se posvetiti zootehniku. Kako ste se znašli v farmacevtski proizvodnji?
KRAJNC: V Lek sem začela po naključju, ko sem iskala študentsko delo in so mi po zaključku ponudili, da ostane. Pod kolko sta mi najprej zleza občutek povzročila in odprstost, še posebej to, da ti vsak teden predstaviš čim več stvari, ter da sta vsako vprašanje in mnenje dobrodošlo. Zame je postala prehodna, da se lahko razvijam doma in delam v mednarodnem okolju. Če želiš, imaš tu

več možnosti, da se izkažeš. Vsak lahko napreduje. Zelo visoko postavljamo kakovost. Samo tem z odprtimi očmi, kjer gre operater brez oklevanja do koda. Barvi na lak način lahko dosegamo tako visoko kakovost. Zavedamo se, da izdelujemo zdravila za otroke in svoje domače.

Veliko se vam je v poklicni karieri zgodilo v samo sedmih letih.

KRAJNC: Kot operater sem bila najprej zadolžena za nadzorovanje linije, nato sem napredovala v tehniko, ki je odgovorna za celoten proces in odpravljanje težav na liniji ter predajo zrnja. Rada delam z ljudmi in organizacije nasploh so mi čele stori veselo blizu. Zdi se, vodim izmenje, v kateri deluje pet poklicnih in pakirnih linij, vse procese je elektronsko sledijo. Na dnevni sestanki raziskujemo težave s tehnologijo, inženiringom in kakovostjo.

Koliko je v proizvodnji sploh prostora za inovacije in izboljšave?

KRAJNC: Vsak napreduje, v kakor si ojašati delo. Imamo aplikacije, v katero vpisujemo predloge. Sami smo na primer predlagali uvedbo državnih mu, ki so namreč operaterje, in dodatnih računalnikov, kar je povečalo dokumentiranje delovnega procesa.

Kotna izkušnja vam najprej zmanjka?
KRAJNC: Zagotovo to, da so mi zmanjkali sodelovanje v timu za rabo nove, najzgodnejše polnilne linije, pred katero stojimo. Imela sem možnost, da grem z ekipo k proizvodnji in tujo in na podlagi svojih občuten predlagam rešitve, ki so jih upoštevali ter vgradili. Projekt smo zaključili s predčasnimi zagonom. S skupnim delom, za česar mišljeno timu, nam je uspelo za dva meseca prehiteti predvideni rok. Tega sem izredno vesela.

član skupine Sandoz

Lek farmacevtska družba d. d., Virobnikova 57, 1000 Ljubljana, Slovenija - www.lek.si

Ponujamo nove priložnosti

Tomaž Zorjan je najboljši dokaz, da so vse karijerne poti odprte. Začel je kot skladiščnik in med službovanjem v poklicni vojski živel v Španiji, Belgiji ter na Norveškem. Magister mednarodnih odnosov, Korosec s štajerskimi koreninami, je danes zelo javen kadrovskega menedžer.

Tomaž Zorjan, kadrovskega menedžer v Andreobčah na Prevaljah

Na Korosec ste našli svoj dom po življenju in delu v treh evropskih državah. Kaj je preobrazilo, da ste se vrnili v Slovenijo?
ZORJAN: Pred prihodom domov sem bil kadrovskega menedžer na Norveškem z dobrimi zaposlitvami. Za vrnitev je bila odločilna praksa kakovosti in trajnosti, čistost vzgoje in šolstva. Slovenski vrta, na primer, preklepajo vrta v najbogatejših državah na svetu. Drugi del je domače družabno življenje. Z ženo, ki je sicer študirala v tuji, sva se mi z veseljem spet pridružila.

Koliko pa je lahko mednarodnega duha v majhnem kraju?
ZORJAN: Zelo veliko. Dnevno smo vpleti v Novartis in mednarodni prostor. Uresničujemo mednarodne programe in standarde, predlagamo izboljšave gredo v Novartis, kjer krožijo tudi talenti in vodje s Prevalj. Med posebnostmi naše kulture sta prav napredovanje talentov in popolna odprtost za izboljšave vseh procesov. Zaposlene ob tem načrtno spodbujamo, da se ogledajo s svojimi stališči. Tega smo se resno kotli.

Katero spremembo so najbolj vidne?
ZORJAN: Vodenje se je zelo spremenilo. Menedžerji se pogovarjajo z zaposlenimi, gredo v proizvodnjo, vsake jih lahko počaka za obzorje. Veliko več dase posvečamo komunikaciji.

Pripravljate se, da prevajalke ekipo povečate za številne nove sodelavce.

ZORJAN: Prihodnje leto začnemo intenzivnejše zaposlovanje. Iskali bomo predvsem sodelavce z voljo do učenja in dela. V štirih do petih letih načrtujemo 150 zaposlitve.

Želimo si, da bi našli v lokalnem okolju kadre s tehnično, kemijsko izobrazbo in specialiste za farmacijo, proizvodni inženiring ter informacijske tehnologije. Pripravljamo tudi poklicno izobraževanje za poklicno kvalifikacijo in začnemo dolgoročno sodelovanje s šolskim centrom Ravne. Po vsem svetu zasipajo našim farmacevtskim izdelkom. Doseženo visoko kakovost želimo nadgraditi vseh in Koroski ponuditi nove priložnosti.

član skupine Sandoz

Lek farmacevtska družba d. d., Virobnikova 57, 1000 Ljubljana, Slovenija - www.lek.si

Pri nas se veliko dogaja

Študij medicine je bil moja prva želja, a grem danes z dobrim občutkom v službo, pove dr. Maja Sušec. Mislinjanka, doktorica kemijskih znanosti, se rada tudi pošali. Kljub svoji mladosti je povsem predana vodenju 21-članske ekipe, odgovorne za analitične raziskave in kontrolo kakovosti.

Dr. Maja Sušec, vodja analitičnih znanosti in tehnologij ter kontrole kakovosti v Andreobčah na Prevaljah

Znanstveno-raziskovalno kariero ste zamenjali za službo v Leku, Dunaj pa za Prevalje. Kako to?

SUŠEC: (smeh) Močno sem si želela prispevati k zdravljenju ljudi. Najprej sem imela v mislih študij medicine, nato sem se usmerila v kemijsko tehnologijo in že na fakulteti razvijala materiale za umetni hrustanec. Doktorat sem opravljala tudi v Avstriji. Zdi se mi vključena v nadzor kakovosti širokopskega antibiotika, ki ga uporabljajo pri zdravljenju bolnikov v številnih državah.

Pri nas se veliko dogaja, ni mi dolgčas. Zahrte trgov in kupcev so visoke in različne, izkušnje in znanje krožijo v mednarodnem okolju, prihajajo nove izzive. Zelo veliko mi pomenijo občutek pristnosti odnosov in sprejetosti, ki sem ga našla na Prevaljah, pa timski duh, odprtost in humor. Brez tega pri meni ne gre.

Kako se znajdete na čelu ekipe? Raziskovalce redkeje povezujemo z vodenjem.

SUŠEC: Predsem jih pri tem podpiram in jim svetujem, da lakaj, ko vstopijo študij, začnejo praktično delati in si pridobijo študentsko raziskovalno delo. Tudi njihove osebe mi niso poročale, ko sem prvič pripravljala razpisno. Posneli v farmaciji je dokaz premo. Kar gre na tag, mora biti 100-odstotno zanesljivo, zato je preverjanje veliko.

Čim bolj sodelavci in prevajalke ekipo. Pred napetostmi pregledov ameriške zvezne inspekcije FDA in upoštevanje neizpolnitosti pri pregledu naše kakovosti, kar je izjemno doživek.

član skupine Sandoz

Lek farmacevtska družba d. d., Virobnikova 57, 1000 Ljubljana, Slovenija - www.lek.si

Pripravili smo oglase, v katerih se predstavijo naši zaposleni s Prevalj.

Mehanizmi reševanja pritožb¹⁸

Varno ter zaposlenim prijazno delovno okolje zagotavljamo z učinkovitim reševanjem pritožb s področja zdravja, varnosti in okolja (ZVO) ter z izvedbo ustreznih korektivnih ukrepov. Ob tem zmanjšujemo okoljska tveganja pri izvajanju poslovne dejavnosti in prispevamo k ustvarjanju dobrega imena družbe. Reševanje pritožb poteka po notranjih postopkih, ki odgovorni osebi nalagajo odprtje raziskave v roku 24 ur od prijave. Vodja posamezne lokacije ZVO poskrbi za izpolnitev akcijskega načrta glede na zaključke raziskave in upravičenost pritožbe. Ves postopek se dokumentira in arhivira.

V letu 2017 smo prejeli pet pritožb krajanov s področja ZVO. Na ljubljanski lokaciji smo prejeli dve pritožbi, eno pritožbo je ponovno zaradi hrupa podal krajan, čigar pritožbe smo obravnavali tudi med letoma 2011 in 2016. V preteklih letih smo na lokaciji že vgradili dušilce na izstopnih odduhih ter prav tako na mestih vstopa zraka v proizvodnjo in s tem znižali raven zvoka močno pod mejno vrednost. Podrobne meritve hrupa v okolju v letih 2015 in 2016 so pokazale, da naša družba ni vir hrupa, ki moti krajana. V letu 2017 smo ponovno preverili pritožbo krajana, ki naj bi domnevno zaznal hrup, ki ga v okolju povzroča delovanje ventilatorja na strehi proizvodnje v Ljubljani. Pri meritvah smo dali poseben poudarek analizi srednjefrekvenčne tonske komponente 661 Hz v nočnem času, nad katero se pritožuje stanovalac. Iz opravljenih analiz izhaja, da je raven hrupa, ob najugodnejših vremenskih razmerah (zahodnem vetru) in ob odsotnosti prometa, pred objektom stanovalca 33 dBA in je daleč pod predpisanimi zakonskimi mejami. Drugo pritožbo v Ljubljani smo prejeli od pogodbenega izvajalca odvoza odpadkov zaradi prisotnosti kontejnerjev z neznano tekočino, ki so bili pomešani med plastično embalažo. Kontejnerje je pooblaščen izvajalec za odvoz nevarnih odpadkov nemudoma odstranil na Lekove stroške.

Na lokaciji Mengeš smo prejeli pritožbo krajana zaradi neprijetnega vonja, ki naj bi prihajal z naše lokacije. Po preiskavi je bilo ugotovljeno, da je vzrok gnojevka, ki jo kmetovalci polivajo na kmetijskih površinah okoli naše lokacije.

Na Prevaljah se je Javno komunalno podjetje Log pritožilo, da naj bi se pri prevozu tovornjakov na lokalni makadamski cesti, pri izkopu zemljine za gradnjo novih Lekovih objektov, močno dvigal prah. Izvajalec odvoza zemljine je ob večjem številu prevozov močil površino ceste, da bi zmanjšal prašenje, ob posamičnih prevozi pa tovornjaki zmanjšajo hitrost v bližini stanovanjskih hiš. Poleg naših izvajalcev sicer po isti cesti vozijo tudi avtobusi prevoznika Koratur. Na Prevaljah je prijavo vložil tudi Lekov pogodbenik zaradi nepravilnega ločevanja odpadkov. Pogodbenik zahteva specifično ločevanje na "moke" in "suhe" komunalne odpadke, pri čemer je mejo med njimi včasih težko določiti.

Zaposlene smo tako ponovno usposobili in pozvali k striktnemu ločevanju odpadkov.

Podatke o vplivih svojega delovanja objavljamo v poročilih o trajnostnem razvoju družbe Lek za posamezno leto, zadnje poročilo je dostopno na spletni strani <http://www.lek.si/sl/onas/druzbeno-odgovornost/porocanje/>.

1.4.4 Zunanje pobude, načela in iniciative, ki smo jim zavezani¹⁹

Kot člani skupine Sandoz in del Novartisa smo zavezani k spoštovanju ter uresničevanju številnih pobud. Med temi so:

- splošna deklaracija o človekovih pravicah Združenih narodov,
- deklaracija o Temeljnih načelih in pravicah na delu Mednarodne organizacije dela (ILO),
- deklaracija o okolju in razvoju (deklaracija iz Ria),
- konvencija Združenih narodov proti korupciji,
- listina raznolikosti Slovenija,
- smernice OECD za multinacionalne družbe,
- konvencija OECD o boju proti podkupovanju tujih javnih uslužbencev in
- prostovoljna odločitev za zmanjšanje toplogrednih plinov v skladu s Kjotskim protokolom.

Novartis je prav tako član Zveze za dobro počutje na delovnem mestu (Workplace Wellness Alliance) pri Svetovnem gospodarskem forumu (WEF) (<http://www.weforum.org/issues/workplace-wellness-alliance>), njenim usmeritvam pa se pridružujemo tudi v Leku.

Pri razvoju in izdelavi zdravil uporabljamo previdnostno načelo. Pri tem strogo upoštevamo farmakopejske predpise, standarde WHO in OECD, zahteve ameriške FDA ter Javne agencije Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke (JAZMP) ter priporočila dobre laboratorijske prakse. Razvoj zdravil, zdravilnih učinkovin in tehnoloških postopkov temelji na previdnostnih ukrepih, kot so postopnost, vključenost neodvisnih znanstvenikov, odprto in transparentno tehtanje prednosti ter slabosti.²⁰

¹⁸ Razkritja GRI GS 103-1, 103-2, GS 413-1

¹⁹ Razkritja GRI GS 102-12, 102-13

²⁰ Razkritje GRI GS 102-11

2. Okolje

Politika varovanja zdravja, varnosti in okolja (ZVO)²¹

Vodilo našega razmišljanja in delovanja je prispevati k trajnostnemu razvoju družbe.

Pri tem dajemo prednostni pomen:

- zdravju in varnosti zaposlenih ter vseh, na katere vplivamo s svojim poslovanjem, in
- varstvu okolja.

Uresničujemo politiko in smernice Novartisa in Sandoza ter upoštevamo zahteve zdravstvene, varnostne in okoljske zakonodaje. Svoje delovanje utemeljujemo na ključnih stebrih Novartisove politike družbene odgovornosti, ki so osredotočeni na izboljšanje dostopnosti zdravljenja, odgovorno poslovanje, pregledno poročanje o svojih vplivih, na zaposlene in skupnost ter skrb za okolje.

Ob tem dvigujemo zavest zaposlenih za varno in zdravju neškodljivo delo, ki ne povzroča čezmernih vplivov na okolje. Za izboljševanje učinkovitosti in odgovornosti si postavljamo dolgoročne ter letne merljive cilje.

Premišljeno izkoriščamo naravne vire in preverjamo ter zmanjšujemo vplive svojega poslovanja na okolje. Zastavljeni cilji odražajo naše okoljske vplive, ki jih celovito upravljamo v okviru Novartisovega sistema okoljskega upravljanja EMS (Environmental Management System).

Smo družba, odprta za zunanjo javnost. Dejavno sodelujemo z lokalnimi skupnostmi, odzivamo se na njihove pobude in skupaj iščemo rešitve za izboljšave.

Smernice politike varovanja zdravja, varnosti in okolja

Sistem varovanja zdravja, varnosti in varstva okolja uveljavljamo po jasnih smernicah, vgrajenih v naše delovanje. Izpolnjevanje zakonskih predpisov in korporacijskih usmeritev je podlaga našemu sistemu upravljanja tveganj za zdravje, varnost in okolje. Spoštujemo zahteve sistema ravnanja z okoljem po standardu ISO 14001, sistema vodenja varnosti in zdravja pri delu OHSAS 18001, programa "Odgovorno ravnanje" (t. i. Responsible Care) za kemično industrijo in sistema Skupnosti za okoljsko ravnanje in presojo (EMAS).

Ključne smernice so:

- Zdravje, varnost in varstvo okolja so temeljna odgovornost vseh zaposlenih.
- Pri varovanju zdravja, zagotavljanju varnosti in varstvu okolja delujemo proaktivno.
- Redno preverjamo skladnost svojega delovanja z zakoni, predpisi in smernicami. Zavezani smo spoštovanju vseh zakonskih predpisov in drugih predpisov v farmacevtski proizvodnji ter Novartisovih standardov, ki se nanašajo na vse relevantne vidike zdravja, varnosti in okolja.

²¹ Razkritja GRI GS 102-11, GS 103-1, 103-2

- Zaposlene ozaveščamo o naših politikah na področjih varovanja zdravja, varnosti in okolja ter jih stalno usposabljammo za njihovo uresničevanje. S tem omogočamo njihovo varno delo in seznanjenost s tveganji.
- Z uvajanjem najboljših razpoložljivih in ekonomsko učinkovitih tehnologij se želimo uvrstiti med vodilne družbe pri varovanju okolja.
- Z neprekinjenim izboljševanjem poslovnih in proizvodnih procesov izboljšujemo učinkovitost na področju zdravja, varnosti in okolja ter zmanjšujemo vplive na okolje.
- Vzpostavljene imamo sisteme in ukrepe za preprečevanje onesnaževanja okolja, ki jih redno preverjamo ter nadgrajujemo.
- Politiko varovanja zdravja, varnosti in okolja ter njeno izvajanje dokumentiramo, posodabljammo in dosledno uresničujemo zastavljene smernice, o čemer obveščamo ter osveščamo zaposlene.
- Prizadevamo si za stalen napredek pri rabi surovin in energetskih virov ter zmanjševanju okoljskih vplivov, kar preverjamo z rednimi meritvami in s spremljanjem podatkov.
- Na proizvodnih lokacijah opredeljujemo, sledimo, upravljamo in redno dokumentiramo tveganja na področju zdravja, varnosti in okolja.
- Za uresničitev načrtov pri doseganju ciljev in obvladovanju tveganj po potrebi predlagamo in izvajamo preventivne ter korektivne ukrepe.

Deležnikom zagotavljamo uravnotežene informacije o svoji družbeni odgovornosti, ki so primerna podlaga za dialog in oblikovanje stališč ter odločitev. Informacije o trajnostnih vidikih svojega poslovanja javno objavljamo na svoji spletni strani www.lek.si.

Skladnost z zakonodajo in standardi na področju ZVO²²
Spoštovanje zakonskih in drugih zahtev je osnova našega odgovornega delovanja, in to zahtevamo tudi od zunanjih izvajalcev. Upoštevali smo interne in tudi veljavne mednarodne, državne ter lokalne zakonske zahteve. V primeru prekrivanja med uporabo internih zahtev in zakonskih zahtev veljajo strožje zahteve.

Krovni zakon na področju varovanja okolja je Zakon o varstvu okolja, ki določa vsebine podzakonskih predpisov na področju vode, hrupa, odpadkov, embalaže, emisij v zrak, svetlobnega onesnaževanja in skladiščenja nevarnih tekočin ter na drugih področjih varstva okolja.

Na področju vode izpolnjujemo zahteve Uredbe o emisiji snovi in toplote pri odvajanju odpadne vode iz naprav za

proizvodnjo farmacevtskih izdelkov in učinkovin, ki velja posebej za farmacevtsko industrijo.

Kot zavezanci IED²³ (Direktiva o industrijskih emisijah) z lokacijama v Lendavi in Mengšu delujemo skladno z Uredbo o vrsti dejavnosti in naprav, ki lahko povzročijo onesnaževanje okolja večjega obsega. Obe obstoječi dovoljenji IED zajemata tudi izpuščanje toplogrednih plinov iz hladilnih naprav, na lokacijah v Ljubljani in na Prevaljah pa te izpuste vključujeta dovoljenji, ki obravnavata emisije v zrak. Na vseh lokacijah smo zavezanci po Uredbi o mejnih vrednostih emisije hlapnih organskih spojin v zrak iz naprav, v katerih se uporabljajo organska topila. Lokacija Mengeš je kot vir manjšega tveganja zavezana k spoštovanju Uredbe o preprečevanju večjih nesreč in zmanjševanju njihovih posledic.

Nove zakonske in druge zahteve pravočasno ter učinkovito prenašamo v delovne postopke in prakso. Veljavni zakoni, uredbe in druge zunanje obveznosti ter zaveze za ZVO in nemoteno poslovanje (NP) na ravni Leka ter lokacije so določeni in vodeni v Registru ZVO in NP zakonodajne in druge skladnosti. V primeru regulatornih sprememb, ki zahtevajo precejšnje kapitalske in/ali infrastrukturne spremembe, se pripravi in dokumentira akcijski načrt za obravnavo v HSENet. Register se posodablja ob spremembah zahtev, operativnih spremembah, rezultatih regulatornih inšpekcijskih pregledov in presoj zakonske skladnosti tretjih oseb, in/ali najmanj dvakrat letno. Pooblaščen osebe za posamezno področje ZVO dejavno spremljajo in prepoznajo zahteve ter opravijo razlago novosti z analizo pomanjkljivosti v aplikaciji HSENet. S tem poskrbijo, da so novosti sproti dosegljive odgovornim osebam ZVO na vseh lokacijah in drugim zainteresiranim zaposlenim. Za učinkovit prenos v prakso so odgovorni vodje na lokacijah prek predstavnikov oddelkov ZVO.

V letu 2017 smo imeli tri inšpekcijske preglede z okoljskega področja, od tega dva na Prevaljah in enega v Mengšu. Poleg okoljskih so bile zvedene tudi tri požarne inšpekcije, dve v Lendavi in ena v Mengšu, ter ena inšpekcija s področja energetike na Prevaljah. Pri inšpekcijskih pregledih na nobeni izmed lokacij ni bilo ugotovljenih neskladnosti, zaradi katerih bi bila izdana odločba s plačilom globe, vsi ureditveni ukrepi pa so bili izvedeni v predpisanem roku.²⁴

V letu 2017 smo bili vključeni tudi v inšpekcijske preglede preverjanja kakovosti poslovanja in izdelkov (npr. JAZMP, FDA ...), in sicer na področju zdravstvenih pregledov, ravnanja z odpadki ter deratizacije in dezinfekcije.

Projekti oz. spremembe na naših lokacijah imajo vsa pridobljena okoljevarstvena dovoljenja, kar je rezultat strogega skladnega ravnanja z vsemi zakonskimi zahtevami. Z upoštevanjem določil okoljevarstvenih dovoljenj, ki sta jih izdali Agencija RS za okolje in Direkcija RS za vode, je proizvodnja v naših obratih varna in ne ustvarja prekomernih vplivov na okolje. Dovoljenja namreč opredeljujejo mejne vrednosti izpustov v zrak in vodo, ravnanje z odpadki, ukrepe za zmanjšanje svetlobnega onesnaževanja ter načine varnega skladiščenja surovin in izdelkov na lokacijah.

²² Razkritji GRI GS 103-1, 103-2

²³ Glej Slovar pomembnih izrazov na strani 89

²⁴ Razkritje GRI GS 307-1

Okoljevarstvena dovoljenja in njihove spremembe na vseh naših lokacijah:

- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, ki lahko povzroča onesnaževanje okolja večjega obsega (IPPC), za lokacijo Lendava, št. dovoljenja 35407-172/2006, s 15. 4. 2010.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava, št. 35407-37/2011-33, z 12. 7. 2012.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava, št. 35406-33/2012-4, s 15. 3. 2013.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava št. 35406-53/2014-8, s 23. 1. 2015.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava št. 35406-39/2015-10, s 27. 1. 2016.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava št. 35406-53/2016-7 z 8. 6. 2017.
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, ki lahko povzroča onesnaževanje okolja večjega obsega (IPPC), za lokacijo Mengeš, št. dovoljenja 35407-171/2006, s 14. 5. 2010.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35407-22/2010, z 28. 12. 2010.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35407-54/2011, s 16. 5. 2012.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-24/2012-3, s 23. 8. 2012.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-25/2013-6, z 11. 11. 2013.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-42/2014-4, z 10. 9. 2014.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 3555406-7/2015-7, z 20. 4. 2015.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-33/2015-20, z 9. 2. 2016.
- Okoljevarstveno dovoljenje za obrate tveganja (SEVESO-tveganja) za lokacijo Mengeš, št. 35415-26/2006-9, s 25. 5. 2015.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-43/2016-8, s 30. 3. 2017.
- Okoljevarstveno dovoljenje glede emisij snovi v vode in zrak za lokacijo Ljubljana, št. 35431-6/2016-9, z 22. 11. 2016.
- Okoljevarstveno dovoljenje glede emisij snovi v vode in zrak za lokacijo Prevalje, št. 35444-36/2016-12. z 21. 3. 2017.
- Delno vodno dovoljenje za neposredno rabo vode za tehnološke namene iz javnega vodovoda za Lek d. d. (vse lokacije), št. dovoljenja 35536-19/2011, s 15. 7. 2011.
- Odločba o spremembi delnega vodnega dovoljenja za neposredno rabo vode v tehnološke namene iz javnega vodovoda za Lek d. d. (vse lokacije), št. dovoljenja 35536-17/2013-2 (povezava 35536-19/2011), s 17. 4. 2013.
- Odločba o spremembi delnega vodnega dovoljenja za neposredno rabo vode v tehnološke namene iz javnega vodovoda za Lek d. d. (vse lokacije), št. dovoljenja 35536-90/2014-2 (povezavi 35536-17/2013-2 in 35536-19/2011), s 13. 1. 2015.
- Odločba o spremembi delnega vodnega dovoljenja za neposredno rabo vode v tehnološke namene iz javnega vodovoda za Lek d. d. (vse lokacije), št. dovoljenja 35536-18/2016-2 (povezava št. 35536-19/2011), s 4. 4. 2016.
- Vodna dovoljenja za neposredno rabo vode, št. 35536-20/2008-4 z 18. 9. 2008 35536-45/2012-5 z 19. 2. 2013 in 35536-65/2013-8 z 29. 9. 2013.
- Dovoljenje za raziskavo podzemnih voda, št. 35505-74/2017-3, s 13. 9. 2017.
- Dovoljenji za izpuščanje toplogrednih plinov, št. 35485-53/2014, z 22. 10. 2014, in št. 35485-54/2014, s 15. 12. 2014.

2.1 Uveljavljanje aktivne okoljske politike

Skupni vpliv povečanega števila prebivalstva, povečane porabe naravnih dobrin in klimatskih sprememb za nas pomeni tako izzive kot tudi priložnosti. Okoljska odgovornost je prednostna usmeritev našega poslovanja, kjer nenehno iščemo izboljšanje učinkovitosti rabe surovin ter omejevanje vpliva dejavnosti na okolje. Neposredne in posredne okoljske vidike upoštevamo že pri sprejemanju poslovnih odločitev. Na področju inovacij in razvoja novih izdelkov skrbno proučimo priložnosti izboljšanja okoljskih vidikov ter tudi tveganja, in sicer na znanstven in transparenten način.

Pri tem izvajamo številne dejavnosti za varovanje okolja, s katerimi večkrat presegamo zakonske zahteve. Z ocenjevanjem okoljskih vplivov zagotavljamo, da prednosti novega produkta, procesov in tehnologije odtehtajo preostala tveganja.

Naši primarni okoljski vidiki so poraba energije in vpliv na zrak/podnebje, vode in mikro-onesnaževala ter surovine in odpadki. Med posredne okoljske vidike uvrščamo predvsem okoljske vplive na strani dobaviteljev/pogodbenih izvajalcev (oskrba).

V letu 2017 nismo prejeli glob ali nadenarnih sankcij zaradi neskladja z okoljsko zakonodajo.²⁵ Prejeli pa smo pet zunanjih pritožb, ki jih skupaj z ukrepi opisujemo v poglavju 1.4.3.1.

2.1.1 Posebnosti poslovanja in nesorazmerja v zajetih podatkih

V poročilu o trajnostnem razvoju je pri vrednotenju in razlagi naših okoljskih kazalnikov treba upoštevati nekatera nesorazmerja, ki se pojavijo ob zajemu podatkov.

Ta nesorazmerja se pojavljajo zlasti pri teži nekaterih farmacevtskih izdelkov in učinkovin. Predvsem pri bioloških zdravilih, kjer je proizvodnja zelo kompleksna, se teža meri v kilogramih. Na drugi strani pa imamo izdelke za samozdravljenje, kjer proizvodnjo merimo v več deset tonah. Nesorazmerja prav tako nastanejo zaradi razlik v portfelju posameznih lokacij, še posebej tam, kjer je ta portfelj velik (Mengeš, Ljubljana). Dodatno nesorazmerja nastajajo med letnimi prikazi kazalnikov, saj se sestava proizvodnje razlikuje po letih.

Kazalniki, ki so povezani z učinkovitostjo porabe surovin, energentov, vode, nastajanjem odpadkov, emisij v zrak ter nastajanjem odpadnih vod na tono proizvoda, so zaradi vsega navedenega težko primerljivi med leti in še teže med posameznimi proizvodnimi lokacijami.

Z rastjo proizvodnje Trdnih izdelkov Lendava se za lendavsko lokacijo kot celoto povečujejo raba surovin (energija, voda), količine nastalih odpadkov, v manjši meri tudi emisije v vode in zrak. Ob tem pa se njihova količinska realizacija ne upošteva in torej tudi ne prikazuje v izračunih učinkovitosti posameznih kazalnikov.

2.1.2 Vlaganja in dosežki pri varovanju okolja²⁶

Ob vlaganjih v proizvodne objekte vselej upoštevamo vidik zagotavljanja okoljske skladnosti pri emisijah in energetsko varčne tehnične izvedbe tehnoloških sistemov. Prav tako

vgrajujemo najboljše razpoložljive tehnologije – v obstoječo in tudi novo proizvodnjo. Ocenjena vrednost okoljskih naložb v letu 2017 znaša skoraj 5 milijonov evrov. Najpomembnejše naložbe so bile v enoti Farmaceutvske učinkovine v Mengšu in Antiinfektivih Lendava. Med okoljske naložbe štejemo tudi obnovo streh, fasad in kanalizacije.

Pomembnejši projekti na področju varovanja okolja v letu 2017 so bili:

Lendava:

- optimizacija delovanja zaprtih krogov rabe vode in s tem zmanjšanje porabe sveže vode za hlajenje ter povečanje učinkovitosti hlajenja,
- optimizacija regeneracije topil za povečanje izplena s spremembo temperaturnih profilov kolon,
- nakup dodatnih štirih press zabojnikov velikosti 30 m³ za zbiranje in doslednejše ločevanje odpadkov ter s tem tudi zmanjšanje števila odvozov (manj CO₂).

Ljubljana:

- nižanje ravni hrupa z vgradnjo dodatnega dušilca zvoka.

Prevalje:

- izdelava študije za optimizacijo obstoječe razgradnje penicilinov v odpadnih vodah in priprava na izvedbo optimizacije predobdelave odpadnih vod,
- priprava in izdelava projektne dokumentacije za izgradnjo lastne čistilne naprave, če občinska čistilna naprava v času začetka obratovanja razširjene proizvodnje še ne bo obratovala.

Mengeš:

- optimizacija tokov odpadkov, ki ima za posledico večjo možnost lastnega sosežiga odpadnih topil,
- optimizacija procesa, ki v proizvodnji uporablja metilenklorid – njegova poraba se je zmanjšala za skoraj 50 %,
- priklop dodatnih emisij iz proizvodnje na RTO,
- zamenjava aeratorja v izravnalnem bazenu.

²⁵ Razkritje GRI GS 307-1

²⁶ Razkritje GRI GS 103-2

2.1.3 Preverjanje uveljavljenih standardov²⁷

V shemo EMAS, sistem Evropske unije za upravljanje okoljskih vplivov, smo vključeni z vsemi štirimi lokacijami; kot edini gospodarski subjekt v vseh štirih občinah. Slovenski inštitut za kakovost in meroslovje (akreditacijska številka SI-V-0001) je kot okoljski preveritelj tudi v letu 2018 potrdil, da podatki in informacije v Poročilu o trajnostnem razvoju družbe Lek d. d. za leto 2017 podajajo zanesljivo, verodostojno ter pravilno sliko o vseh dejavnostih organizacije v obsegu, navedenem v okoljski izjavi.

Uspešno smo certificirali sistem ravnanja z okoljem po standardu ISO 14001:2015 in sistem varnosti in zdravja pri delu po standardu BS OHSAS 18001:2007, izpolnili pa smo tudi vse zahteve za ponovno certificiranje po Programu odgovornega ravnanja za kemijsko industrijo (POR, Responsible Care).

Skladnost našega poslovanja na področju zdravja, varnosti in okolja so potrdila tudi druga zunanja preverjanja v letu 2017 (JAZMP, FDA, dobavitelji itd.).

²⁷ Razkritje GRI GS 103-2

Pomembna vloga Proizvodnih znanosti in tehnologije

Ekipe MS&T – Manufacturing Science & Technology ali Proizvodne znanosti in tehnologije – imajo pri razvijanju in ohranjanju konkurenčnosti našega podjetja pomembno vlogo. Njihove splošne naloge so obvladovanje ter razvoj znanja o izdelkih in proizvodnih procesih. Ob tem pa še prenašajo izdelke iz razvoja v proizvodnjo, zagotavljajo stalne validacije in nadzor procesov, obvladujejo spremembe in optimizacije v proizvodnji ter nudijo strokovno podporo proizvodnji.

Janez Goričanec, vodja MS&T
Trdni izdelki Ljubljana

Dr. Tjaša Bantan Polak, vodja
MS&T Aseptični izdelki Ljubljana

Dr. Uroš Uršič, vodja MS&T
Farmacevtske učinkovine
Mengeš

Borut Bernik, vodja MS&T
Biofarmacevtika Mengeš

Bojan Lauko, vodja MS&T
Antiinfektivni Prevalje

Marko Hauptman, vodja MS&T
Trdni izdelki Lendava

Robert Mencigar, vodja MS&T
Antiinfektivni Lendava

"V naši enoti smo bili v letu 2017 zelo aktivni na področju prenosov izdelkov iz Sandozovih razvojnih centrov, hkrati pa smo intenzivno sodelovali tudi z Novartisovim razvojnim centrom v Baslu pri prenosu prvih originatorskih izdelkov v našo proizvodnjo. To sodelovanje bo vsekakor ključno za našo prihodnost, zato smo z veseljem sprejeli nove priložnosti in izzive na tem področju. Tudi prvi prenos izdelka iz Novartisove proizvodne lokacije v Steinu smo izpeljali zelo uspešno in se izkazali kot lokacija, ki se ji lahko zaupa tudi zahtevnejše projekte.

Hkrati smo bili zelo uspešni pri reševanju zahtevne tehnološke problematike na izdelkih Tamsulozin in Pantoprazol, ki sta med našimi najpomembnejšimi izdelki, ter s tem potrdili razumevanje naših izdelkov in procesov ter željo po neprestanih izboljšavah.

V sklop številnih izboljšav v letu 2017 zagotovo lahko štejemo tudi uspešno zaključeno validacijo procesa izdelkov, kot so Ketonal duo, Ezetimib, Rosuvastatin, na povečani velikosti serije, s čimer bistveno vplivamo na stroškovno učinkovitost naših izdelkov in fleksibilnejšo proizvodnjo," **Janez Goričanec**, vodja MS&T Trdnih izdelkov Ljubljana.

Za manj odpadkov in učinkovito uporabo energije

MS&T ekipa Trdnih izdelkov Lendava

MS&T ekipa Trdnih izdelkov Lendava, ki jo vodi Marko Hauptman, nenehno išče izboljšave pri oblikovanju ovojnine, saj ima to lahko velike pozitivne učinke na okolje pa tudi finančne učinke. Njihova ekipa intenzivno spremlja inovacije in izboljšave na področju tehnološke opreme ter materialov.

Tudi v oddelku MS&T v Trdnih izdelkih v Lendavi je velik poudarek na inovativnosti ...

Smo Novartisova strateška lokacija za primarno in sekundarno pakiranje trdnih izdelkov. Oskrbujemo že več kot 100 trgov, od tega ima največji delež zahodna Evropa. Letno prejmemo okrog 10 tisoč naročil, volumni vsako leto naraščajo in portfelj obsega že več kot 80 molekul.

Naš oddelek ima pomembno vlogo pri vseh izdelkih, ki jih pakiramo v naši tovarni. Začenši s samimi prenosi iz drugih proizvodnih lokacij, z dizajniranjem pretisnih omotov, določevanjem sekundarne ovojnine ter zagotavljanjem skladnosti in učinkovitosti pri nas zapakiranih izdelkov. Ne smemo pozabiti niti področja upravljanja sprememb, ki je prav tako v našem oddelku. Gre za spremembe, ki se v življenjski dobi izdelka zgodijo na BULK-u, obojnini, procesu ali sami tehnologiji. Sem seveda sodijo tudi spremljanje pridobljenih potrebnih dovoljenj oz. odobritev ter implementacija sprememb po državah. Intenzivno se v našem oddelku ukvarjamo tudi z optimizacijami, ki pripomorejo k boljši ceni pri nas zapakiranih izdelkov, ter s tem krepimo svojo konkurenčnost. Zavedamo se, da so izkušnje, povezave in znanje, ki smo jih skozi vsa ta leta stkali, enako pomembni kot oprema, ki jo uporabljamo za pakiranje naših izdelkov.

Ekipa MS&T-ja, njihova inovativnost oz. zmagovalna miselnost ter seveda velika fleksibilnost in zavzetost pri iskanju vzdržnih, učinkovitih ter izvedljivih rešitev so pomembno prispevale k dejstvu, da je naša lokacija postala največja oz. najkompleksnejša Novartisova pakirnica.

S katerimi izzivi se srečujete?

Kot strateška lokacija za pakiranje trdnih izdelkov intenzivno spremljamo inovacije in izboljšave na področju tehnološke opreme in materialov. Glede na našo kompleksnost in širino naših trgov se moramo seveda sproti prilagajati še specifičnim zahtevam posameznih držav, zato je upravljanje te kompleksnosti ter hkrati ohranjanje naše fleksibilnosti izziv, ki mu posvečamo veliko časa, in to za zdaj zelo uspešno. Pri našem delu sta seveda zelo pomembna širina znanja, tako o tehnologiji pakiranja, procesih, o izdelkih in njihovih specifikah, ter obvladovanje primarnih materialov – folij za njihovo pakiranje ter ostalih materialov nasploh.

Embalaža je tudi sicer bistvena za učinkovito uporabo surovin in nato za zmanjševanje odpadkov na strani končnih porabnikov.

Pri ravnanju z embalažo gradimo trajnostni pristop, na izboljšave pa vsekakor vplivajo tudi odzivi naših pacientov. Naše osnovno vodilo oblikovanja proizvodnje embalaže je, da mora obojnina, poleg izpolnjevanja vseh regulatornih zahtev, povzročiti čim manj odpadkov, za njeno izdelavo pa mora biti poraba energije čim nižja. Pri tem nenehno iščemo izboljšave, alternativno obojino in njihove proizvajalce, saj ima vsaka izboljšava lahko velik okoljski in seveda finančni učinek.

Samo ekipa lahko uresniči optimizacijo procesa

Ekipa sodelavcev MS&T v Antiinfektivih Lendava

Vodja MS&T, Antiinfektivih Lendava, Robert Mencigar o tem, kakšno vlogo ima inovativnost v njihovem oddelku ter o pomenu ekipnega dela in sodelovanja z ostalimi enotami pri optimizaciji procesov.

Oddelek MS&T sodi med novejšje funkcije. Kakšna je njegova vloga v Antiinfektivih Lendava?

Podpiramo proizvodnjo in proizvode ter predstavljamo most med proizvodnjo, kakovostjo ter razvojem. Tako spremljamo stabilnost procesov, sodelujemo pri vpeljavi novih tehnologij in načinov dela, zagotavljamo podporo validacijam. Na eni strani nadzorujemo proces s statističnimi obdelavami procesnih podatkov ter s spremljanjem gibanja procesnih in kakovostnih parametrov, na drugi pa z validacijo podpiramo prenos oziroma vpeljavo novih procesov, sprememb.

Kako poteka spodbujanje izboljšav in inovativnosti? Kateri primer bi izpostavili v letu 2017?

Izboljšave igrajo pomembno vlogo, pa naj gre za večje, to so izboljšave procesov, ali pa za manjše, kot so izboljšani koraki v delovnem procesu, poenostavitve postopkov, zmanjšanje števila ponavljajočih se korakov. Vse navedeno seveda prispeva k učinkovitejši porabi surovin, energije in naravnih virov.

V letu 2017 je bilo izboljšav več. Med drugim smo začeli prenos procesa izolacije kalijevega klavulanata brez sušenja vmesnega intermedata.

Posebej bi omenil razvojni oddelek v Mengšu, ki je del naše MS&T-enote, kjer je inovativnost pričakovana in se dogaja »neverjetno«. Z inovativnimi tehnikami in pristopi spreminjajo lastnosti mikroorganizmov, da opustijo izdelavo nezaželenih metabolitov in povečujejo sposobnosti produkcije želene učinkovine, ali pa dosežejo, da so sposobni pri biosintezi dodati določene funkcionalne

skupine. S tem se zmanjša število potrebnih korakov v delu od modifikacije učinkovine oziroma molekul do končne zelene oblike.

S kom največ sodelujete?

Vsakodnevno smo povezani z večino oddelkov v naši enoti, povsod, kjer je potrebna naša podpora. Sodelujemo tudi pri večjih projektih na lokaciji, pri vpeljavi novosti in testiranjih ter on- ter in-line analizah, s katerimi prispevamo k optimiziranju procesov in kakovosti izdelkov. Te metode nudijo neposreden in zato hitrejši vpogled v dogajanja v procesu. S svojim delom smo udeleženi pri povečevanju učinkovitosti in napredovanju procesov ter zmanjšanju obsega ročnega dela z avtomatizacijo ali uvajanjem bolj inovativnih metod za nadzor procesov.

Kako prenašate svoje znanje na druge in skrbite za stalno optimalizacijo procesov? Kaj je pri tem posebej pomembno?

Predvsem gre vedno za ekipo in nikoli za posameznika. Uresničitev izboljšave je možna, če vsi sodelujemo in prispevamo h končnemu cilju, pri čemer imam v mislih vsakogar na lokaciji. Običajno se najboljšje zamisli za izboljšave porodijo ob reševanju težav ali v sproščeni razpravi, le prepoznati jih je treba in si vzeti čas za njihovo uvedbo. Zelo veliko idej je za optimizacije možno pridobiti v proizvodnji, kjer s procesi živijo 24 ur. Seveda h koristnim orodjem sodi tudi ThInk Novartis.

Menim, da prenos znanja poteka najučinkoviteje, če novi sodelavec raste iz procesa, začne svojo pot v proizvodnji, kjer spozna vse njene praktične vidike, ter se šele nato preseli v pisarno. To so neprecenljive izkušnje. Kasneje se znanje prenaša skozi razprave, svetovanje, usmerjanja, vendar se vsak od vsakega sodelavca nekaj nauči, zato prenos znanja ni nikoli enosmeren.

Prejemniki nagrade zvezde za leto 2017

2.1.4 Ključni projekti za optimizacijo poslovnih procesov

Protieksplzijska zaščita – ATEX

V Leku imamo 77 objektov, kjer je prepoznana možnost eksplozijske ogroženosti. Vsi objekti so vzdrževani na podlagi Pravilnika o protieksplzijski zaščiti, kar pomeni, da je za vsak objekt izdelan elaborat eksplozijske ogroženosti z oceno tveganja. Za vzdrževanje Ex-opreme na vsaki Lekovi lokaciji skrbi ekipa internih tehnologov vzdrževanja, ki so za to usposobljeni in certificirani, ter zunanji sodelavci. Proces certificiranja vzdrževanja Ex-opreme je kontinuirani proces. Certifikate je treba obnoviti vsakih pet let oziroma ob večjih nadgradnjah Ex-objekta.

LOTO

Nadaljevali smo aktivnosti Zakleni/Označi (LOTO) na vseh naših lokacijah. Pripravili smo podrobna navodila za uporabo sistema, prav tako poteka usposabljanje osebja, zadolženega za uporabo sistema ob posegu v proizvodno opremo. V letu 2017 je Novartis izdal nov splošni postopek Delo z nevarnimi energijami (Zakleni/Označi), ki je v naš sistem prinesel nekaj novosti. Takoj smo začeli z usklajevanjem obstoječega sistema z novim postopkom, kjer je več poudarka o vlogah posameznikov pri delu z nevarnimi energijami in s tem povezane odgovornosti. Pripravili smo analizo pomanjkljivosti in akcijski načrt za uskladitev z novim postopkom.

NOSSCE – Za odličnost vseh členov v oskrbovalni verigi

Vsak naš izdelek mora do končnega uporabnika prepotovati dolgo in zahtevno pot: od razvoja, proizvodnje, kontrole kakovosti do pakiranja in distribucije. Usklajevanje vseh, ki v tem procesu sodelujejo, je zato ključno za doseganje izjemnih rezultatov. NOSSCE (Novartis Operational Standards for Supply Chain Excellence – Novartisov standard operativne odličnosti oskrbovalne verige) omogoča enostavno, pregledno in nemoteno delovanje te verige. Ključni cilj projekta je vzpostavitev zanesljivega, razumljivega in transparentnega procesa, ki na trg prinaša kakovostne, varne ter učinkovite izdelke. Sestavlja ga sklop načel, organizacijskih procesov, orodij in metrik, ki zagotavljajo strukturirano in povezano načrtovanje vseh členov oskrbovalne verige ter uskladitev potreb kupcev s pravočasno dobavo naših izdelkov na trg. Vse to dokazano prinaša večjo učinkovitost delovanja in trajnostni dvig kakovosti storitev za kupce ter bolnike.

Program za upravljanje idej Th!nk Novartis

Razvoj inovativnosti in izboljšav spodbujamo preko spletne aplikacije za upravljanje idej in številnih dogodkov za izmenjavo dobrih praks ter priložnosti. V okviru programa Th!nk Novartis so naši sodelavci v letu 2017 podali 996 idej, od tega jih je bilo sprejetih 567. Izboljšave je predlagalo 569 različnih sodelavcev. Kar nekaj idej je bilo s področja zdravja, varnosti in okolja, kot so posredovanje telefonskih števil za klic v sili na vseh lokacijah vsem sodelavcem, vključevanje v programe vodene vadbe, prostorske ureditve linij in druge izboljšave, ki pripomorejo k varnejšemu ter okolju prijaznemu delu. Program, ki v letu 2018 praznuje že šesto leto delovanja, je do zdaj zabeležil že več kot 38 milijonov evrov skupnih prihrankov.

2.1.5 Posredni okoljski vplivi²⁸

Med naše najpomembnejše posredne okoljske vplive sodijo vplivi na strani dobaviteljev, zato pričakujemo spoštovanje načel Novartisove politike družbene odgovornosti in trajnostnega razvoja tudi z njihove strani. Okoljska odgovornost pogodbenika je eden izmed ključnih kriterijev sodelovanja. Novartis ciljno presoja celotno verigo dobaviteljev surovin in proizvodov na podlagi ZVO-vplivov in njihove širše družbene odgovornosti pred podpisom pogodbenega dogovora. Pogodbeni dogovor predstavlja dobaviteljevo jamstvo za upoštevanje vseh veljavnih zakonov in predpisov, povezanih z zdravjem, varnostjo in okoljem ter prav tako s poštenimi delovnimi praksami in z nezakonito diskriminacijo. Nespoštovanje teh standardov pa se šteje kot bistvena kršitev pogodbe, ki nam daje pravico, da od pogodbe odstopimo.

Skladno z zakonodajo in notranjimi predpisi za ravnanje z odpadki izbiramo le dobavitelje, ki imajo potrebna dovoljenja ter so vpisani v evidenco izvajalcev na resornem ministrstvu.

Pomemben posredni okoljski vpliv naše dejavnosti predstavlja transport. Ta je tudi sicer v urbanem okolju

prepoznan kot ključni vir onesnaženja zraka, predvsem zaradi trdnih delcev (delci PM). Okoljske vplive pri distribuciji blaga omejujemo z nadomeščanjem letalskega s pomorskim prevozom, o čemer poročamo v poglavju 2.9.3.2 *Distribucija*.

Transport omejujemo tudi s pogostejšo uporabo tele- in videokonferenc namesto daljših poslovnih poti. Redno spremljamo porabo goriva in prevožene kilometre ter popisujemo količino izpuščenega CO₂ vseh službenih osebnih vozil. O teh podatkih poročamo letno v Novartisovo bazo podatkov.

V letu 2017 smo razpolagali s 186 službenimi avtomobili. Leto prej jih je bilo 106, vendar pa so bila k poročanju za leto 2017 dodana vozila slovenske podružnice Novartis Pharme Services Inc. Poleg službenih avtomobilov smo imeli še 17 drugih vozil (gasilska vozila, viličarji). Skupno smo z njimi prevozili 5.245.149 km (3.643.293 v letu 2016), pri tem porabili 223.546 l goriva (216.279 l v letu 2016) in v zrak izpustili 667 t CO₂ (448 t v letu 2016).

2.2 Surovine in naravni viri²⁹

2.2.1 Masni pretok materialov

Pri proizvodnji sta dve od naših glavnih vodil čim bolj učinkovita uporaba surovin in proizvodnja zdravil na način, ki v največji možni meri ohranja naravne vire. Ravnanje z odpadki temelji na zmanjševanju, ponovni uporabi, recikliranju in uporabi kot gorivo, nasproti sežigu ter odlaganju.

V letu 2017 smo porabo surovin zvišali za skoraj 3 % zaradi večjega količinskega obsega proizvodnje v Ljubljani. Mengeš in Lendava sta porabo surovin zmanjšala za skoraj 1 % oz. 14 %, kljub povečani proizvodnji. Na Prevaljah je bila poraba surovin prav tako manjša, in sicer predvsem zaradi nekoliko manjšega količinskega obsega proizvodnje.

Zaradi spremembe sestave in obsega proizvodnje farmacevtskih učinkovin prihaja ponekod do letnih nihanj masnih pretokov materialov. V proizvodnih obratih v Lendavi in na Prevaljah so nihanja minimalna, saj tam proizvajamo le enega do dva izdelka, povečanje obsega proizvodnje farmacevtskih učinkovin pa pomeni tudi povečano porabo surovin.

Tabela 3: Letni masni pretok različnih uporabljenih materialov* v t

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	t	8.594	8.177	14.497	4.285	35.552
2014	t	8.891	9.901	15.646	5.063	39.501
2015	t	9.152	10.188	16.091	5.698	41.130
2016	t	8.844	10.396	15.557	5.629	40.426
2017	t	8.778	13.907	13.425	5.442	41.552

*Celotna količina vseh nabavljenih materialov v obdobju poročanja, potrebnih za celovito odvijanje proizvodnih procesov do končnih izdelkov (vključujoč embalažo, a brez upoštevanja goriv, vode in tehnološke opreme).

²⁸ Razkritja GRI GS 305-1, 308-2, 414-2

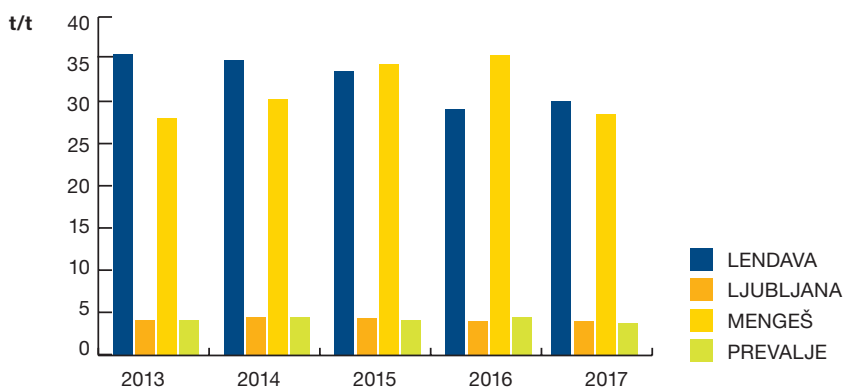
²⁹ Glavni kazalnik EMAS, razkritja GRI GS 103-1, 103-2, 103-3, 301-1

2.2.2 Učinkovitost materialov

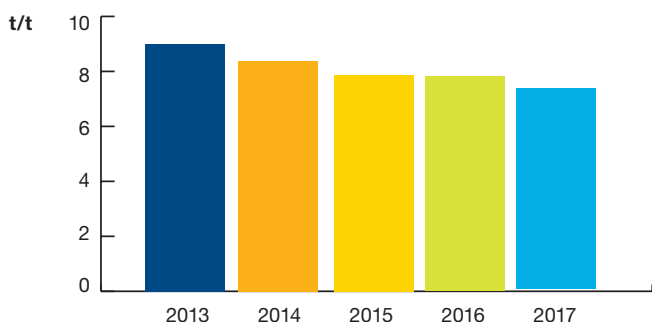
Za čim manjši vpliv na okolje si vseskozi prizadevamo tudi z zmanjševanjem porabe surovin na enoto izdelka. Z grafičnega prikaza učinkovitosti rabe vseh surovin je razvidno, da

količina porabljenih surovin za tono proizvedene učinkovine oziroma izdelka upada že vrsto let. V letu 2017 smo tako v primerjavi z letom prej povečali učinkovitost za več kot 6 %, v obdobju med letoma 2013 in 2017 pa za več kot 20 %.

Graf 3: Učinkovitost različnih uporabljenih materialov na proizvedeno enoto³⁰ – po lokacijah in skupna učinkovitost rabe surovin na proizvedeno enoto

Učinkovitost rabe surovin na proizvedeno enoto – Lek skupaj

³⁰ Glavni kazalnik EMAS

2.2.3 Trajnostni pristop pri ravnanju z embalažo

Embalaža oz. ovojnina ima lahko velik negativni vpliv na okolje, zato si prizadevamo za izboljšave tudi na tem področju. Osnovna načela oblikovanja in proizvodnje embalaže so opredeljena skladno z Novartisovo politiko trajnostne rabe embalaže in z zavezujočo hierarhijo ravnanja z odpadki.

Celovit izbor priporočenih materialov za ovojnino, dimenzije in oblike primarnih ter sekundarnih ovojnin predpisuje **Sandozov globalni pakirni katalog**. Vodilo smernic je, da mora ovojnina, poleg izpolnjevanja vseh regulatornih zahtev, povzročiti čim manj odpadkov, poraba energije za njeno izdelavo pa mora biti čim nižja.

Največjo porabo ovojnine sicer opažata lokaciji s proizvodnjo končnih izdelkov: ljubljanska lokacija s skoraj 72,6 % in prevaljska s 24,6 %. V Mengšu in Lendavi pa poraba predstavlja manj kot 3 % celotne ovojnine, porabljene v Leku.

V letu 2017 so sodelavci MS&T iz Trdnih izdelkov Lendava pri izdelku Omeprazol za trg Velike Britanije prenovili celotno stično ovojnino. S spremembo dimenzije pretisnega omota in posledično zloženke so dosegli optimalno količino izdelka na paleti ter hkrati občutno zmanjšali porabo oblikovne in pokrivne folije. S prenovo embalaže so optimizirali zasedenost palete za 39,2 %, kar na letni ravni pomeni zmanjšano zasedenost kar 54 tovornih vozil. To pomeni tudi nižjo porabo materiala, manipulacije in manjše okoljske vplive zaradi transporta ter distribucije.

Optimizacija embalažnih elementov pri izdelku Omeprazol

Z zmanjšano velikostjo pretisnega omota, manjšo zloženko s končnim izdelkom in optimiziranim zlaganjem na paleto smo zmanjšali zasedenost 3.516 paletnih mest oziroma 54

tovornjakov manj. Prihranjeno folijo bi lahko razvili v dolžini z Goričkega v Piran in nazaj. Prihranki pa so bili s tem ustvarjeni tudi drugje.

2.3 Energija

2.3.1 Poraba energije

Tabela 4: Celotna poraba energije³¹

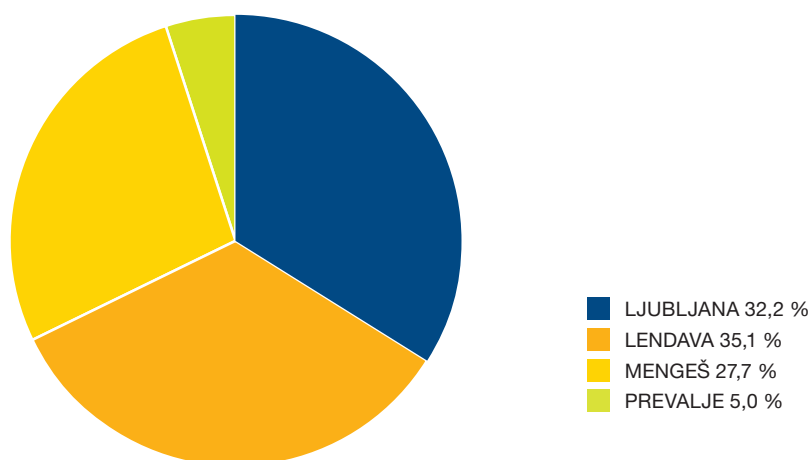
Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	GJ	382.122	387.740	334.561	62.691	1.167.114
2014	GJ	387.500	412.023	330.623	64.043	1.194.189
2015	GJ	382.018	428.121	355.886	66.147	1.232.172
2016	GJ	412.721	450.709	355.584	64.432	1.283.446
2017	GJ	440.300	440.732	345.339	62.285	1.288.657

Na ravni družbe Lek je bila raba energije za 0,4 % večja kot leto prej. Povečano rabo je zabeležila lokacija Lendava (za 6,7 %) zaradi spremembe tehnološkega postopka, s katerim se je povečala tudi produktivnost. Ostale lokacije pa so zmanjšale rabo energije, Prevalje za 3,3 %, Mengeš za 2,9 % in Ljubljana za 2,2 %.

V celotni porabi energije imata najvišji delež Ljubljana in Lendava s 34-odstotnim deležem, sledita Mengeš s 27 % in Prevalje s 5 %.

³¹ Razkritje GRI GS 302-1

Graf 4: Porazdelitev porabe energije po lokacijah

Na lokaciji Mengeš uporabljamo odpadna topila kot sekundarno gorivo za delovanje parnega kotla, ki proizvaja toploto in paro za tehnološke namene. Delež obnovljivih

virov energije na lokaciji Lendava znaša do 1 %, pridobivamo pa jih s sežigom organskih odpadkov iz fermentacijske proizvodnje.

Tabela 5: Učinkovitost rabe energentov na proizvedeno enoto³²

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	GJ/t	1.577	191	645	56	299
2014	GJ/t	1.501	164	632	46	255
2015	GJ/t	1.389	146	744	43	236
2016	GJ/t	1.483	151	791	44	247
2017	GJ/t	1.487	127	696	43	225

Tabela 6: Raba električne energije³³

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	GJ	189.032	155.394	116.498	25.686	486.610
2014	GJ	198.955	169.269	117.140	26.601	511.965
2015	GJ	201.421	173.523	124.413	28.139	527.496
2016	GJ	213.819	178.554	126.025	27.810	546.208
2017	GJ	222.317	176.139	124.764	26.474	549.694

Zaradi povečane proizvodnje se je raba električne energije povečala za 0,6 % v primerjavi z letom prej.

³² Glavni kazalnik EMAS, Razkritje GRI GS 302-3

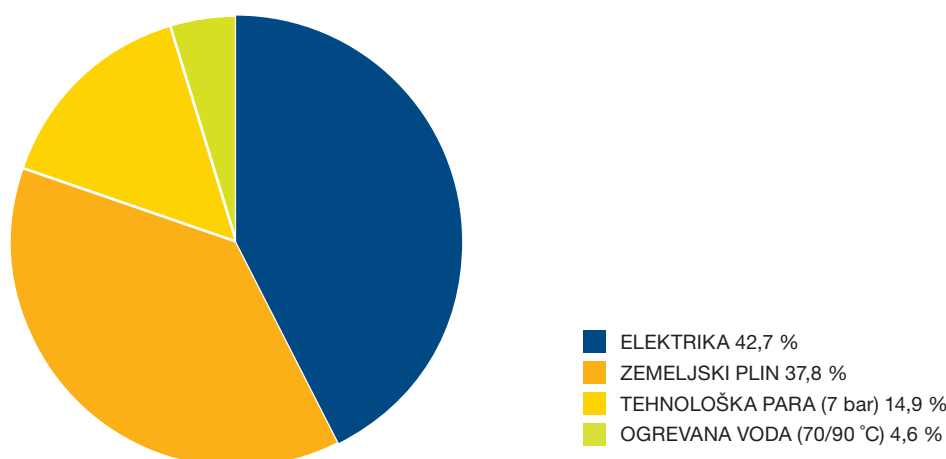
³³ Razkritje GRI GS 302-1

2.3.2 Porazdelitev energije po energentih

Največji delež med porabljenimi energenti, ki jih kupujemo na trgu, dosega poraba električne energije z 42,7 % in poraba zemeljskega plina s 37,8 %. Energenta predstavlja primarni vir energije za tri proizvodne lokacije. Specifična je

lokacija Ljubljana, kjer poleg omenjenih energentov dodatno kupujemo še tehnološko paro, ki predstavlja 14,9-odstotni delež, ter ogrevno vodo s 4,6-odstotnim deležem.

Graf 5: Porazdelitev porabljene energije po primarnih energentih

2.3.3 Izboljšave energetske učinkovitosti³⁴

V letih 2017 in 2018 izvajamo energetske preglede s posebnim poudarkom na energetske učinkovitosti procesov ter celotnih tehnoloških postrojenj na vseh Lekovih lokacijah. Identificirali in ovrednotili smo ukrepe na vseh lokacijah, kar bo v tekočem srednjeročnem obdobju osnova za izvedbo energetske učinkovitih projektov.

V letu 2017 smo izpeljali več ukrepov za izboljšanje energetske učinkovitosti, ki so prinesli prihranek v skupni vrednosti 19,3 TJ energije. Rezultat smo dosegli z naslednjimi projekti:

- Na lokaciji **Mengeš** smo optimizirali delovanje razvoda energentov in nadgradili črpalko za energente, s čimer smo prihranili 1.740 GJ energije.

- Na lokaciji **Ljubljana** smo prihranili za 15.000 GJ toplotne energije z inštalacijo rekuperacije in toplotne izmenjave na sistemu zajema zraka.
- Na lokaciji **Lendava** smo z več projekti optimizacije tehnoloških procesov in menjave kompresorske postaje prihranili 1.587 GJ energije.
- Na lokaciji **Prevalje** je bilo z optimizacijo sistemov hlajenja in z investicijami v energetske učinkovitost stavb prihranjenih 920 GJ energije.

³⁴ Razkritji GRI GS 302-4, 305-5

2.4 Voda

Farmacevtska proizvodnja, v primerjavi z nekaterimi drugimi industrijami, ni vodno intenzivna dejavnost. Zanj pa je izrednega pomena dostop do sveže vode dobre kakovosti, saj jo uporabljamo pri kemijskih sintezah, proizvodnji zdravil in intermediatov ter čiščenju opreme in proizvodov.

Z rednimi monitoringi količin spremljamo dobavo in porabo vode, z monitoringi količin in parametrov onesnaženosti pa odpadne vode. Večje količine vode uporabljamo povsod tam, kjer je treba hladiti tehnološke procese oz. prostore. V teh primerih gre za "nekontaktno" vodo, kjer sta pomembna

parametra količina in temperatura vode, ne pa toliko kakovost vode. Drugače je pri uporabi vode v tehnološkem procesu, kjer se pojavljajo tudi zahteve po dodatnem čiščenju vode pred uporabo.

2.4.1 Učinkovitost rabe vode

V Leku posvečamo skrb za izboljšanje učinkovitosti rabe vode, ki je ena najpomembnejših naravnih dobrin, veliko pozornosti. Porabo vode smo v letu 2017 zvišali za skoraj 2 %, hkrati pa za skoraj 1 % povišali učinkovitost njene rabe.

Tabela 7: Poraba vode v 1.000 m³ ³⁵

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	1.000 m ³	1.316	477	1.452	39	3.284
2014	1.000 m ³	1.380	570	1.557	42	3.548
2015	1.000 m ³	1.315	569	1.627	42	3.553
2016	1.000 m ³	1.304	588	1.433	36	3.361
2017	1.000 m ³	1.323	574	1.488	37	3.422

³⁵ EMAS glavni kazalnik, POR OI 21, razkritje GRI GS 303-1

Tabela 8: Učinkovitost rabe vode na proizvedeno enoto* ³⁶

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	m ³ /t	772	218	570	31	246
2014	m ³ /t	650	196	532	24	208
2015	m ³ /t	645	183	670	21	204
2016	m ³ /t	753	185	852	17	225
2017	m ³ /t	1.173	165	672	18	223

* V tabeli 8 prikazujemo učinkovitost rabe zgolj onesnažene vode (brez hladilnih vod).

Poraba vode na kg izdelka na lokaciji Lendava

- 2013: 5,4 m³ vode/kg izdelka
- 2014: 5,3 m³ vode/kg izdelka
- 2015: 4,8 m³ vode/kg izdelka
- 2016: 4,7 m³ vode/kg izdelka
- 2017: 4,5 m³ vode/kg izdelka

2.4.2 Viri vodne oskrbe

Vodo iz lastnih vrtin uporabljamo v tehnološke namene v Lendavi in Mengšu, za kar imamo ustrezna vodna dovoljenja ministrstva za okolje in prostor.³⁷ Raven podzemnih vod redno merimo, in sicer neprekinjeno s tlačnimi sondami, enkrat na uro vse leto. O tem poročamo tudi pristojnemu ministru.

V Mengšu, poleg letnega monitoringa, spremljamo tudi vpliv vodnjaka na raven in smer podzemnih vod. Spremljanje

ravni podzemnih vod potrjuje zelo velike dinamične zaloge Mengeškega polja. Daljši časovni interval pri opazovanju ravni podzemnih vod kaže, da so nihanja podzemne vode na Mengeškem polju zelo velika in znašajo tudi do 15 m (visoke vode v letu 2010 in nizke vode v letu 2012). Padavine v letu 2017 so bile količinsko povprečne, a zelo neenakomerne in časovno omejene (nevihtni dogodki).

Tabela 9: Količine in viri oskrbe z vodo na lokacijah Mengeš in Lendava v 1.000 m³ ³⁸

Mengeš	2013	2014	2015	2016	2017
Iz lastnega črpališča (v 1.000 m ³)	1.376	1.480	1.510	1.330	1.399
Iz javnega vodovoda (v 1.000 m ³)	81	83	123	108	95
Lendava	2013	2014	2015	2016	2017
Iz lastnega črpališča (v 1.000 m ³)	1.297	1.340	1.261	1.318	1.254
Iz javnega vodovoda (v 1.000 m ³)	58	58	53	60	63

Skladno z zahtevo uredbe IED, sprejete avgusta 2015, smo na lokacijah v Mengšu in Lendavi izvedli meritve parametrov podzemnih vod ter izdelali poročili, ki omogočata količinsko primerjavo med stanjem na območju IED-obra in njegovim stanjem po dokončnem prenehanju dejavnosti. Namen primerjave je ugotoviti, ali se je zaradi obratovanja obra v

določenem časovnem obdobju onesnaženje tal in podzemne vode znatno povečalo.

Stanje onesnaženosti tal in podzemnih vod za obe lokaciji je analiziral Nacionalni laboratorij za okolje in hrano, izhodiščno poročilo smo za lokacijo Mengeš na ARSO posredovali v

³⁶ EMAS glavni kazalnik

³⁷ Vodna dovoljenja št. 35536-20/2008, 35536-45/2012-5 in 35536-65/2013-8

³⁸ Razkritje GRI GS 303-1

predpisanem roku. Izhodiščno poročilo za lokacijo Lendava pa je treba predložiti na ARSO ob prvi večji spremembi okoljevarstvenega dovoljenja.

2.4.3 Recikliranje in ponovna uporaba³⁹

Odpadno vodo poskušamo v največji možni meri reciklirati oz. ponovno uporabiti v proizvodnji. Pogoji za to je dosledno ločevanje neonesnaženih tokov odpadnih voda od ostalih tokov, ki zahtevajo čiščenje. Reciklirano vodo največkrat uporabljamo za hlajenje procesov. Delež reciklirane vode povečujemo, pri čemer je vodilna lokacija Mengeš.

Na lokaciji Mengeš imamo vzpostavljen trinivojski sistem hladilnih vod z različnimi temperaturnimi režimi. Pri tem se voda iz enega sistema pretaka v sistem z višjo temperaturo, del vode (preliv) pa odteka v kanalizacijo. Obstoječi način zajemanja podatkov ne omogoča natančnega izračuna količine ponovno uporabljene vode, saj te količine precej nihajo in so odvisne od posameznega procesa. Ocenjujemo, da se približno vse hladilne vode uporabijo vsaj dvakrat.

V Lendavi se pri porabi vode pozna upoštevanje najboljših razpoložljivih tehnik (NRT) pri vseh novih projektih. Investicija v optimizacijo zaprtih krogov v letu 2017 je tako zmanjšala porabo sveže vode za hlajenje sistemov za skoraj 11 %, hkrati pa se je povečala tudi učinkovitost hlajenja.

2.5 Odpadki

2.5.1 Ravnanje z odpadki⁴⁰

Tudi z izvajanjem rednih nadzorov nad ravnanjem z odpadki zagotavljamo pravilno ravnanje z odpadki.

V okviru sistema ravnanja z okoljem imamo v Leku vzpostavljen načrt gospodarjenja z odpadki. Ta, skladno z zakonsko predpisano hierarhijo ravnanja z odpadki, poudarja

preprečevanje nastanka odpadkov. Kjer to ni mogoče, pa zagotavlja pripravo za ponovno uporabo, recikliranje ali predelavo z drugimi postopki.

³⁹ Razkritje GRI GS 303-3

⁴⁰ Emas glavni kazalnik, razkritje GRI GS 306-2

Recikliramo več kot 90 % vseh nastalih odpadkov in le manjši del odpadkov oddajamo na sežig. Skladno z Novartisovo politiko ravnanja z nevarnimi odpadki, teh ni dovoljeno odlagati na odlagališča, veliki napori pa se vlagajo tudi v zmanjševanje količin nenevarnih odpadkov za odlaganje (tudi komunalnih).

Skoraj 72 % vseh odpadkov v Leku predstavljajo biorazgradljivi odpadki, med katerimi so micelij, odpadna rastlina ameriškega slamnika, odpadna rastlina komarčka, odpadki iz čajnih kuhinj itd. Od tega predstavlja odpadni micelij iz lendavske fermentacijske proizvodnje večinski delež.

Poleg micelija, katerega pretežni del je voda in ga oddajamo v predelavo v bioplinarno, prištevamo k biorazgradljivim odpadkom v Lendavi še celotno količino odpadnega blata iz Čistilne naprave Lendava.

Med volumsko pomembne nenevarne odpadke v Lendavi sodi tudi odpadna embalaža, ki nastaja pri pakiranju končnih oblik zdravil in jo oddajamo v recikliranje pooblaščenim izvajalcem.

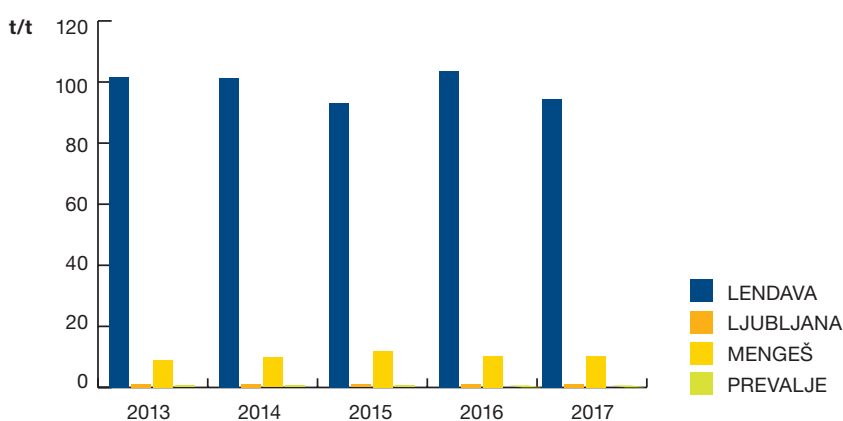
84 % vseh odpadkov v Mengšu predstavljajo nevarni odpadki, od tega je skoraj 93 % nehalogeniranih odpadnih topil. V dveh parnih kotlih smo v letu 2017 uporabili kot sekundarno gorivo za 11 % več visokokaloričnih odpadnih topil za pripravo tehnološke pare kot v letu 2016. S predelavo odpadnih topil na lokaciji zmanjšujemo prevoz odpadnih topil in posledično izpuste CO₂. Preostanek odpadnih topil oddajamo pooblaščenim družbam, ki odstranijo odpadke na okoljsko sprejemljiv način, največkrat s sežigom. Sežig odpadnih topil s kalorično vrednostjo pod 22 MJ/kg se po Novartisovih kriterijih ne šteje za recikliranje.

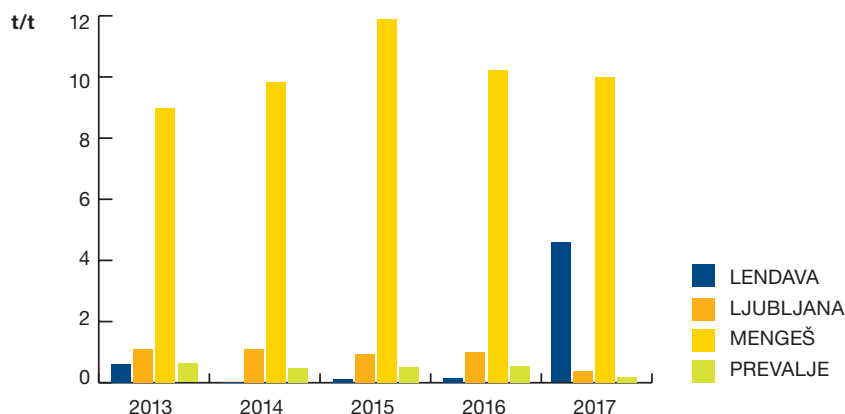
Kljub povečanju proizvodnje pa so se količine proizvedenih odpadkov v letu 2017 zmanjšale za nekaj manj kot 1 %, predvsem zaradi večjega zmanjšanja lendavske lokacije.

Tabela 10: Količina proizvedenih odpadkov v t

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	t	24.624	2.230	4.670	698	32.222
2014	t	26.147	2.739	5.146	636	34.667
2015	t	25.588	2.748	5.692	766	34.794
2016	t	28.862	3.010	4.597	800	37.269
2017	t	27.856	3.305	5.010	827	36.998

Graf 6: Količina odpadkov na t proizvoda – učinkovitost

Graf 7: Količina odpadkov na t proizvoda – učinkovitost / brez odpadnega micelija

2.5.2 Odstranjevanje nevarnih odpadkov⁴¹

Količina nevarnih odpadkov na ravni celotnega Leka je narasla za 13 %, zmanjšanje količin nevarnih odpadkov pa izkazuje lokaciji Ljubljana in Prevalje. Absolutno povečanje količin gre predvsem na račun lokacij Lendava in Mengeš.

S širitvijo Trdnih izdelkov Lendava se namreč povečujejo tudi količine odpadkov, hkrati pa se njihova količinska realizacija ne upošteva in torej tudi ne prikazuje v izračunih učinkovitosti posameznih kazalnikov. V Mengšu je povečanje količin odpadkov posledica sprememb portfelja izdelkov. Tokovi odpadkov pri novih izdelkih niso vedno takoj optimalni in zato v začetnem obdobju proizvodnje izdelka nastane več odpadka kot kasneje v nadaljevanju.

Pri ravnanju z nevarnimi odpadki je naše vodilo, poleg preprečevanja in zmanjševanja nastajanja odpadkov, tudi nenehno povečevanje njihovega deleža za recikliranje ali energetsko izrabo. Predelali in ponovno uporabili smo skoraj 86 % vseh organskih topil, kar je 1 % več kot v letu 2016.

V Lendavi je delež ponovno uporabljenih organskih topil več kot 95-odstoten in ostaja na nivoju preteklih let, zaključen projekt regeneracije dodatnega topila v letu 2017 pa bo

še povečal delež regeneracije topil v Lendavi. V Mengšu je delež ponovne uporabe v povprečju 65-odstoten, pri nekaterih procesih pa je ta delež tudi več kot 95-odstoten. Vzrok nekoliko nižjim odstotkom recikliranja organskih topil v Mengšu v primerjavi z letom 2016 je v spremembi nabora in volumnov izdelkov.

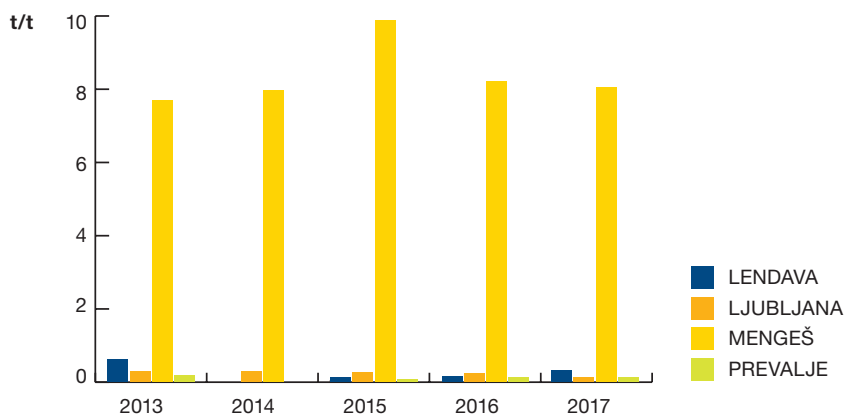
Nehalogenirana odpadna topila, ki so izredno čista in visokoenergetska, predstavljajo na lokaciji Mengeš skoraj 93 % vseh nevarnih odpadkov, delež halogeniranih pa nekaj več kot 1 %. Z ukinitvijo proizvodnje, ki je v tehnološkem procesu uporabljala halogenirano topilo metilenklorid, se je količina halogeniranih odpadnih topil glede na leto 2016 zmanjšala za 38 %. Trend upadanja halogeniranih odpadnih topil se torej nadaljuje. S sosežigom z zemeljskim plinom smo odstranili 1.823 t odpadnih topil (1.644 t v 2016), kar je enakovredno 15 % primarne energije za pridobivanje pare za oskrbo procesov z energijo.

Na ljubljanski lokaciji predstavljajo večjo količino nevarnih odpadkov odpisana zdravila, vendar je zaradi načina vodenja zalog ni mogoče zmanjšati. Od leta 2011 intenzivno ločujemo odpadno embalažo nevarnih snovi (tudi če je nevarna snov prisotna zgolj v sledeh) in jo oddajamo v sežig z energetsko izrabo.

Tabela 11: Količina nevarnih odpadkov v t

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	t	148	575	3.855	215	4.793
2014	t	6	747	4.136	89	4.978
2015	t	30	744	4.646	129	5.549
2016	t	38	673	3.691	191	4.593
2017	t	182	654	4.208	186	5.230

⁴¹ POR OI 5, razkritje GRI GS 306-2

Graf 8: Količina nevarnih odpadkov na t proizvoda – učinkovitost

2.5.3 Odstranjevanje nenevarnih odpadkov⁴²

Nenevarni odpadki predstavljajo 86 % vseh naših odpadkov. Biološko razgradljivih odpadkov, ki jih predajamo v bioplinarne, je bilo v letu 2017 za 72 %. Na lokaciji Mengeš so to predvsem odpadki iz proizvodnje soka komarčka in ameriškega slamnika, na lendavski lokaciji pa odpadni micelij. Med biorazgradljive odpadke sodijo tudi odpadki iz čajnih kuhinj.

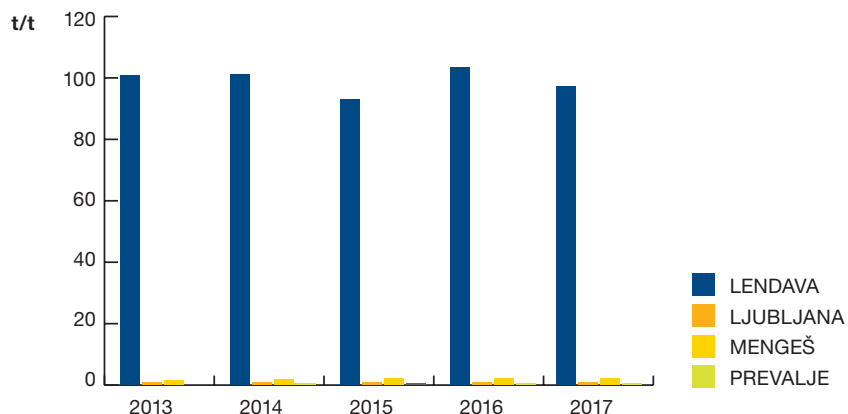
Komunalni odpadki predstavljajo manj kot 0,6 % vseh odpadkov. V letu 2017 smo njihove količine dodatno zmanjšali za 24 %, predvsem zaradi sortiranja embalaž

in postavitve ločenih kontejnerjev za odpadke zunanjih (gradbenih) izvajalcev ter povečanja deleža recikliranja. Delež odpadne embalaže, ločeno zbrane po frakcijah (papir, plastika, les, kovina, steklo), predstavlja dobrih 11 % vseh odpadkov. Odpadno embalažo večinoma recikliramo (preko sheme Gorenje Surovina), enako tudi gradbene odpadke. Ostale nenevarne odpadke odstranjujejo pooblaščen podjetja s sežigom.

Tabela 12: Količina nenevarnih odpadkov po lokacijah v t

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Lek (nenevarni odpadki brez embalaže, ki se reciklira)
2013	t	24.476	1.655	815	483	27.430	25.493
2014	t	26.141	1.991	1.010	547	29.689	27.411
2015	t	25.558	2.005	1.046	637	29.245	26.742
2016	t	28.824	2.337	906	610	32.677	29.787
2017	t	27.674	2.651	802	642	31.768	27.622

⁴² Razkritje GRI GS 306-2

Graf 9: Količina nenevarnih odpadkov na t proizvoda – učinkovitost

2.6 Emisije v zrak⁴³

RTO naprava v Ljubljani za regeneracijsko termično oksidacijo emisij hlapnih organskih spojin.

Omejevanje emisij v ozračje je eno naših večjih prizadevanj na področju varovanja okolja, saj s tem uresničujemo Novartisovo politiko družbene odgovornosti. Prav tako je to eden izmed pomembnih dolgoročnih Novartisovih ciljev. Do leta 2020 naj bi tako celotne emisije zmanjšali za 30 % in do leta 2030 za 50 %, glede na izhodiščno leto 2010. Na tem področju smo zavezani tudi k spoštovanju slovenske in evropske zakonodaje, kar podrobneje opisujemo v točki 2. *Skladnost z zakonodajo in standardi na področju ZVO.*

Primarno zmanjšujemo emisije na račun rabe energentov in s tem izboljšujemo tudi energetske učinkovitost, poudarek pa je na uporabi obnovljivih virov energije. V Leku ločeno spremljamo toplogredne emisije in emisije iz nepremičnih naprav.

Med njimi so osrednjega pomena emisije hlapnih organskih snovi (HOS) in prahu. Merilna mesta so postavljena na tehnoloških napravah in linijah, kjer je v izstopnem zraku pričakovati emisijo hlapnih organskih snovi, prašnih delcev ali drugih snovi. Z njimi merimo vsebnost snovi in/ali prahu

⁴³ EMAS glavni kazalnik, POR OI 7, POR OI 10, razkritji GRI GS 103-1, 103-2

v zraku ter zajemamo vzorce za analizo. Za vse izmerjene odvode so izdelane predpisane ocene emisij snovi in/ali prahu. Dodatno se osredotočamo na preprečevanje razpršenih emisij HOS in njihovo zbiranje pri viru za namen čiščenja, kolikor je to razumno mogoče.

Za zmanjševanje emisij organskih snovi uporabljamo različne naprave: za termični sežig plinov, absorberje, pralnice plinov in druge.

Skladnost celotnih emisij HOS z mejno vrednostjo emisij, izraženih v odstotkih vnosa organskih topil, dokazujemo na podlagi rezultatov občasnih meritev, bilance topil, ocene razpršenih emisij in ostalih podatkov. Za nove naprave upoštevamo mejno vrednost emisij 5 %, za obstoječe naprave pa 15 %, glede na vnos topil v napravo. Emisije HOS v zajetih odpadnih plinih ne presegajo mejnih koncentracij, ki znašajo 20 mg C/m³.

Prav tako vzdržujemo skladnost z mejno vrednostjo za celokupni prah, ki znaša 150 mg/m³. Pri masnem pretoku celotnega prahu, ki presega 0,2 kg/h, mejna vrednost znaša 20 mg/m³.

Pri napravah za termično izgorevanje emisij poleg HOS, izraženih kot celokupni ogljik (TOC), merimo tudi emisije dušikovih oksidov in ogljikovega monoksida (MV = 100 mg/m³). Obratovanje teh naprav po omenjenih parametrih je prav tako zakonsko skladno.

2.6.2 Žveplov dioksid⁴⁴

Na naših lokacijah nastajajo emisije SO₂ v zelo majhnih količinah, predvsem kot posledica termične obdelave hlapnih organskih spojin. V letu 2017 smo imeli za 33 % manj emisij SO₂ zaradi občasnih nihanj pri izgorevanju odpadkov, ki vsebujejo žveplo. Zemeljski plin tudi po izjavi dobavitelja praktično ne vsebuje žvepla.

2.6.1 Emisije pri sežigu in sosežigu

Sežig in sosežig izvajamo na dveh lokacijah, v Lendavi in Mengšu, skladno z zahtevami iz pridobljenih okoljevarstvenih dovoljenj. Lokaciji sta kot upravljavki industrijskih kompleksov, ki izvajajo eno ali več dejavnosti iz Uredbe ES št. 166/2006, obvezani poročati o količinah izpustov onesnaževal Evropskemu registru izpustov in prenosov onesnaževal (E-PRTR).

V Lendavi poteka predvsem sežig odpadkov iz lastne proizvodnje. Upravljamo ga prek nadzorno-krmilnega sistema in stalno merimo parametre dimnih plinov. Nastavljene mejne vrednosti preprečujejo, da bi proces sežiga odpadkov potekal zunaj dovoljenih meja. S sežigom odpadkov in zemeljskega plina kot podpornega goriva pridobivamo tehnično paro.

Na lokaciji v Mengšu izvajamo sosežig odpadnih topil v dveh od štirih kurilnih naprav, ki za primarni vir energije uporabljajo zemeljski plin. S sosežigom zemeljskega plina in izredno čistih ter visokoenergetskih nehalogeniranih topil pridobivamo tehnično paro. Redno izvajamo monitoring vseh izpustov snovi v zrak. Na napravah za sosežig odpadnih topil zagotavljamo trajne meritve emisij parametrov, predpisanih v okoljevarstvenem dovoljenju.

Tabela 13: Emisije žveplovega dioksida (SO₂)

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) (kg SO ₂ /t proizvoda)
2013	t	0,00	0,0004	0,0029	0,006	0,009	0,002
2014	t	0,13	0,00	0,004	0,0105	0,145	0,031
2015	t	0,10	0,00	0,005	0,0064	0,108	0,021
2016	t	0,0008	0,00	0,0017	0,0066	0,0091	0,0018
2017	t	0	0	0,0006	0,0062	0,0068	0,0012

Podatki o količinah emisij SO₂ po posameznih letih izhajajo iz podatka o koncentraciji na posameznih merilnih mestih in časa obratovanja posamezne naprave.

⁴⁴ EMAS glavni kazalnik, POR OI 7, razkritje GRI GS 305-7

2.6.3 Dušikovi oksidi⁴⁵

Vire emisij dušikovih oksidov v zrak predstavljajo sežig in sosežig odpadkov, obratovanje kurilnih naprav, v manjšem delu pa tudi proizvodnja nitrooksina na lokaciji v Mengšu.

Emisije dušikovih oksidov nadziramo redno na vseh lokacijah. Skupna količina teh emisij se je v letu 2017 zvišala za 3,7 % na račun lendavske lokacije, na vseh ostalih lokacijah pa so emisije nižje kot v letu 2016.

Tabela 14: Emisije dušikovih oksidov (NO_x)

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek	Učinkovitost (Lek) (t NO _x /t proizvoda)
2013	t	10,57	1,04	9,35	1,43	22,39	0,006
2014	t	14,48	0,86	16,36	1,45	33,15	0,007
2015	t	13,55	0,11	15,79	1,47	30,92	0,006
2016	t	13,58	0,08	11,80	2,55	28,01	0,005
2017	t	17,97	0,05	11,34	2,46	31,83	0,006

2.6.4 CO₂ in drugi toplogredni plini

Na naših lokacijah nastajajo neposredne emisije CO₂ (GHG1) predvsem pri izogrevanju goriva, sežigu/predelavi gorljivih organskih snovi, proizvodnih procesih (npr. fermentacija) in uporabi službenih avtomobilov. Neposredne emisije (GHG1)⁴⁶, o katerih poročamo, zajemajo tudi:

- didušikov oksid (N₂O) v ekvivalentih CO₂,⁴⁷
- fluorirane ogljikovodike (hidrofluorogljiki – HFC) v ekvivalentih CO₂,⁴⁸ in

- druge toplogredne pline (metan in druge) v ekvivalentih CO₂,⁴⁹

V skupino virov neposrednih emisij CO₂ uvrščamo tudi nekatere druge pline, ki jih uporabljamo ali nastajajo v naših procesih.

CO₂ (GHG2) uvrščamo med vire posrednih toplogrednih plinov v primerih, ko nastaja kot ekvivalent nabavljeni električni energiji, dobavljeni toploti in pari na lokacijah, kjer poteka njihova proizvodnja.

Tabela 15: Ogljikov dioksid in drugi plini, ki prispevajo k učinku tople grede⁵⁰

	Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek	Učinkovitost (Lek) (t CO ₂ /t proizvoda)
GHG1	2013	t CO ₂	10.774	2.792	13.966	2.053	29.585	7,6
	2014	t CO ₂	10.691	3.273	14.139	2.068	30.171	6,4
	2015	t CO ₂	10.591	2.737	15.429	2.109*	30.866	5,9
	2016	t CO ₂	11.642	3.118	14.375	2.032	31.168	6,0
	2017	t CO ₂	12.161	2.810	14.146	2.097	31.215	5,5
GHG2	2013	t CO ₂	1.575	24.242	970	214	27.001	6,9
	2014	t CO ₂	9.351	31.976	5.506	1.250	48.083	10,3
	2015	t CO ₂	1.672	26.675	1.033	234	29.613	5,4
	2016	t CO ₂	0*	26.743*	0*	0*	26.743*	6,0
	2017	t CO ₂	1.845	27.373	1.036	220	30.473	5,3

*Nakup zelenih certifikatov za leto 2016 v celotni vrednosti emisij CO₂ iz elektrike, CO₂ na ljubljanski lokaciji pa izvira iz dobave pare in vroče vode.

⁴⁵ EMAS glavni kazalnik, POR OI 8, razkritje GRI GS 305-7

⁴⁶ Kazalnik POR OI 10

⁴⁷ POR OI 11

⁴⁸ POR OI 12

⁴⁹ POR OI 13

⁵⁰ Razkritja GRI GS 305-1, 305-2, 305-4

Skupna količina neposrednih emisij toplogrednih plinov (GHG1) ostaja na ravni leta 2016. Učinkovitost, izražena s toni emisij CO₂ na tono proizvoda, pa se je izboljšala za 9 %.

Količine emisij GHG1 naraščajo predvsem zaradi uvajanja novih zahtevnih izdelkov, zato smo si za prednostno nalogo postavili omejevanje teh emisij. To dosegamo s sistematičnim energetskega upravljanjem, spremembami procesov, uvajanjem novih tehnoloških rešitev v fazi razvoja/prenosa izdelkov ter z vgradnjo energetske in okoljsko učinkovite naprav.

2.6.5 Hlapne organske spojine HOS⁵¹

Z zamenjavo halogeniranih topil z nehalogeniranimi sistematično uresničujemo Novartisova priporočila o uporabi alternativnih topil v proizvodnji. Tako smo v Mengšu v letih 2016 in 2017 ukinili eno izmed proizvodenj, ki je v tehnološkem procesu uporabljala metilenklorid. Na lokaciji deluje tudi naprava za izločanje halogeniranih topil iz odvodnega zraka z najsodobnejšo tehnologijo kriogene kondenzacije. Na Prevaljah smo uporabo halogeniranih topil ukinili že pred leti z dokončno zamenjavo metilenklorida z etanolom.

Na lokaciji Mengeš je poglavitni vir neposrednih emisij CO₂ (GHG1) izgorevanje zemeljskega plina v kurilnih napravah in pri sosežigu odpadnih topil (> 90 %).

V trgovanje z emisijskimi kuponi CO₂ sta vključeni lokaciji Lendava in Mengeš. V skladu z zakonodajo smo o emisijah zavezani poročati ministrstvu za okolje in prostor ter plačevati okoljsko dajatev.

Posebno pozornost namenjamo pretakanju hlapnih organskih spojin iz avtocistern v skladiščne rezervoarje na lokaciji. Avtocisterne morajo biti opremljene s takimi priključki, da se lahko pri polnjenju rezervoarjev izpodrinjeni hlapi vračajo v avtocisterno, skladno z zakonskimi zahtevami pa vse nepremične rezervoarje na lokaciji periodično testiramo na tesnost.

V letu 2017 smo skupno količino emisij hlapnih organskih spojin znižali za dodatnih 24 %, od leta 2012 pa kar za 60 %. Učinkovitost na tono proizvoda smo izboljšali za 31 %, česar ne moremo pripisati samo izboljšavam, ampak tudi spremembi tehnoloških procesov zaradi spremembe nabora portfelja.

Tabela 16: Skupne emisije hlapnih organskih spojin

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek	Učinkovitost (Lek) (t HOS/t proizvoda)
2013	t	24	28	68	5,8	126	0,032
2014	t	23	13	57	7,2	100	0,021
2015	t	25	9	56	4,7*	93**	0,018*
2016	t	24	10	48	3,8*	85**	0,016*
2017	t	24	5	32	4,7	65	0,011

*Sprememba izhaja iz napake pri vnosu podatka v DMS-sistem in posledično v Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek d. d. za leti 2015 in 2016.

**Objavljen je dejanski podatek, ki zaradi zaokroževanja podatkov ni enak končnemu seštevek v tabeli.

2.7 Izpusti v vodo⁵²

Odpadne vode odvajamo v javno kanalizacijo po tehnoloških, hladilnih in komunalnih vodih. Pred izpustom v kanalizacijo imamo na vseh lokacijah egalizacijske bazene za tehnološke vode. Na Prevaljah tehnološko odpadno vodo pred izpustom v javno kanalizacijo predobdelamo. Z dodatnimi študijami razgradnje penicilinskih odpadnih vod v letu 2017, ki smo jih opravili skupaj s Fakulteto za farmacijo, smo zaznali možnost izboljšave procesa.

Vplive farmacevtskih učinkovin na vodno okolje spremljamo že več let, še pred zahtevami slovenske zakonodaje in evropskih direktiv. Do leta 2020 smo si postavili cilj, da so učinkovine aktivnih snovi v naših

izpustih odpadnih vod 10-krat pod koncentracijo, za katero je določeno, da nima vpliva na vodne organizme.

Že v letu 2016 se je Novartis s podpisom deklaracije "Davos Declaration Combating Antimicrobial resistance" dodatno zavezal, da bo na vse možne prepoznane načine preprečeval pojav odpornosti bakterij proti antibiotikom. Učinkovine iz naše dejavnosti lahko preidejo v odpadne vode, od tu pa prek čistilnih naprav v površinske vode. Ugotovljeno je bilo, da delež farmacevtskih učinkovin sicer prihaja v vode le v manjši meri iz farmacevtske proizvodnje in pretežno s strani končnih uporabnikov farmacevtskih izdelkov.

⁵¹ POR OI 9

⁵² Razkritji GRI GS 103-1, 103-2

Nekatere učinkovine v vodnem okolju hitro razpadejo, nekatere pa iz vode dejavno odstranjujejo mikroorganizmi. Oceno okoljskih tveganj določamo na osnovi eksperimentalnih in modeliranih podatkov o farmacevtskih učinkovinah, kot so fizikalno-kemijski podatki, podatki o usodi in obnašanju snovi v okolju ter podatki o strupenosti v vodnem okolju. Ekotoksikološke podatke učinkovin redno pregledujemo, jih ovrednotimo in ustrezno ukrepamo. Zaposlene in tudi uporabnike naših zdravil ozaveščamo ter pozivamo k odstranjevanju neuporabljenih zdravil ali zdravil s pretečenim rokom skladno z zakonsko predpisanimi načini.

V hladilno kanalizacijo izpuščamo zgolj odpadne vode iz hladilnih sistemov, za katere ne obstaja možnost onesnaženja s kontaminanti (Non-Contact Cooling Water). Odvajamo jih v

površinske vode (vodotoke), in sicer povsod, kjer je to mogoče. Padavinsko odpadno vodo, ki odteka s streh objektov, posredno ali neposredno odvajamo v vode.

Na vseh lokacijah izvajamo predpisani občasni monitoring parametrov posameznih tokov odpadnih vod, vključno s stalnim monitoringom pretoka, pH in temperature odpadnih voda. Monitoring izvaja pooblaščen zunanji izvajalec. Poročila o obratovalnem monitoringu odpadnih vod za leto 2017 izkazujejo zakonsko skladne izpuste odpadnih vod.

2.7.1 Odpadne vode

V Leku predstavljajo neonesnažene odpadne hladilne vode 63 % celotne količine uporabljene vode. Delež hladilnih vod je največji v Lendavi in Mengšu, kjer skupaj dosega 99 % celotne količine hladilne vode. V letu 2017 smo rabo vode v hladilne namene znižali za več kot 2 % ali za skoraj 45.000 m³ na račun

Lendave. Raba tehnološke vode pa se je povišala za skupaj 9 %.

Neonesnažene odpadne hladilne vode po uporabi odvajamo v vodotok, za kar imamo pridobljena okoljevarstvena dovoljenja.

Tabela 17: Odpadne vode po kakovosti in destinaciji izpustov⁵³

	Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
Raba hladilne vode – neonesnažena							
	2013	1000 m ³	1.129	35	1.156	5	2.325
	2014	1000 m ³	1.212	75	1.278	8	2.573
	2015	1000 m ³	1.137	33	1.307	9	2.486
	2016	1000 m ³	1.095	34	1.050	11	2.190
	2017	1000 m ³	976	4,2	1.154	11	2.145
Iztok			v vodotok	v kanalizacijo, čiščenje na ČN	v vodotok	v kanalizacijo	
Raba tehnološke vode – onesnažena							
	2013	1000 m ³	187	442	296	34	959
	2014	1000 m ³	168	494	279	34	975
	2015	1000 m ³	177	536	320	33	1.067
	2016	1000 m ³	209	554	383	25	1.172
	2017	1000 m ³	347	570	334	26	1.277
Iztok			v kanalizacijo, čiščenje na ČN	v kanalizacijo, čiščenje na ČN	v kanalizacijo, čiščenje na ČN	v kanalizacijo	v kanalizacijo, čiščenje na ČN

⁵³ EMAS glavni kazalnik, razkritje GRI GS 306-1

2.7.2 Fosforjeve in dušikove spojine, kemijska potreba po kisiku

Fosforjeve spojine nastanejo zaradi ostankov anorganskih snovi iz fermentacijske proizvodnje, največ pa jih je v Mengšu. V letu 2017 beležimo občutno znižanje količin tovrstnih spojin v primerjavi z letom prej, in sicer za več kot 51 %.

Emisije dušikovih spojin v vodi prav tako nastanejo predvsem pri fermentacijski proizvodnji. Največji delež teh emisij je na lokaciji Lendava, sledi lokacija Mengeš, tudi na račun proizvodnje izdelka 5-NOK. Na tretjem mestu po količini dušikovih spojin v vodi je Ljubljana, na Prevaljah pa so emisije zanemarljive. Skupna količina teh emisij se je v letu 2017 znižala za skoraj 12 %, predvsem zaradi njihovega znižanja v Lendavi in Mengšu.

Letne količine fosforjevih in dušikovih spojin se navajajo po čiščenju v čistilni napravi, zato so v veliki meri odvisne od učinkovitosti čiščenja odpadnih voda. V Mengšu odvajamo odpadno tehnološko vodo na Centralno čistilno napravo Domžale-Kamnik, ki je v letu 2016 zaključila obsežno nadgradnjo in povišala učinek čiščenja dušikovih ter fosforjevih spojin za okrog 40 %. Nadgradnja te čistilne naprave ima tako pomemben vpliv na izboljšanje ekološkega

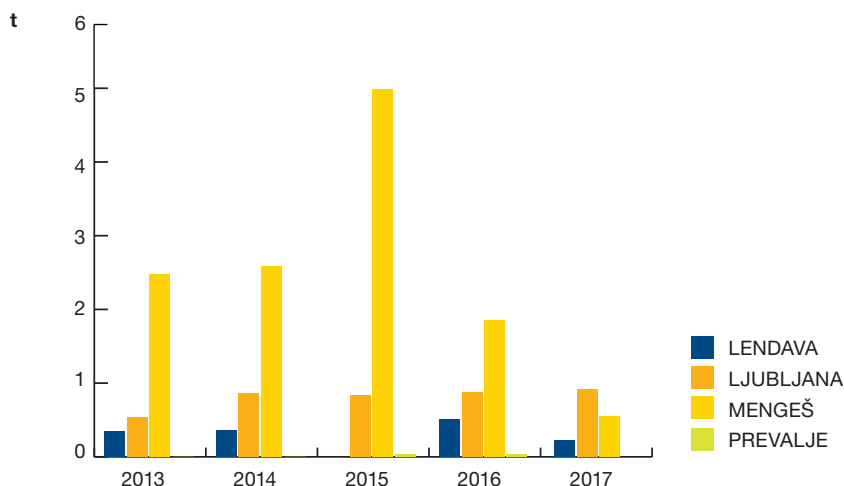
stanja reke Kamniške Bistrice in zagotavljanje varovanja podtalnice, hkrati pa tudi na prikaz naših kazalnikov v letu 2017.

Pomemben kazalnik onesnaženosti z organskimi nečistočami je kemijska potreba po kisiku. Ta odraža količino kisika, ki je potrebna za kemijsko oksidacijo organskega onesnaženja v odpadni vodi. Obremenitvene meritve kemijske potrebe po kisiku se izvajajo na iztoku odpadnih vod v kanalizacijo. V letu 2017 se je parameter kemijske potrebe po kisiku zmanjšal za 2 %. Odpadne vode iz proizvodnje končnih izdelkov na Prevaljah in v Ljubljani so malo obremenjene, kar se kaže tudi v prispevku kemijske potrebe po kisiku – lokaciji skupaj prispevata manj kot 5 % celotne onesnaženosti odpadnih vod z organskimi nečistočami.

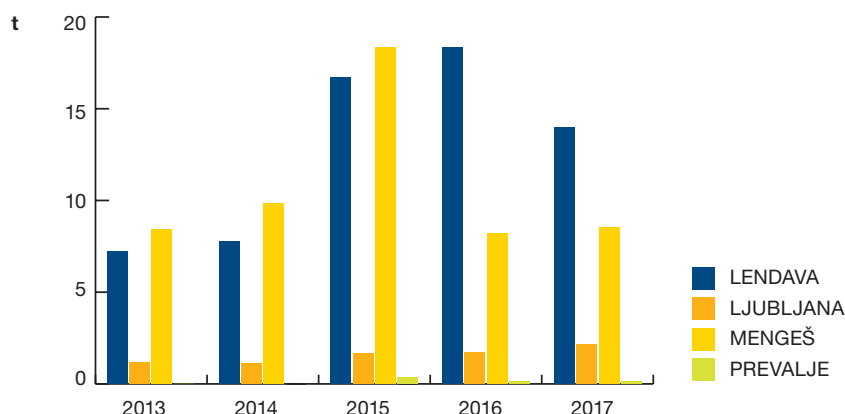
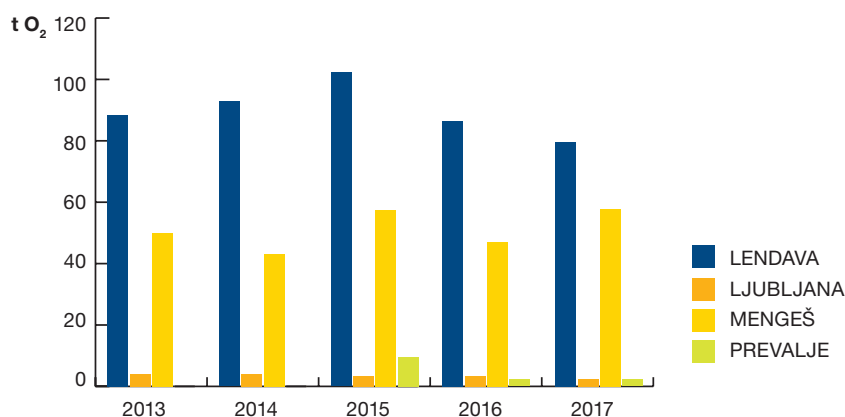
Skupne fosforjeve in dušikove spojine v odpadnih vodah ter kemijska potreba po kisiku predstavljajo parametre za izračun okoljske dajatve. Največji, več kot 80-odstotni, delež obremenitve predstavlja kemijska potreba po kisiku, fosforjeve in dušikove spojine pa približno 10-odstotni delež.

Odpadne vode in vsebnost vseh treh parametrov redno nadzirajo pooblaščen izvajalci monitoringa, ki izvajajo nadzor od tri- do šestkrat letno, odvisno od količine odpadnih vod na posamezni lokaciji.

Graf 10: Emisije fosforjevih spojin v odpadni vodi⁵⁴

⁵⁴POR OI 15

Graf 11: Emisije dušikovih spojin v odpadni vodi⁵⁵Graf 12: Kemijska potreba po kisiku (v t O₂)⁵⁶

2.8 Drugi okoljski vplivi

2.8.1 Vonj

Problemатике obremenitve z vonjem v Evropi in v Sloveniji ne ureja noben predpis, prav tako ni načrtovana priprava tovrstnih predpisov. Kljub temu imamo, skladno z dobro prakso obvladovanja emisij v okolje, nameščene biofiltre na vseh mestih, kjer bi se lahko pojavil moteč vonj za ljudi, ki živijo v neposredni bližini (npr. nad izravnalnimi bazeni). Monitoring emisij vonja redno izvaja Nacionalni laboratorij za okolje in hrano (NLZOH). Poleg tega izvajamo termično obdelavo odpadnih hlapnih organskih spojin iz proizvodnje. Ob omenjenih tehnikah sta za omejevanje vonja izrednega pomena tudi način ravnanja

z odpadki in vzdrževanje čistoče lokacije, za kar pa je že zaradi zahtev osnovne farmacevtske dejavnosti v celoti poskrbljeno.

2.8.2 Prst

Tla kot pomemben faktor biotske pestrosti vzdržujejo ravnotežje med živo in neživo naravo ter predstavljajo temelj za pridelavo hrane in biomase ter oskrbe s surovinami. Ključna so v procesih čiščenja voda s filtriranjem, kroženja organske snovi in vezave atmosferskega ogljika. Snovi, ki se izpuščajo v okolje, se običajno v tleh akumulirajo in od tam lahko prehajajo v prehranjevalno verigo. Glavni viri onesnaženja tal so onesnažen zrak iz industrije in gospodinjstev (dim, saje, kisli dež), promet, intenzivna kmetijska pridelava ter divja odlagališča odpadkov. Tla so neobnovljiv naravni vir, zato veliko pozornosti namenjamo preprečevanju njihovega onesnaženja.

⁵⁵ POR OI 16

⁵⁶ POR OI 14

V Leku izvajamo redne periodične preglede tehničnih ukrepov in s tem omogočamo brezhibno ter zanesljivo obratovanje naprav. Sistematično upoštevanje vseh tehničnih in organizacijskih ukrepov tako pri načrtovanju, gradnji kot obratovanju ter vzdrževanju naprav dokazujemo s poročili zunanjih pooblaščenih izvajalcev in interne dokumentacije. Dodatno je možno v vsakem trenutku na lokacijah preveriti dokumentacijo o vzdrževalnih aktivnostih, pregledih naprav in varnostnih obhodih.

Med našimi najpomembnejšimi prepoznanimi možnimi viri onesnaženja tal sta skladiščenje škodljivih snovi in prevoz. Zaradi tega redno preverjamo tesnjenje kanalizacijskih sistemov, zlasti tistih s tehnološko odpadno vodo. To je posebej pomembno na lokacijah v Mengšu in Ljubljani, ki ležita na vodovarstvenem območju. Za celovit pregled stanja tal se poleg onesnaženja upoštevajo tudi sestava tal in obremenitve, ki so jim bila tla izpostavljena v preteklosti.

V Leku doslej sanacijski ukrepi zaradi onesnaženja tal niso bili potrebni.

2.8.3 Hrup

Delovanje fermentorjev, kompresorskih postaj in prezračevalnih ter hladilnih naprav je v proizvodni dejavnosti Leka najpomembnejši vir hrupa. Zato je pomembno, da se že v začetni fazi načrtovanja projektov upoštevajo morebitne prekomerne obremenitve okolja s hrupom in poiščejo ustrezne rešitve. Pri novih projektih pogosto uporabimo matematično modeliranje obstoječega in predvidenega hrupa, ki ga za nas izvede pooblaščen podjetje.

V letu 2017 smo ponovno preverili pritožbo stanovalca, ki naj bi domnevno zaznal hrup, ki ga v okolju povzroča delovanje ventilatorja na strehi proizvodnje v Ljubljani. Meritve so pokazale, da je raven hrupa daleč pod predpisanimi zakonskimi mejami. Pritožba zaradi hrupa je opisana tudi v poglavju 1.4.3.1.

2.8.4 Biodiverziteta

V Sloveniji je med najpomembnejšimi mehanizmi ohranjanja rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov določitev zavarovanih, ekološko pomembnih ter posebnih varstvenih območij. Naše lokacije niso umeščene na območja naravnih vrednot Natura 2000, na zavarovana ali druga območja, pomembna za ohranjanje biotske raznovrstnosti. Objekti naših lokacij so na območju industrijskih con, kjer ni naravovarstveno pomembnih habitatnih tipov ali zavarovanih rastlinskih vrst.

V Leku se zavedamo, da sta prekomerna raba in gospodarska dejavnost lahko vzrok zmanjševanju biotske raznovrstnosti. Z doslednim izpolnjevanjem zakonskih zahtev in proaktivnimi ukrepi pri ravnanju z odpadki ter tehnološkimi odpadnimi vodami poskušamo kljub temu zmanjšati morebitne vplive na kakovost okolja, s čimer prispevamo k ohranjanju biodiverzitete v okolici lokacij.

2.8.5 Svetlobno onesnaževanje

Zaradi različnih zakonskih določb z različnih področij nam obvladovanje svetlobnega onesnaževanja predstavlja velik izziv. Obstoječa zakonska uredba o svetlobnem onesnaževanju namreč zahteva zmanjševanje osvetljenosti zunanjih proizvodnih površin in parkirišč, medtem ko izpolnjevanje minimalnih pogojev delovnih standardov narekuje zadostno osvetljenost. Ob tem izsledki študij ugotavljajo dobro počutje ljudi pri toplejših barvnih tonih zunanje razsvetljave.

S pomočjo strokovnjakov smo za svoje lokacije izdelali celovite študije obvladovanja svetlobnega onesnaževanja. Zunanjo razsvetljavo smo uredili z uporabo razsvetljave z večjo učinkovitostjo (LED), hkrati pa njeno delovanje zmanjšali v času manjših delovnih potreb. V letu 2017 smo med drugim sanirali reklamni pano na poslovni stavbi v Ljubljani in zmanjšali njegovo električno priključno moč za 10-krat, z izklapljanjem panoja v določenih nočnih urah pa smo zmanjšali tudi svetlobno onesnaževanje.

Celotna električna moč svetilk na nobeni lokaciji ne presega 50 kW, zato Lek ni dolžan zagotavljati izvedbe obratovalnega monitoringa. Vse lokacije pa imajo, skladno z zakonodajo, izdelan načrt razsvetljave z osnovnimi podatki o viru svetlobe.

2.9. Varnost

2.9.1 Varstvo pred požarom

Ustrezno požarno varnost v Leku zagotavljamo s prostovoljnimi industrijskimi gasilskimi enotami na posameznih lokacijah v sodelovanju s pogodbenimi poklicnimi enotami.

Leto 2017 je bilo za Prostovoljno industrijsko gasilsko društvo Lek (PIGD) jubilejno leto, saj je praznovalo 70 let delovanja. Gasilska enota v Leku je bila ustanovljena leta 1947, pod takratnim imenom Jugolek. Enota se je skozi leta razvijala, združevala v določenem obdobju gasilce vseh Lekovih lokacij: Ljubljana, Mengeš, Prevalje, Lendava in Kranjska Gora. Danes PIGD Lek pokriva področje Leka v Ljubljani in Mengšu. Obletnico smo počastili s slavnostno akademijo v Kulturnem domu v Mengšu.

V okviru praznovanja in občinske vaje »Domžale 2018« je na lokaciji v Mengšu potekala tudi gasilska vaja, kjer je sodelovalo več kot 120 gasilcev, prvih posredovalcev, članov NMP in ostalih pripadnikov civilne zaščite.

V aprilu 2017 je bilo na lokaciji Prevalje ustanovljeno Prostovoljno industrijsko gasilsko društvo Lek Prevalje. Prednost ustanovitve lastnega PIGD-ja je vključevanje v izobraževanje in usposabljanje na ravni Gasilske zveze Ravne na Koroškem ter GZS.

PIGD Lek je praznovalo 70 let delovanja.

Za potrebe Leka tako zdaj delujejo tri prostovoljna industrijska gasilska društva, PIGD Lek, ki pokriva lokaciji Ljubljana in Mengeš, PIGD Lek Prevalje ter PIGD Lek Lendava.

V letu 2017 na nobeni lokaciji ne beležimo večjega dogodka s področja varstva pred požarom. Vse štiri lokacije redno izvajajo gasilske vaje in vaje evakuacije. Operativni gasilci so svoje znanje izpopolnjevali tudi v Izobraževalnem centru za zaščito in reševanje na Igu.

2.9.2 Biološka varnost

V Leku ravnamo v različnih delovnih procesih z biološkimi dejavniki 1. in 2. skupine (celične linije sesalcev, bakterije in glive), ki predstavljata zanemarljivo oz. majhno tveganje razširitve v okolico. Pri bioloških dejavniki iz 1. skupine je verjetnost, da povzroči bolezen pri ljudeh, minimalna, tveganje, da se razširi v okolico, pa je zanemarljivo. Biološki dejavniki iz 2. skupine lahko povzročijo bolezen pri ljudeh in so lahko nevarni za delavce, tveganje, da se razširijo v okolico, pa je majhno.⁵⁷ Večje količine bioloških dejavnikov imamo v proizvodnem procesu, kamor vstopajo izključno organizmi 1. skupine. Biološke dejavnike 2. skupine uporabljamo v majhnih količinah, predvsem pri kontroli kakovosti, kjer preverjamo učinkovitost izdelkov.

Sistem biološke varnosti je vključen v vse ravni dela in vezan na vse relevantne deležnike. Na ravni Novartis ima predpisane smernice za varno delo, o skladnosti redno poročamo odgovorni osebi za biološko varnost. Na ravni družbe imamo pooblaščenca za biološko varnost, na posameznih lokacijah pa so prav tako imenovani pooblaščenca za biološko varnost.

V Leku deluje tudi odbor za biološko varnost, ki strokovno preverja nove ocene tveganja za biološke dejavnike 2. skupine in za gensko spremenjene organizme.

V vsakem zaprtem sistemu, kjer ravnamo z biološkimi dejavniki, imamo določenega vodjo projekta za delo, skrbnika za načrta ukrepov za primer izrednega dogodka ali nesreče in, kjer ravnamo z gensko spremenjenimi organizmi (GSO), tudi osebo, odgovorno za nadzor in varnost pri delu z GSO. Temeljna naloga vseh navedenih oseb je zagotoviti varnost za zdravje ljudi in okolje ter zagotoviti skladnost s slovensko zakonodajo in Novartisovimi smernicami. Presoja učinkovitosti sistema se preverja s številnimi notranjimi presojami različnih nivojev, Novartisove presoje, notranje presoje zaprtih sistemov s strani pooblaščenca in ZVO-obhodi.

2.9.3 Varnost pri skladiščenju in distribuciji

2.9.3.1 Skladiščenje

Kemikalije, ki jih uporabljamo, razvrščamo v ustrezno kategorijo nevarnosti po fizikalnih lastnostih ter nevarnosti za zdravje in okolje. Skladiščimo jih v tehnično urejenih skladiščih conah, skladno s slovensko zakonodajo in Novartisovimi smernicami.

Zaposleni, ki ravnamo z nevarnimi snovmi, so praktično in teoretično ustrezno usposobljeni. Izdelana so ustrezna navodila za varno delo, v katerih so opisane vse nevarnosti, varnostni ukrepi in načini varnega dela. Izvajamo redno nadziranje in preverjanje organizacijskih ukrepov, usposobljenosti zaposlenih ter upoštevanja navodil.

⁵⁷ Za več pojasnil o bioloških dejavniki glej Slovar pomembnih izrazov.

2.9.3.2 Distribucija

V Leku sledimo smernicam zahtev za prevoz nevarnega blaga in dobri distribucijski praksi s pogodbenimi izvajalci, ki nam omogoča varen prevoz ter distribucijo brez nesreč. Zaposleni, ki pripravljajo in odpremljajo nevarno blago, so seznanjeni z zahtevami mednarodnega sporazuma za prevoz nevarnega blaga, prav tako pa so usposobljeni za izvajanje ukrepov za varno pripravo ter odpremo nevarnega blaga.

Neprekinjeno izvajamo kvalifikacije transportnih poti za cestni, letalski in pomorski prevoz v kritičnem zimskem in poletnem času ter na transportnih poteh, izbranih na podlagi analize tveganj.

V letu 2017 smo z Lekovih lokacij in dislociranih skladišč do naših kupcev odpremili 7.915 pošiljk izdelkov (7.296 v letu 2016) v skupni količini 26.043 t. S proizvodnih lokacij Leka in pogodbenih distribucijskih skladišč je bilo v letu 2017 odpremljenih 4.732 t kemikalij, razvrščenih med nevarno blago.

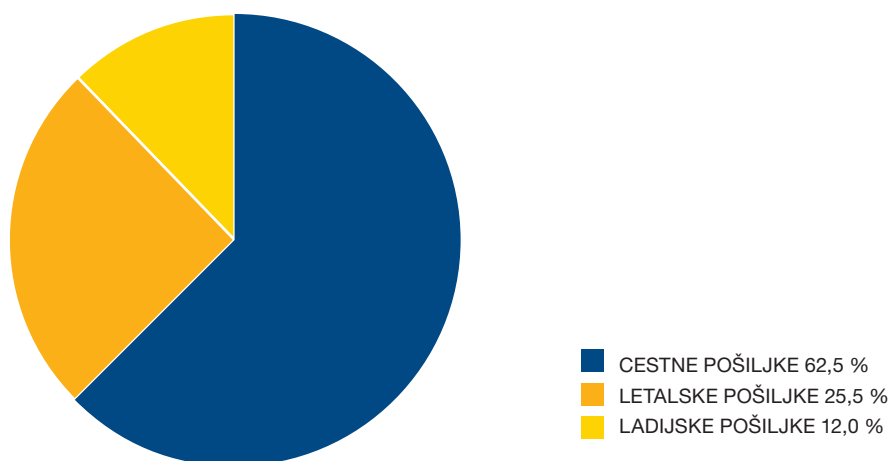
V letu 2017 smo imeli 62,5 % cestnih pošiljk, 25,5 % letalskih pošiljk in 12,0 % ladijskih pošiljk. Razmerje med ladijskim in letalskim transportom (merjeno v kg) je bilo leta 2017 70/30 v prid ladijskega. S tem zmanjšujemo svoj ogljični odtis, saj ima ladijski transport manjši emisijski faktor kot ostale vrste transporta (ladijski 10–40 g/tkm, cestni 60–150 g/tkm, letalski transport 500 g/tkm; Vir: Lufthansa Air cargo).

2.9.4 Kemijska varnost

Visoko raven varovanja zdravja zaposlenih in okolja zagotavljamo z varno uporabo kemikalij v proizvodnji ter pri laboratorijskem delu. Zaposleni so seznanjeni z ukrepi varnega dela s kemikalijami, predpisanimi v internih postopkih.

V proizvodnji farmacevtskih učinkovin preprečujemo neposredno izpostavljenost kemikalijam s sodobnimi tehnologijami. Opisi ukrepov za zaščito zaposlenih in okolja v proizvodnji farmacevtskih učinkovin so prav tako ključna vsebina REACH (Registration, Evaluation and Authorization and Restriction of Chemicals) registracije strateških kemikalij na Evropsko agencijo za kemikalije (ECHA). Registracije zagotavljajo družbi Lek neprekinjen uvoz in izolacijo surovin v proizvodnji farmacevtskih učinkovin.

Graf 13: Pošiljke glede na vrsto transportnega sredstva

3. Delo

3.1 Kadrovska politika⁵⁸

V središče celotnega poslovanja družbe postavljamo ljudi – "Vse se vrti okoli ljudi", saj so ravno nadarjeni, predani in odgovorni ljudje ključni za uresničevanje strategije družbe. Kadrovska politika pri tem izpostavlja tri načela: "Sodelovanje. Razvoj. Odličnost." Njena prednostna naloga je oblikovanje procesov in orodij ter sistemov na področju zaposlovanja.

Veliko pozornosti namenjamo razvoju talentov in načrtovanju nasledstev, nagrajevanju dosežkov, ustreznemu organizacijskemu razvoju ter izobraževanju. Kadrovska politika s tem podpira temeljne poslovne usmeritve, naravnane k visoki stopnji inovativnosti in rasti ter izboljševanju produktivnosti.

Sodelavcem zagotavljamo delovno okolje, ki ponuja strokovne in osebne izzive ter omogoča ustvarjalno in dinamično delo.

3.2 Zaposlovanje

3.2.1 Število zaposlenih po načinu zaposlitve in pogodbi o zaposlitvi⁵⁹

V letu 2017 smo ustvarili 410 novih delovnih mest in leto zaključili s 3.889 redno zaposlenimi. Delež žensk med zaposlenimi je ob koncu leta znašal 46 % in je bil enak kot leto prej. Zaposlitev za nedoločen čas in s polnim delovnim časom je ob koncu leta imelo 93,5 % zaposlenih, za določen čas in s polnim delovnim časom 6 %, 2 % zaposlenih pa je imelo pogodbo z nepolnim delovnim časom.

Tabela 18: Število redno zaposlenih na 31. 12. 2017 po lokacijah

Lokacija	Število redno zaposlenih
Ljubljana	2.079
Mengeš	1.058
Lendava	484
Prevalje	261
Ostalo*	7

* Najeta skladišča: Logatec, Kranj in Šentjanž pri Dravogradu.

⁵⁸ Razkritji GRI GS 103-1, 103-2

⁵⁹ Razkritja GRI GS 102-7, 102-8, 401-1

Novartisov karierni zajtrk, inovativna kadrovska praksa

Izkušnja, ki jo priporočam

Dr. Rok Brišar, strokovnjak, ki se je udeležil Novartisovega kariernega zajtrka ter se nato tudi zaposlil v Leku.

Rok Brišar se je v začetku leta 2017 udeležil Novartisovega kariernega zajtrka v Mengšu, konec decembra pa se je tam zaposlil. Ekipi strokovnjakov, ki skrbi za proizvodnjo biološke učinkovine, se je pridružil takoj po opravljenem doktoratu na Leibniz Institute for Catalysis v nemškem Rostocku, kjer se je posvetil polimerni, organski in katalizni kemiji.

Katero je vaše delovno področje?

S sodelavci skrbimo za proizvodnjo biološke učinkovine, ki nastaja v proizvodnem obratu v Mengšu. To je biotehnoška proizvodnja za pripravo bioloških zdravil. Kot proizvodni tehnolog imam nalogo, da zagotovim potek dela po predpisanih postopkih in časovnici, prav tako opredeljujem nove postopke pri širitvi proizvodnje. Skrbim za validacijo procesov čiščenja tehnološke opreme, trenutno pa skupaj s sodelavci tudi za zagon nove linije za proizvodnjo bioloških učinkovin.

Kako ste doživeli Novartisov karierni zajtrk?

To izkušnjo priporočam vsem študentom in iskalcem zaposlitve. Je namreč odlična priložnost, da spoznaš vodilne kadre v Leku in navežeš stike, ki ti pomagajo pri nadaljnji karieri.

Kaj je bilo odločilno za vrnitev v Slovenijo?

Predvsem dvoje. Želim delati, kar me veseli, in se ob tem čim več naučiti. Lek to omogoča. Prepoznal sem veliko možnosti za delo na različnih področjih, napredek in učenje. Te možnosti so izjemno široke, saj smo stabilno in rastoče podjetje, vpeto v Novartisovo mednarodno mrežo, kar mi je še posebej všeč. Pogoji za strokovno in osebnostno rast so dobri, ugodnejše ravnotežje med poklicnim in zasebnim življenjem pa prispeva k motiviranosti za delo. Hkrati menim, da sodi Lekova biofarmacevtska dejavnost z vidika gospodarskega razvoja med najbolj perspektivne v državi in morda tudi v Evropi.

3.2.2 Delež zaposlenih po kolektivni pogodbi⁶⁰

V letu 2017 je delež zaposlenih po kolektivni pogodbi ostal na ravni preteklih let, in sicer 99,2 %.

3.2.3 Obveznosti iz pokojninskega načrta⁶¹

Svojim zaposlenim omogočamo, poleg vseh obveznosti, ki so opredeljene z delovno zakonodajo, sodelovanje tudi v kolektivnem pokojninskem zavarovanju, s čimer lahko prejemajo dodatno pokojnino po upokojitvi.

Družba mesečno plačuje premijo, ki je enaka zakonsko določenemu odstotku v višini 5,844 % bruto plače zaposlenega, ali letni znesek, ki ne sme presegati 2.819 EUR. V kolektivno dodatno pokojninsko zavarovanje je bilo ob koncu leta 2017 vključenih 88,12 % vseh zaposlenih.

3.2.4 Proces zaposlovanja in delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu⁶²

Proces zaposlovanja temelji na določitvi kompetenc, potrebnih za opravljanje razpisanega delovnega mesta. Pri tem skladno z Novartisovo strategijo raznolikosti in vključenosti spoštujemo ter spodbujamo kulturno, etnično in

⁶⁰ Razkritje GRI GS 102-41

⁶¹ Razkritje GRI GS 201-3

⁶² Razkritji GRI GS 103-1, 202-2

spolno raznolikost naših zaposlenih. Delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu je v letu 2017 ostal na enaki ravni kot v predhodnem letu, tj. 93 %.

3.2.5 Starševski dopust⁶³

Starševski dopust lahko koristi vsak zaposleni, ki izpolnjuje pogoje po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih. Že nekaj let beležimo porast koriščenja starševskega dopusta, prav tako ostaja visoka tudi stopnja vrnitve na delovno mesto po starševskem dopustu (okrog 99 %).

Tabela 19: Stopnja koriščenja starševskega dopusta in vrnitve na delovno mesto

	2017	2016	2015	2014
Število zaposlenih, ki so izkoristili starševski dopust	397	357	241	225
• moški	191	205	118	110
• ženske	206	152	123	115
Število in delež (v %) zaposlenih, ki so se po starševskem dopustu vrnili na delovno mesto	394	354	238	221
	(99 %)	(99 %)	(99 %)	(98 %)
• moški	191	205	118	110
	(100 %)	(100 %)	(100 %)	(100 %)
• ženske	203	149	120	111
	(98 %)	(98 %)	(98 %)	(96 %)

3.3 Zdravje in varnost pri delu⁶⁴

Z zagotavljanjem varnosti in zdravja pri delu ter preventivnim delovanjem in ohranjanjem zdravja uresničujemo Lekovo politiko ZVO. Za nemoteno izvajanje varnega in zdravega dela smo ustrezno organizirani ter zagotavljamo potrebne materialne in kadrovske vire. Pri tem si nenehno prizadevamo za izboljšave v sistemih upravljanja tega področja.

Vse oblike tveganja za zaposlene prepoznavamo, odpravljamo in/ali zmanjšujemo prek ocene tveganja delovnega mesta z zdravstveno oceno, ki je sestavni del izjave o varnosti. Vse določene preventivne ukrepe iz ocen tveganja izvajamo redno.

V Leku obvezni treningi varne in okolju prijazne, varčne vožnje

V Leku smo v uresničevanje svojih ciljev na področju varnosti, zdravja in okolja aktivno vključili tudi voznike službenih vozil.

Za vse, ki so upravičeni do vožnje službenih avtomobilov, organiziramo usposabljanja, na katerih spoznajo tehnike

nenapadalne (defenzivne) in okolju prijazne vožnje. Takšen način vožnje niža porabo goriva in izpuste toplogrednih plinov ter zmanjšuje možnosti nezgod.

Po uspešno opravljenem začetnem tečaju, ki je sestavljen iz teoretičnega in praktičnega dela, voznikom priporočamo obnovitveni tečaj v 3 do 5 letih. Če bi pri posameznikih prišlo do ponavljajočih se kršitev cestnoprometnih predpisov, pa bi jih vanj vključili že prej.

Vozniki službenih vozil morajo opraviti tudi t. i. komentirano vožnjo s pooblaščenim inštruktorjem. Namenjena je razkrivanju potencialno nevarnih ali neprimernih obnašanj v prometu in izboljševanju voznih navad.

Kršitve prometnih predpisov, nesreče in nezgode, v katerih so udeležena službena vozila, ter izpuste CO₂ spremljamo v enoti ZVO.

⁶³ Razkritji GRI GS 103-1, 401-3

⁶⁴ Razkritji GRI GS 103-1, 103-2

3.3.1 Pogostost izostankov zaradi poškodb pri delu⁶⁵

katerih posledica je odsotnost z dela oz. bolniški stalež /200.000 opravljenih ur) in TRCR (Total Recordable Case Rate; število vseh težjih in lažjih nezdod sodelavcev/200.000 opravljenih ur).

Že vrsto let podrobno spremljamo frekvenco delovnih nezdod zaposlenih. Pri tem vrednotimo kazalnika LTIR (Lost Time Injury and Illness Rate; število nezdod sodelavcev,

Tabela 20: Kazalnik LTIR (Lost Time Injury and Illness Rate)

Leto	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	0,00	0,00	0,17	0,00	0,04
2014	0,00	0,22	0,26	0,49	0,22
2015	0,31	0,10	0,00	0,43	0,12
2016	0,00	0,00	0,00	0,82	0,05
2017	0,00	0,10	0,32	0,79	0,21

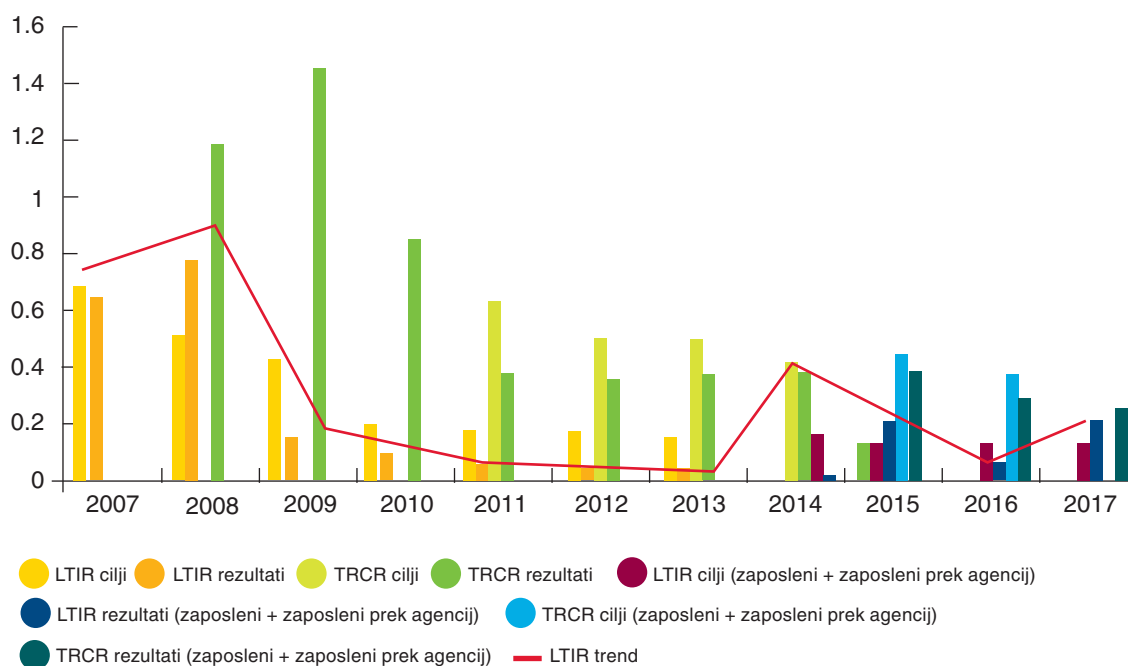
Tabela 21: Kazalnik TRCR (Total Recordable Case Rate)

Leto	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2013	0,00	0,42	0,52	0,00	0,38
2014	0,69	0,43	0,26	0,49	0,42
2015	0,61	0,31	0,36	0,87	0,39
2016	0,00	0,34	0,11	0,82	0,28
2017	0,20	0,05	0,43	1,18	0,26

LTIR-vrednost je v letu 2017 znašala 0,21 (0,05 v letu 2016), kar pomeni, da smo evidentirali osem primerov, kjer so bili sodelavci zaradi poškodbe pri delu v bolniškem staležu. Resnejše poškodbe pri delu, ki bi imela kakršne koli posledice za zdravje, nismo evidentirali. Kazalnik TRCR je v

preteklem letu znašal 0,26 (0,28 v letu 2016), kar pomeni 10 evidentiranih primerov. Najpogostejši vzroki poškodb so bili zdrs, spotik oz. padec, kontakt z objektom, izpostavljenost korozivnim kemikalijam in ureznine.

Graf 14: Trend gibanja poškodb LTIR

⁶⁵ POR OI 2, razkritje GRI GS 403-2

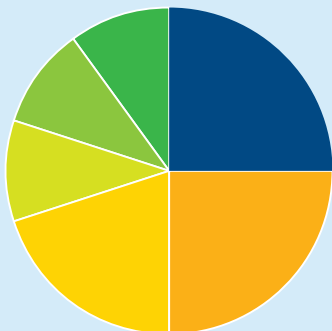
Sistemi za zdravje, varnost in okolje

Preventivne aktivnosti za preprečevanje nezgod in poškodb v 2017

Veliko pozornosti smo namenili potencialno resnim incidentom (pSIF – Potential Serious Injuries and Fatalities) in preventivnim ukrepom, da bi preprečevali podobne incidente. Ugotovljamo namreč, da imamo na naših lokacijah

aktivnosti, pri katerih lahko ob drugačnih okoliščinah pride do nezgod z resnimi posledicami. V letu 2017 smo evidentirali 11 takšnih primerov, ki smo jih raziskali in pripravili preventivne ukrepe.

Primeri s povečanim tveganjem v letu 2017

- IZPOSTAVLJENOST NEVARNIM SNOVEM
- PADAJOČI PREDMETI
- NEVARNE ENERGIJE
- PROCESI
- DUŠLJIVCI
- DELO NA VIŠINI

Poleg vseh običajnih preventivnih aktivnosti smo veliko naporov usmerili v varnostne obhode. Z izvajanjem varnostnih obhodov vplivamo na vedenje zaposlenih in s tem preprečujemo nevarna vedenja ter stanja, ki lahko privedejo do incidentov ali poškodb. V letu 2017 je bilo izvedenih 2.796

Vzroki za povečana tveganja

Delo na višini (neustrezno izobraženi operaterji/pomanjkanje veščin/kompetenc, ni izdelana ocena tveganja)

Nevarne energije (neustrezno izobraženi operaterji/pomanjkanje veščin/kompetenc, neučinkoviti varnostni obhodi)

Izpostavljenost nevarnim snovem

- (para, korozivne kemikalije)
- uporaba neustrezne osebne varovalne opreme
- ni izdelana ocena tveganja
- neučinkoviti varnostni obhodi

Padajoči predmeti (neustrezna/pomanjkljiva raziskava, neučinkoviti varnostni obhodi, slabo vzdrževanje)

varnostnih obhodov, kjer je bilo ugotovljeno, da bi lahko v 142 primerih v delovnem procesu v drugačnih okoliščinah lahko prišlo do poškodb ali zdravstvenih okvar zaradi različnih nevarnih stanj ali neprimernih vedenj sodelavcev.

Z varnostnimi obhodi preprečujemo nevarna vedenja in stanja, ki lahko privedejo do incidentov ali poškodb.

Leto

2017	2018
------	------

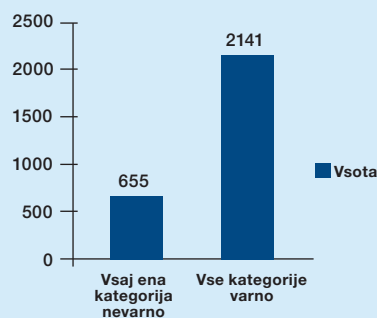
Mesec

januar	februar
marec	april
maj	junij
julij	avgust

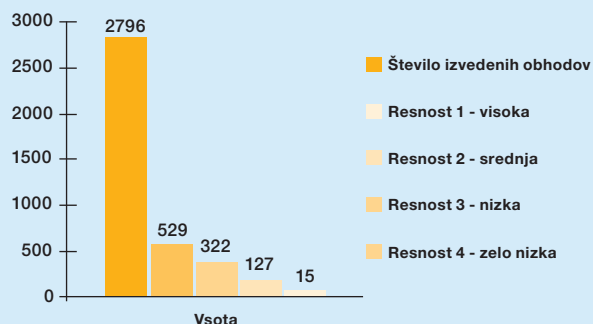
Lokacija

Lendava	Ljubljana
Mengeš	Prevalje

Obhodi "Vse varno"

Resnost nevarnih vedenj/stanj

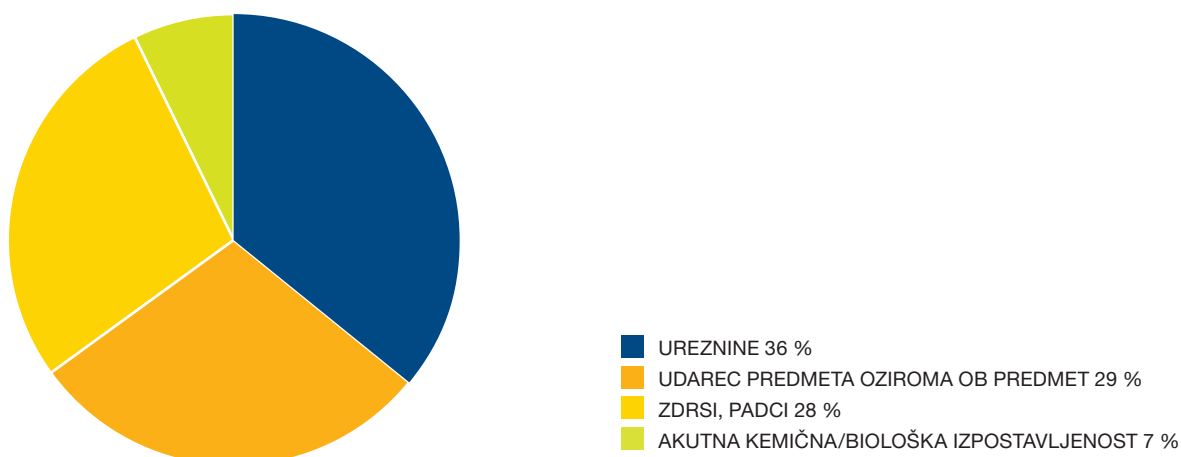

Spremljanje varnostnih obhodov preko spletne ankete

Izvajali smo tudi druge preventivne ukrepe za preprečevanje in zmanjševanje nevarnosti ter tveganj pri delu, kot so: aktivna vloga promotorjev varnosti (sestanki, obhodi), varnostni obhodi vodij lokacij, obveščanje in seznanjanje zaposlenih z navodili za delo, usposabljanje delavcev, ocenjevanje tveganj, preprečevanje/analiza delovnih nezgod in skoraj dogodkov, pomoč pri internih sestankih – trenutek za varnost

(pripravljene predstavitve za interne sestanke), zagotavljanje preventivnega zdravstvenega varstva in promocije zdravja, organizacija preiskav delovnega okolja ter pregledov in preizkusov delovne opreme ter implementacija zakonodajnih zahtev, podzakonskih aktov in internih standardov področja varnosti in zdravja pri delu.

Graf 15: Razvrstitev nezgod glede na vzrok (LTIR in TRCR) za leto 2017

Graf 16: Razvrstitev delovnih nezgod glede na spol

3.3.2 Absentizem⁶⁶

Za določitev stopnje absentizma število delovnih ur odsotnih zaposlenih delimo s fondom delovnih ur. V letu 2017 je delež bolniške odsotnosti znašal 5,20 % in se je v primerjavi s preteklim letom povečal (4,79 % v letu 2016).

Tabela 22: Delež bolniške odsotnosti

	2017	2016	2015	2014
Ženske	4,42 %	5,59 %	5,38 %	4,65 %
Moški	6,11 %	4,12 %	3,47 %	2,96 %
Skupaj	5,20 %	4,79 %	4,33 %	3,80 %

3.3.3 Pogostost izostankov z dela zunanjih izvajalcev zaradi poškodb pri delu

Pri zunanjih izvajalcih so bile v letu 2017 evidentirane štiri poškodbe pri opravljanju dela, kar je na enaki ravni kot v prejšnjem letu. Vzroki za nezgode so bili povezani z nezavedanjem nevarnosti in pomanjkljivim nadzorom s strani kompetentnih oseb izvajalcev. Za preprečitev takšnih dogodkov so bili sprejeti in uvedeni dodatni ukrepi, ki predvidevajo od izvajalca, da predhodno izdela oceno tveganja za načrtovano aktivnost. Oceno z varnostnimi ukrepi izdela izvajalec (vodja del izvajalcev) skupaj z Lekom na mestu predvidenih del.

Dokument je osnova za pridobitev dovoljenja za delo in določitev ustreznih ukrepov, vključno z zahtevo o neposrednem nadzoru del s strani osebe za zagotavljanje varnosti in zdravja pri delu izvajalca.

3.3.4 Število nesreč s smrtnim izidom⁶⁷

Nesreč s smrtnim izidom med zaposlenimi in zunanjimi izvajalci ni bilo.

3.3.5 Pogostost (stopnja) poklicnih bolezni⁶⁸

V Leku do zdaj ni bilo prepoznanih in potrjenih poklicnih bolezni, opredeljenih z Zakonom o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-2) ter Pravilnikom o seznamu poklicnih bolezni.

3.3.6 Program promocije zdravja

Program promocije zdravja, ki obsega izobraževanja in usposabljanja na področju preventive in ohranjanja zdravja na delovnem mestu, smo tudi v letu 2017 uspešno izvedli. Udeležba v programih je prostovoljna, zanimanje zaposlenih za vključitev v različne programe pa iz leta v leto narašča.

⁶⁶ Razkritje GRI GS 403-2

⁶⁷ POR OI 1 in POR OI 3, razkritje GRI GS 403-2

⁶⁸ Razkritje GRI GS 403-3

Preventivni programi za promocijo zdravja med zaposlenimi v letu 2017:

Program	Število vključenih sodelavcev
Meritve kazalnikov zdravja	891
Vodene vadbe	500
Cepjenja	1.515 proti klopnemu meningoencefalitisu, 133 proti gripi
Okrevanja v zdraviliščih	61
Pobuda GCC (Global Corporate Challenge)	637
Preventivni zobozdravstveni pregledi	108
Predavanja o:	400
- pravilnem prehranjevanju	
- ergonomiji spanja	
- prehrani športnika rekreativca	
Promocija gibalne aktivnosti s Petro Majdič	700

Promocija gibalne aktivnosti s Petro Majdič

Z vlaganjem v preventivo zdravja zaposlenih želimo spodbuditi zdrave življenjske navade (zdrava, uravnotežena prehrana, telesna dejavnost, obvladovanje stresa idr.). Posledično lahko pričakujemo:

- manj absentizma – odsotnost z dela,
- večjo odpornost zaposlenih (zaposleni ohranjajo in krepijo svoje zdravje),
- zadovoljstvo zaposlenih,
- zmanjševanje in lažje obvladovanje negativnih posledic stresa,
- zmanjšanje dejavnikov tveganja, kot so visok krvni tlak, povišan krvni sladkor in holesterol, ki vodijo v večjo obolevnost srca ter ožilja, debelost, diabetes,
- povečanje kakovosti izdelkov in storitev ter s tem višji ugled organizacije.

3.4 Usposabljanje in izobraževanje⁶⁹

Če želimo ostati konkurenčni na svetovnem trgu, moramo nenehno vlagati v veščine in kompetence svojih zaposlenih. Izobraževanje se zato tesno prepleta s poslovno strategijo, saj je izobraževanje zaposlenih na različnih ravneh ključnega pomena za rast in napredek družbe.

V razvoj, izobraževanje in usposabljanje svojih zaposlenih vlagamo stalno in načrtno, kar dokazuje tudi priznanje TOP 10 izobraževalni management za načrtno in sistematično vlaganje v znanje ter izobraževanje zaposlenih, ki smo ga prejeli že petnajstič zapored.

Zaposleni imajo možnost udeležbe na rednih izobraževalnih programih, predpisanih v Katalogu izobraževanj, prilagojenih

delavnicah glede na potrebe ciljne skupine, formalnih oblikah izobraževanj, kot je študij ob delu, ter neformalnih oblikah izobraževanj in delavnicah, kjer je udeležba prostovoljna. Izvajamo tudi mentorstvo in t. i. coaching. Tako formalno kot neformalno izobraževanje potekata tudi na delovnem mestu.

Zelo zaželeno so srečanja, na katerih sodelavci, ki so nosilci znanja ali so se udeležili kakšne zunanje ali notranje konference ali delovnega obiska v tujini, prenašajo znanje na druge sodelavce. V mnogih, predvsem razvojnih enotah, gre za redna srečanja.

Izobraževanja večinoma potekajo v podjetju, izvajajo pa jih notranji in zunanji predavatelji. Zaposleni se udeležujejo tudi zunanjih izobraževanj, predvsem izobraževanj, ki jih nudi Novartis. Čedalje več programov izvajamo v elektronski obliki kot samostojno e-učenje ali e-učenje pod vodstvom mentorja.

Sproščeno in zabavno do novih idej

Sodelavci so bili navdušeni nad igro skrivnostni zaboj, kjer so ekipe v timskem duhu tekmovale med seboj.

"Daj petko za inovativnost in odličnost!" se je glasil slogan Tedna inovativnosti 2017. To je čas, ko se z raznolikimi in sproščenimi dogodki na vseh štirih lokacijah sodelavci učijo novih načinov razmišljanja ter iskanja rešitev. Tokrat je pri tem sodelovalo več kot tisoč sodelavcev, kar je največ doslej.

Teden inovativnosti je pravi praznik ustvarjalnega razmišljanja in spodbujanja k temu, da stopimo iz cone udobja ter na svoje delo pogledamo iz druge perspektive. Promotorji dejavnosti sicer to miselnost na lokacijah spodbujajo skozi vse leto. Aktualni slogan je bil povezan tudi s peto obletnico aplikacije Th!nk Sandoz in s pričakovanjem 5000. vpisa v aplikacijo.

Dogodki so pripravljeni na sproščen in zabaven način, saj so tako zaposleni bolj odprti za nova znanja ter razmišljanje o idejah. Osrednjega dogodka ob Tednu inovativnosti se je udeležilo več kot tisoč sodelavcev na vseh štirih lokacijah, kjer so se ob tematski stojnici prepustili odprtemu razmišljanju. S promotorji inovativnosti so spregovorili, zakaj je inovativnost tako pomembna Lekova vrednota.

V Ljubljani smo imeli stojnici pred jedilnico ter proizvodnjo in ravno tam smo poželi veliko zanimanja. Delavci, ki delajo izmensko delo, so bili veseli, da pripravljamo tovrstne dogodke tudi zanje v popoldanskem in nočnem času. Ogromno idej za izboljšave dobivamo prav iz proizvodnje, zato je prav, da jim dejavnosti čim bolj približamo. Osrednji dogodek ob Tednu inovativnosti je bil izjemno dobro sprejet tudi na drugih lokacijah, kjer smo veliko pozornosti posvetili promociji aplikacije Th!nk Sandoz. Na ta način dodatno predstavljamo tovrstne projekte tudi našim novozaposlenim sodelavcem, ki z njimi še niso dobro seznanjeni.

⁶⁹ Razkritji GRI GS 103-1, 103-2

Potrebe po izobraževanju izhajajo iz individualnih potreb, vezanih na razvojni načrt posameznika, in poslovnih potreb, vezanih na poslovno strategijo organizacije. Za ugotavljanje razvojnih potreb posameznikov uporabljamo različna orodja, kot so npr. 360-stopinjska povratna informacija, presoja delovne uspešnosti in pogovor z vodjem. Potrebe po obveznih izobraževanjih so vezane na delovno mesto sodelavca.

Lek sledi globalnim usmeritvam in novim strategijam na področju izobraževanja, ki vključujejo kombinirane oblike učenja, več krajših izvedb izobraževanj v učilnici, podprtih z implementacijo znanja na delovnem mestu, predvsem pa večjo uporabo elektronskega učenja.

Z vztrajno ekipo do izboljšave

Ekipo sodelavcev Antiinfektivov Prevalje, ki je izboljšala kontrolo tesnil na navoju embalaže: Mitja Glešič, Urška Lednik, Jerneja Krajnc in Marko Štolcer.

Uveljavljanje inovacij v proizvodnji je zahteven proces, ki vključuje številne dejavnike, da je njegov rezultat popolnoma varen in kakovosten izdelek. Kljub temu so v proizvodnji Antiinfektivov Prevalje uvedli pomembno izboljšavo, ki jo predstavlja dr. Alen Miuc, vodja Proizvodne enote.

Katere izboljšave so v vaši enoti v ospredju?

Največ je produktivnih, procesnih in organizacijskih izboljšav. V letu 2017 bi izpostavil izboljšano kontrolo tesnil na navoju embalaže, pri kateri so sodelovali Mitja Glešič, Urška Lednik, Marko Štolcer in Jerneja Krajnc. Razvili in dosegli so višjo kakovost ter zanesljivost kontrolnega sistema, ki zdaj zaznava za naš izdelek kritično napako. Čeprav je bila zahteva za delovanje sistema na prvi pogled enostavna, je razvoj zahteval veliko časa, preizkusov in simulacij, da smo dosegli želeno.

Kako je potekal proces od zaznane potrebe do vpeljave?

Zagotavljamo 100-odstotno varen in kakovosten izdelek, pojav lunice na tesnilu navoja pa ne omogoča ustrezne tesnosti in stabilnosti končnega izdelka. V preteklosti smo v sklopu reševanja odstopanj pregledovali cele serije. Ker se nismo zadovoljili z obstoječo kakovostjo navojev, smo iskali rešitev in jo uvedli v okviru nakupa nove polnilne linije za ameriški trg. Zahvaljujoč vztrajnosti ekipe, ki je sodelovala pri uvedbi linije, je proizvajalec posebej za nas razvil program za izločanje lunic izredno majhne velikosti.

Kaj ste z inovacijo dosegli?

Med kontrolo linerjev potekata odkrivanje in izločanje neustreznih navojev plastenk s tesnili, ki vsebujejo lunice ali madeže. Naprava zdaj zaznava napačno obliko. Kamera namreč posname vsak navoj posebej in ga v primeru, da je neustrezen, samodejno izloči.

Organiziranost, kadri in izobraževanje na področju ZVO

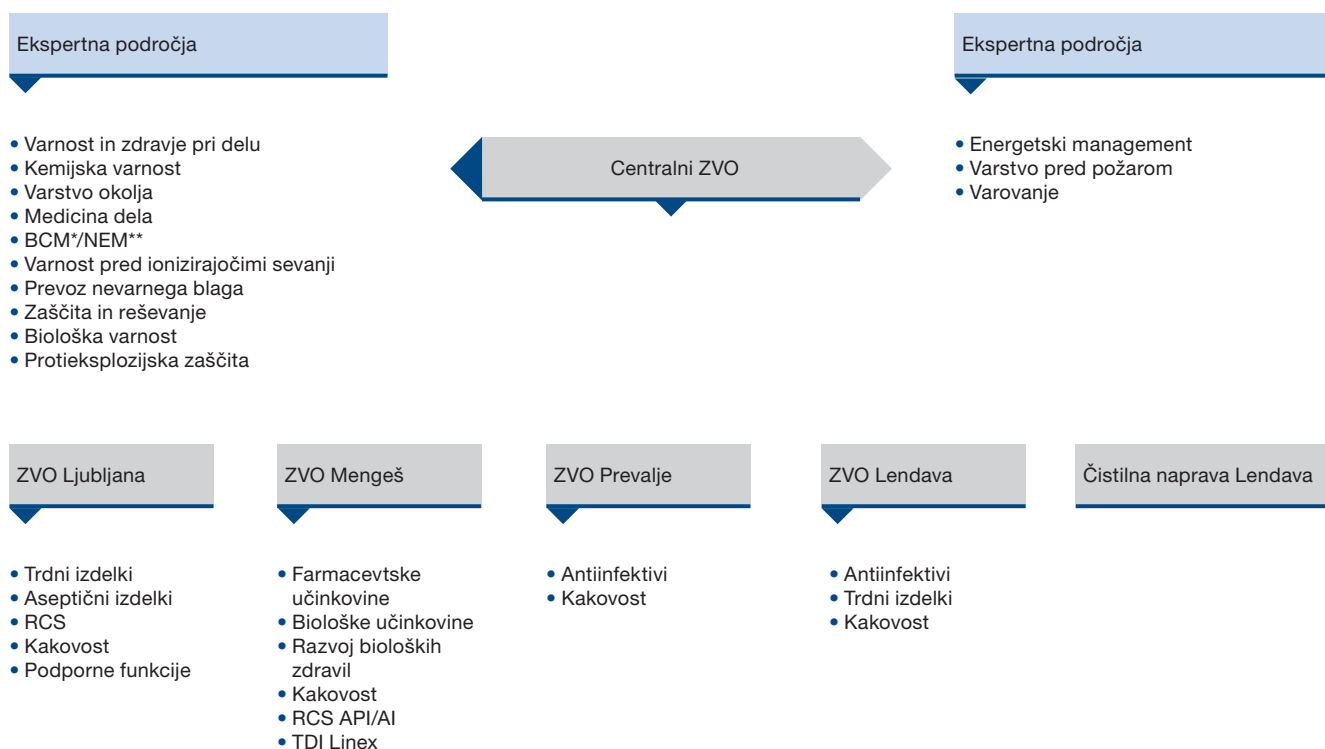
Službo ZVO sestavljajo predstavniki vodstva za zdravje, varnost in okolje (direktor) ter pooblaščenice osebe za posamezna strokovna področja. Te so po pooblastilih uprave odgovorne za skladnost strokovnega področja z zakonodajo Republike Slovenije in s standardi Novartisa/Sandoza, za zastopanje Leka na strokovnem področju, vodenje inšpekcij, izvedbo občasnih notranjih presoj in spremljanje realizacije korektivnih ukrepov, za svetovanje ter strokovno pomoč pri izvajanju preventivnih ukrepov na lokacijah in za obveščanje vodstva o prepoznani tveganju. Izobraževanje je ključno orodje za razvoj kompetenc zaposlenih. V ZVO jih delimo na zakonsko obvezna in na ekspertno razvojna izobraževanja. Zakonsko obvezna izobraževanja in certifikacije so osnova za delo, razvoj ekspertnih znanj pa je temelj za zagotavljanje visoke kakovosti dela pooblaščenec ter strokovnih

sodelavcev. Od leta 2017 Novartis poudarja pomembnost kakovosti izvedenih treningov in z uvedbo nove aplikacije Up4Growth upravlja z učnimi načrti za vsakega zaposlenega.

Oddelek ZVO

Sistem ZVO je uveljavljen na vseh štirih lokacijah družbe v Sloveniji. Vloge, odgovornosti in pooblastila na področju ZVO so določeni po organizacijski sestavi ter funkcijski organiziranosti. Na lokacijah, kjer deluje več različnih enot, poteka delovanje po načelu gostitelj – gost, kar omogoča enotne standarde ZVO na celotni lokaciji. Enako načelo velja za naše pogodbene partnerje. Gostitelj je največja enota z ustrežno organizacijo ZVO. Na lokaciji postavlja notranje standarde, ki veljajo tudi za goste.

Shematski prikaz organiziranosti ZVO na 31. 12. 2017.

* BCM: zagotavljanje trajnostnega poslovanja (Business Continuity Management).

** NEM: ravnanje v izrednih razmerah (Novartis Emergency Management).

Usposobljenost vseh zaposlenih za obvladovanje vidikov ZVO pri delu zagotavljamo z izobraževanjem. Oddelek ZVO v sodelovanju z vodji letno načrtuje izobraževanja in pripravlja vsebine za katalog izobraževanj v treh sklopih: uvajanje, neprekinjeno izobraževanje ter izobraževanje za

napredovanje. Spodbujamo tudi neposredno povezovanje zaposlenih v različnih vlogah, funkcijah in enotah, ki presega formalno organiziranost ZVO.

Vidiki ZVO in sistem spremljanja dosežkov

Skladno z Novartisovimi smernicami smo okoljske vidike razširili na t. i. vidike ZVO. Za posamezno ekspertno področje jih izdelamo po predlogu pooblaščenih oseb za vsako lokacijo posebej. Poleg okoljskih tako upoštevamo tudi vidike s področja zdravja in varnosti pri delu, kemijske varnosti, varstva pred požarom, eksplozijske varnosti, biološke varnosti in drugo.

Standardni nabor vidikov za posamezno ekspertno področje opredeli vodja ekspertnega področja. Odgovorna oseba ZVO na lokaciji jih ovrednoti glede na analize pomanjkljivosti, presoje (notranje, Novartisove), inšpekcije, pritožbe, nevarne pojave in skoraj dogodke. Vidiki so ovrednoteni ob upoštevanju kriterijev skladnosti z zakonodajo, ekonomiko poslovanja in ugledom družbe ter po metodologiji tveganj. Merila za ocenjevanje pomembnosti vidikov ZVO so določena.

Na osnovi ugotovitev iz registra vidikov se opredelijo korektivni ukrepi, cilji in programi dela. Revizije registra vidikov ZVO se odvijajo najmanj enkrat letno ali ob njihovih bistvenih spremembah zaradi sprememb notranjega ali zunanega okolja. Služijo kot podlaga za izdelavo nabora tveganj (Risk Portfolio), pripravo načrtov, programov dela in dejavnosti ter postavitev osebnih ciljev odgovornih oseb.

Pri delu spoštujemo zakonske in druge zahteve, kar dokazujemo z uspešno izvedenimi notranjimi ter zunanjimi presojami, inšpekcijskimi pregledi, monitoringom na področju vod, zraka in hrupa ter z veljavnimi okoljevarstvenimi dovoljenji.

V letu 2017 so bile izvedene zunanje presoje skladnosti s standardi ISO 14001:2015 in BS OHSAS 18001:2007 ter presoja po uredbi EMAS.

Izvedli smo notranje presoje službe ZVO, ki so načrtovane na letni ravni. Sočasno smo opravili tudi notranje presoje po standardih ISO 14001:2015 in OHSAS 18001:2007. Notranje Novartisove presoje so obsežnejše in zajemajo vsa področja ZVO na delu lokacije ter na vseh področjih delovanja: varovanje okolja, varnost in zdravje pri delu, kemijska varnost, varstvo pred požari, biološka varnost, protiekspluzijska zaščita in ravnanje v primeru nesreč (BCM in NEM). Pogostost teh presoj je odvisna od narave proizvodnje, presoje na lokacijah s proizvodnjo učinkovin se izvajajo na vsaki dve ali tri leta, na lokacijah s proizvodnjo farmacevtskih izdelkov pa vsaka tri ali štiri leta. Tudi te presoje vključujejo zahteve standardov ISO 14001 in OHSAS 18001 ter uredbe EMAS. V letu 2017 smo imeli Novartisovo presojo področja zdravja, varnosti in okolja ter nemotenega poslovanja (Novartis HSE & BCM Audit) v Lendavi in Mengšu. Dodatno je bila v Mengšu s strani Novartisa izvedena tudi presoja s področja procesne varnosti. Rezultati notranjih presoj v letu 2017 so pokazali na usklajenost našega delovanja z zahtevami zakonodaje in notranjih ter zunanjih standardov na vseh področjih. Korektivne ukrepe smo izvajali sproti. V letu 2017 smo za zapisovanje korektivnih ukrepov/akcijskih

načrtov presoj, inšpekcij in varnostnih obhodov uporabljali Novartisovo aplikacijo HSE Net.

Ovrednotenje okoljske uspešnosti glede na naše splošne in posamezne cilje je del postopka vodstvenega pregleda ter rednih mesečnih oz. kvartalnih poročanj odgovornih oseb Leka v Novartis.

V letu 2017 smo na vseh lokacijah izpolnili temeljno zahtevo sistema EMAS po preverjanju izpolnjevanja določil Uredbe. Od okoljskega preveritelja smo pridobili izjavo, da delujemo v skladu z veljavnimi zakonskimi zahtevami v zvezi z okoljem in da podatki ter informacije iz okoljske izjave podajajo zanesljivo, verodostojno in pravilno sliko o vseh dejavnostih na vseh Lekovih lokacijah. Skladno z Novartisovo in Sandozovo politiko smo zavezani k stalnemu izboljševanju okoljske uspešnosti, pri čemer upoštevamo programe v lokalnem ter nacionalnem okolju.

Metodologija poročanja

V Leku uporabljamo metodologijo poročanja, ki nam omogoča spremljanje absolutnih kazalnikov in trendov za posamezne ključne vidike varstva okolja ter varnosti in zdravja pri delu. Podatki so vključeni v poročanje o glavnih kazalnikih in drugih obstoječih kazalnikih okoljske uspešnosti v pričujoči okoljski izjavi.

Podatke s področja ZVO zbiramo, vpisujemo, preverjamo in potrjujemo znotraj enotnega Novartisovega sistema poročanja Data Management System (DMS), kar zagotavlja njihovo transparentnost ter primerljivost. Pogostost poročanja je odvisna od pomembnosti podatka: poročanje je lahko mesečno, četrtletno ali letno. Zbrani podatki so podlaga za zakonsko zahtevano poročanje ministrstvu in drugim zainteresiranim deležnikom, enkrat letno pa so predmet pregleda sistema okoljskega ravnanja po standardu ISO 14001:2015 s strani najvišjega vodstva organizacije.

Ukrepi za preprečevanje in zmanjševanje tveganj

Za ocenjevanje tveganj uporabljamo različne metode. Izbira najustreznejše je odvisna od njene primernosti za področje ocenjevanja in usposobljenosti sodelavcev.

Izdelujemo ocene tveganj za:

- nabor tveganj lokacij (Risk Portfolio),
- oceno tveganja delovnih mest (Workplace Health Risk Assessment – WHRA),
- naložbene projekte: s prednostno uporabo metode ocenjevanja tveganj Zürich Hazard Analysis (ZHA) ali metode Hazard and Operability Study (HAZOP Study) v fazi kvalifikacij projekta,

- objekte in proizvodne linije: Zürich Hazard Analysis (ZHA) ali procesne ocene tveganja Process Risk Assessment (PRORA),
- uvajanje novih izdelkov in proizvodne procese: procesna ocena tveganja (PRORA),
- ocenjevanje tveganj, povezanih s kakovostjo izdelkov: prednostna uporaba metode FMEA.

Nabor tveganj vodstvu služi za pregled nad večjimi tveganji na področju ZVO in stopnjo njihovega obvladovanja na posameznih lokacijah, v posameznih državah, poslovnih skupinah ter celotni korporaciji.

Razvoj in priprava nabora tveganj potekata v treh stopnjah:

- ocena tveganj in priprava nabora tveganj za posamezne lokacije,
- priprava nabora tveganj za Lek d. d. (Slovenija) in Sandoz,
- letni pregled nabora tveganj za poslovne skupine na ravni korporacije.

V letu 2017 smo pozorno prepoznavali tveganja na področju ZVO pri izvajanju svoje dejavnosti in procesov ter izvedli vse zahtevane dejavnosti na področju upravljanja tveganj, skladno z Novartisovimi smernicami na področju zdravja, varnosti in okolja (ZVO). Izvedli smo ukrepe za omejevanje potencialnim nevarnostim, zmanjševanje nevarnosti, omejevanje možnosti izpostavljanja nevarnostim in ukrepi za ublažitev negativnih posledic nevarnega dogodka v primeru, da bi do njega prišlo.

3.4.1 Povprečno število ur izobraževanja na zaposlenega⁷⁰

Lekov zaposleni se je v povprečju izobraževal 2,76 dne, če prištejemo še obvezna izobraževanja na delovnem mestu (3,50 dni) in izobraževanja s področja skladnosti (0,20 dni) **pa 6,46 dni**. Poleg izobraževanj v Leku omogočamo sodelavcem tudi študij ob delu. Na dodiplomskem izobraževanju smo tako imeli leta 2017 56 sodelavcev, na podiplomskem pa 63, od tega največ na biotehnologiji in biomedicini ter kemiji.

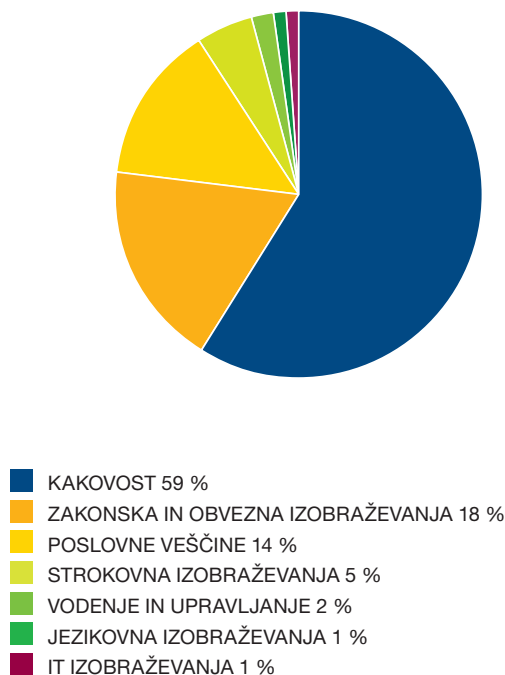
Tabela 23: Povprečno število ur izobraževanja/ zaposlenega

Leto	Število ur/zaposlenega
2013	56,36
2014	61,68
2015	71,44
2016	56,40
2017	51,68

3.4.2 Izobraževanje po izobraževalnih področjih

Glede na število udeležb smo se največ izobraževali na področju kakovosti (59 %), zakonskih in obveznih izobraževanj (18 %) ter poslovnih veščin (14 %).

Izobraževanja v letu 2017 po izobraževalnih področjih (udeležbe)

⁷⁰ Razkritje GRI GS 404-1

4. Izdelki⁷¹

V skladu z Novartisovo vizijo – **Biti zaupanja vreden vodja pri spreminjanju medicinske prakse** – smo zavezani visokim standardom etičnega poslovanja. Naši zaposleni se zato morajo ravnati po Novartisovi politiki strokovnih praks (Novartis Professional Practices Policy), ki predvideva, da so pacienti oz. uporabniki naših izdelkov vedno na prvem mestu. Vsi stiki z njimi morajo imeti za končni cilj izboljšanje ravni zdravstvene oskrbe, ozaveščanje o boleznih in njihovem zdravljenju. Pri tem morajo biti informacije o naših izdelkih transparentne, nezavajajoče in v skladu z odobrenimi oznakami na izdelkih.

V Sloveniji Pravilnik o oglaševanju zdravil določa, da so strokovna javnost zdravniki, ki predpisujejo zdravila, in magistri farmacije, ki izdajajo zdravila na recept ter brez njega. Farmacevtski tehniki izdajajo in priporočajo samo za zdravila brez recepta. Najnovejše strokovne informacije o zdravilih na recept in brez njega, njihovem delovanju ter lastnostih posredujemo strokovni javnosti z neposrednim obveščanjem preko strokovnih sodelavcev. Dodatno pa strokovno javnost seznanjamo z bolezenskimi stanji in njihovim zdravljenjem tudi s pomočjo različnih strokovnih publikacij ter spletnih strani in na strokovnih srečanjih.

O zdravilih na recept in brez njega informiramo strokovno javnost z obiski strokovnih sodelavcev v zdravstvenih ustanovah ter na strokovnih srečanjih, ki jih organizirajo strokovna združenja ali farmacevtska družba Lek. V skladu

s Pravilnikom o oglaševanju zdravil na recept ne oglašujemo končnim uporabnikom (laični javnosti oziroma bolnikom). Zdravila brez recepta oglašujemo v medijih neposredno končnemu uporabniku skladno s pravili oglaševanja za laično javnost.

Inšpekcijski organ pri JAZMP tudi v letu 2017 ni uvedel nobenega inšpekcijskega postopka s področja informiranja in označevanja izdelkov.⁷² Prav tako nismo imeli nobenega primera nespoštovanja pravil, standardov in prostovoljnih kodeksov s področja tržnega komuniciranja, oglaševanja, promocij ter sponzorstev.⁷³

Zadovoljstvo uporabnikov⁷⁴

Zadovoljstvo strokovne javnosti merimo z različnimi mnenjskimi anketami v strokovni javnosti. Z anketami merimo ugled podjetja in zadovoljstvo z našimi sodelavci ter aktivnostmi. Glede na zadnjo anketo v strokovni javnosti, ki smo jo opravili konec leta 2016, je družba Lek med najbolj uglednimi podjetji v Sloveniji z najboljšimi strokovnimi sodelavci.

Z raziskavami med potrošniki ugotavljamo njihovo zadovoljstvo s posameznimi blagovnimi znamkami. Rezultati raziskav nam poleg zadovoljstva uporabnikov in njihovega poznavanja določenih blagovnih znamk povedo, na katerih področjih lahko še izboljšamo komunikacijo z namenom boljšega poznavanja uporabe blagovnih znamk za samozdravljenje.

⁷¹ Razkritja GRI GS 103-1, 103-2, 417-1

⁷² Razkritje GRI GS 417-2

⁷³ Razkritje GRI GS 417-3

⁷⁴ Razkritji GRI GS 102-43, 102-44

S podpisom Listine raznolikosti Slovenije smo se tudi formalno pridružili skupnosti podjetij, ki razumejo pomen in pozitiven ekonomski učinek upravljanja raznolikosti.

5. Človekove pravice in varstvo konkurence⁷⁵

Naše delovanje usmerjajo vrednote, ki temeljijo na kulturi poslovne integritete in etičnega vodenja v vseh delih naše organizacije. **Novartisov kodeks ravnanja**, ki je že od leta 2003 del naše interne regulative in je bil posodobljen v letu 2018, zaznamuje naše vsakdanje poslovanje ter opredeljuje načela etičnega in odgovornega odločanja.

Kodeks ravnanja ureja naše odgovornosti in dolžnosti do družbe in okolja ter odraža našo zavezo skladnosti z zakonodajo in dobro poslovno prakso. Predstavlja jedro zaupanja naših ključnih deležnikov: bolnikov, zaposlenih, delničarjev, zdravstvenih partnerjev in družbe. Prepričani smo, da je poleg poslovnih uspehov pomemben tudi način, na katerega dosegamo svoje rezultate. Pri tem pa imamo ničelno toleranco do kakršne koli oblike neprimernih ravnanj.

V Leku se zavedamo, da so naše sodelavke in sodelavci temelj našega uspeha, zato neprestano skrbimo za njihov razvoj. Precej pozornosti posvečamo izobraževanju, ki obravnavajo tematike s področja integritete in skladnosti. V letu 2017 smo za zaposlene organizirali elektronsko

izobraževanje o kodeksu ravnanja, prijavi neželenih učinkov zdravil, prijavi neprimernih ravnanj in varstva poštene konkurence. Izobraževanje je v povprečju uspešno opravilo več kot 97 % sodelavcev. Vsa navedena področja so med drugim tudi del rednega programa uvajanja novozaposlenih v družbi Lek.⁷⁶

Poleg tega smo izvedli še vrsto usmerjenih izobraževanj s področij, kot so varstvo osebnih podatkov, preprečevanje podkupovanja in sodelovanje s tretjimi strankami, prijava ter preiskava neprimernih ravnanj, strokovne prakse oglaševanja zdravil in interakcije s strokovno javnostjo ter praktična uporaba pravil s področja varstva poštene konkurence. S tem skrbimo, da sodelavci nenehno poglobljajo svoje poznavanje načel integritete in skladnega ravnanja ter jih vključujejo v svoj vsakdan.

Novartisove globalne politike in naši interni akti jasno obravnavajo obveznosti, ki izhajajo iz dolžnosti razkrivanja konflikta interesov, preprečevanja podkupovanja ter zagotavljanja skladnosti z veljavno zakonodajo in notranjimi pravili.

⁷⁵ Razkritja GRI GS 103-1, 103-2, 102-16

⁷⁶ Razkritje GRI GS 412-2

Naše standarde skladnosti uveljavljamo tudi v razmerjih s tretjimi strankami. Na podlagi smernic za tretje stranke vzpostavljamo in ohranjamo poslovne odnose s poslovnimi partnerji, ki so dolžni upoštevati načela, ki veljajo za naše zaposlene.

Kodeks ravnanja izrecno prepoveduje vse oblike diskriminacije zaposlenih glede na osebnostne lastnosti, kot so npr. državljanstvo, spol, starost, narodnost, vera, spolna usmerjenost, invalidnost itd. Od zaposlenih pričakujemo, da bodo drug z drugim ravnali spoštljivo, s poštenim in enakopravnim ravnanjem z zaposlenimi pa gradimo vključujoče delovno okolje.

K temu pomembno prispeva tudi naša pobuda **Raznolikost in vključenost**. Na ta način podpiramo sodelovanje ljudi, ki se med seboj razlikujejo v načinu razmišljanja in vodenja, spolu, rasi, religiji, spolni usmerjenosti, letih, izkušnjah itd., saj so takšni timi bolj kreativni ter uspešni pri spopadanju z izzivi, delo pa bolj stimulatивно in zanimivo. V letu 2017

smo podpisali Listino raznolikosti Slovenija in se s tem tudi formalno pridružili skupnosti podjetij, ki razumejo pomen ter pozitiven ekonomski učinek upravljanja raznolikosti.

V družbi Lek zavračamo vse oblike otroškega, prisilnega ali obveznega dela. V letu 2017 nismo obravnavali nobenega primera diskriminacije ali kakršnega koli zahtevka za odpravo kršitev iz tega naslova.⁷⁷ Družba prav tako ni bila vključena v noben postopek zaradi omejevanja konkurence oziroma kršitve zakonodaje.⁷⁸

⁷⁷ Razkritje GRI GS 406-1

⁷⁸ Razkritje GRI GS 206-1

6. Dobavitelji

6.1 Nabavna politika in sistem nabave⁷⁹

Nabava je ločena organizacijska enota znotraj Novartisovih poslovnih storitev in je odgovorna za nabavo neposrednih ter posrednih materialov in storitev. Na nabavnem področju smo v letu 2017 nadaljevali preoblikovanje nabavnih dejavnosti v skladu z globalnimi in lokalnimi postopki Novartisovih poslovnih storitev ter tako nudili kakovostne storitve vsem našim uporabnikom. Model poslovnega partnerstva smo dodelali in prenesli vse transakcijske ter taktične nabavne dejavnosti v servisne centre.

V vseh fazah nabavnega procesa so zaposleni zavezani postopkom, ki so opredeljeni z Novartisovimi smernicami, mednarodnimi sporazumi in lokalnimi predpisi. V nabavnih aktivnostih (od opredeljevanja potreb uporabnika, izbora dobaviteljev in sklepanja pogodb do naročila) imamo natančno opredeljene vloge in odgovornosti. Za uveljavitev in spoštovanje smernic, zakonodaje ter internih postopkov za nabavne procese je celovito odgovoren direktor nabave.

V letu 2017 je **nabavna vrednost** znašala skupaj 589 milijonov USD, od tega 262 milijonov USD posredna nabava (267 v

letu 2016) in 323 milijonov USD neposredna nabava (274 v letu prej). Dosegli smo predvsem rast neposredne nabave zaradi povečanega obsega poslovanja proizvodnih enot. Nepredvidljiva gibanja na surovinskih trgih in dvigovanje industrijskih standardov so tudi v tem letu zaostrovali dobavne pogoje farmacevtske industrije.

Naši največji nabavni trgi neposredne nabave so bili Švica, Slovenija, Nemčija, Kitajska in Indija.

Na področju posredne nabave so bili največji trgi Slovenija, Nemčija, Italija, Kanada in Avstrija.

6.2 Postopki presoje dobaviteljev⁸⁰

Presojo dobaviteljev opravljamo na podlagi določil standardov kakovosti in Novartisovih smernic. Med kriteriji za presojo so cena, kakovost, rok dobave, zanesljivost, skladnost z regulatornimi predpisi in smernicami Novartisa ter družbeno odgovorna naravnost dobavitelja. Celotni proces presoje in kriteriji za izbor dobaviteljev so ustrezno dokumentirani.

⁷⁹ Razkritji GRI GS 102-9, 102-10

⁸⁰ Razkritja GRI GS 103-1, 103-2, GS 308-2, 408-1, 409-1

V skladu z Novartisovimi smernicami spodbujamo družbene in okoljske vrednote pri dobaviteljih, s katerimi sodelujemo, ter pričakujemo, da bodo ravnali v skladu z zakoni in poslovnimi etičnimi načeli, ki jih določa Novartisov kodeks. Dobavitelj je dolžan predložiti vse informacije o delu, zdravju, varnosti, varstvu okolja in živali, preprečevanju korupcije in poštenu konkurenci ter varstvu osebnih podatkov. Podatki omogočajo pooblaščenim osebam Novartisa nadzor in preveritev skladnosti ravnanj. V primeru ugotovljenih neskladnosti jih mora dobavitelj odpraviti in poročati o napredku pri njihovem odpravljanju.

Prednost pri izbiri imajo pogodbeni izvajalci z enakimi družbenimi in okoljskimi vrednotami. Zagotavljati morajo izvajanje pogodbe v skladu z veljavnimi zakoni in predpisi s področja zdravja, varnosti in okolja, poštenih delovnih praks ter nezakonite diskriminacije. Prednost imajo tudi izvajalci, ki spoštujejo človekove pravice, med katerimi so svoboda združevanja in kolektivnih pravic, zavračanje prisilnega ter otroškega dela.

Neprekinjeno merimo tudi uspešnost dobaviteljev, s čimer vrednotimo in spremljamo uspešnost dobaviteljev ter prepoznavamo področja potrebnih izboljšav (bonitetna ocena, stroški, kakovost, dobava in podpora kupcu).

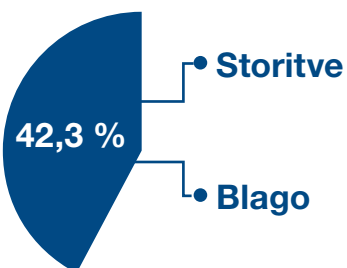
6.3 Politika in praksa vključevanja lokalnih dobaviteljev⁸¹

Tudi lokalne dobavitelje izbiramo po vnaprej določenih merilih, ki so za vse enaka, tako imajo prednost najboljše po kakovosti, ceni in storitvi. V nabavnih kategorijah, kjer imata ključno konkurenčno prednost kakovost in rok dobave, razvijamo ob ustrezni ceni tesne odnose z lokalnimi dobavitelji.

V celotni nabavi je v letu 2017 znašal delež slovenskih dobaviteljev 249 milijonov USD oz. 42,3 % celotne nabavne vrednosti. Na domačem trgu kupujemo predvsem storitve in blago domače proizvodnje, v največji meri so to ovojnina ter surovine slovenske kemijske proizvodnje.

249 milijonov USD

delež slovenskih
dobaviteljev

V sestavi neposredne nabave po posameznih državah predstavlja Slovenija 13,9-odstotni delež nabave (45,6 milijonov USD). V sestavi posredne nabave pa Slovenija ohranja največji delež, in sicer 77,3 % (203 milijonov USD).

⁸¹ Razkritji GRI GS 103-1, GS 204-1

7. Vsebinsko kazalo po standardih GRI GS

Kazalo po standardu poročanja GRI GS (Global Standards) – osnovna opcija (Core)⁸²

SPLOŠNA STANDARDNA RAZKRITJA

		Meje poročanja		
GRI-standard	Razkritje	(znotraj in zunaj organizacije)	Poglavje/stran	Opombe/omejitve
GRI 101: Osnova				
GRI 102: Splošna razkritja				
Predstavitev organizacije				
102-1	Ime organizacije	Lek d. d.	1/6	
102-2	Primarne blagovne znamke, izdelki in storitve	Lek d. d. in vse Lekove lokacije	1.2.2/16	
102-3	Sedež organizacije	Lek d. d.	1/6	
102-4	Lokacije dejavnosti	Lek d. d.	1.2.3/17	
102-5	Lastništvo in pravna oblika	Lek d. d.	1.2/13	
102-6	Trgi (geografska in sektorska razdelitev ter razdelitev po tipih odjemalcev)	Lek d. d.	1.2.1/16	
102-7	Velikost organizacije (število zaposlenih, število dejavnosti, prihodki od prodaje, obveznosti/kapital, število izdelkov ali storitev)	Vse Lekove lokacije	1.1.1/7, 3.2.1/64	
102-8	Zaposleni po vrsti zaposlitve, vrsti pogodbe, regiji in spolu	Lek d. d.	3.2.1/64	SDG: 8, 12
102-9	Opis oskrbne verige organizacije	Lek d. d.	6.1/80	
102-10	Pomembnejše spremembe v obdobju poročanja v zvezi z velikostjo organizacije, sestavo, lastništvom in oskrbno verigo	Lek d. d.	1.2.3/17, 1.3.1/27, 6.1/80	
102-11	Pojasnilo, če in kako organizacija uporablja previdnostno načelo	Lek d. d., lokalna skupnost, bolniki in kupci	1.4.4/32, 2/33	
102-12	Zunanje listine, načela in druge ekonomske, okoljske in družbene pobude, katerih podpisnica in podpornica je organizacija	Lek d. d., Lekovi deležniki	1.4.4/32	
102-13	Članstvo v organizacijah	Lek d. d.	1.4.4/32	
Strategija in analiza				
102-14	Izjava najvišjega nosilca odločanja v organizaciji o pomenu trajnostnega razvoja za organizacijo in strategiji obravnavanja trajnostnega razvoja organizacije	Lek d. d.	Stran 4	
Etika in integriteta				
102-16	Opis vrednot, načel, standardov in načel ravnanja, kot so kodeksi ravnanja in etični kodeksi	Lek d. d.	5/78	SDG: 16
Upravljanje				
102-18	Upravljavska sestava organizacije, vključno s komisijami najvišjega organa upravljanja	Lek d. d.	1.4.1/27	
Vključevanje deležnikov				
102-40	Seznam skupin deležnikov, s katerimi organizacija sodeluje	Lek d. d.	1.4.3/29, 1.4.3/30	
102-41	Delež vseh zaposlenih po kolektivni pogodbi	Lek d. d.	3.2.2/65	SDG: 8
102-42	Izhodišča za prepoznavanje in izbor deležnikov, s katerimi organizacija sodeluje oz. jih vključuje	Lek d. d., Lekovi deležniki	1.4.3/29	

⁸² Razkritji GRI GS 102-47, 102-55

102-43	Pristopi pri vključevanju deležnikov, vključno s pogostostjo sodelovanja po skupinah deležnikov	Lek d. d., Lekovi deležniki	1.4.3/29, 4/77
102-44	Ključne teme in vprašanja, izpostavljena v procesu sodelovanja z deležniki, in kako se je organizacija nanje odzivala, vključno s svojim poročanjem	Lek d. d., Lekovi deležniki	1.4.3/29, 4/77
Podatki o poročilu			
102-45	Enote, vključene v konsolidirane računovodske izkaze	Lek d. d.	1.3.1/27
102-46	Proces definiranja poročila in zamejitve tem	Lek d. d.	1.3/26
102-47	Seznam bistvenih tem	Lek d. d.	7/82-86
102-48	Učinki sprememb podatkov iz predhodnih poročil in razlogi za te spremembe	Lek d. d.	1.3.1/26
102-49	Pomembnejše spremembe v primerjavi s predhodnimi obdobji poročanja v zvezi z zamejitvijo obsega in vidikov	Lek d. d.	1.3.1/27
102-50	Obdobje poročanja (koledarsko, fiskalno leto)	Lek d. d. in vse Lekove lokacije	1.3.1/27
102-51	Datum zadnjega predhodnega poročila	Lek d. d. in vse Lekove lokacije	1.3/26
102-52	Cikel poročanja (letno, dvoletno)	Lek d. d. in vse Lekove lokacije	1.3/26
102-53	Kontaktne podatki za vprašanja v zvezi s poročilom	Lek d. d.	1/6
102-54	Sklic glede poročanja v skladu z GRI-standardi	Lek d. d.	1.3.1/27
102-55	Kazalo po smernicah GRI	Lek d. d.	7/82-86
102-56	Zunanja preveritev poročanja po smernicah GRI	Lek d. d.	1.3/26

SPECIFIČNA STANDARDNA RAZKRITJA

Upravljavski pristopi in razkritja	Bistvene teme	Meje poročanja	Poglavje/stran	Razlogi za opustitev vsebin
EKONOMSKI VPLIVI				
GRI 201: Ekonomska uspešnost				
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej	Lek d. d., lokalna skupnost	Pismo predsednika uprave /4	
201-1	Neposredna ustvarjena in distribuirana ekonomska vrednost	Vse Lekove lokacije, lastniki, zaposleni	1.1.1/7	
201-3	Obveznosti iz pokojninskega načrta	Vse Lekove lokacije, zaposleni	3.2.3/65	
201-4	Pomembnejše prejete državne pomoči	Vse Lekove lokacije	1.1.1/7	
GRI 202: Prisotnost na trgu				
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej	Lek d. d., lokalna skupnost	Pismo predsednika uprave/4	
202-2	Delež lokalnega kadra v višjem managementu	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	3.2.4/65	
GRI 204: Nabavna praksa				
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej	Lek d. d., dobavitelji	6.2/80	
204-1	Delež sredstev za nabavo, uporabljenih za lokalne dobavitelje na pomembnejših proizvodnih lokacijah	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost, dobavitelji	6.3/81	
GRI 206: Varstvo konkurence				
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej		5/78	
103-2				
206-1	Število pravnih postopkov s področja varstva konkurence, preprečevanja monopolov in monopolnih praks ter izidi zaključenih postopkov v letu poročanja	Lek, d. d., lokalna skupnost	5/79	

OKOLJSKI VPLIVI**GRI 301: Materiali**

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej	Vse Lekove lokacije	2.2/42	
103-2				
103-3				
301-1	Porabljeni material po teži in prostornini	Vse Lekove lokacije	2.2/42	SDG: 8, 12

GRI 302: Energija

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej		2/33	
103-2				
103-3				
302-1	Poraba energije v organizaciji	Vse Lekove lokacije	2.3.1/45, 2.3.1/46	SDG: 7, 8, 12, 13
302-3	Energetska intenzivnost (poraba energije na enoto proizvoda)	Vse Lekove lokacije	1.1.1/8, 2.3.1/45	SDG: 7, 8, 12, 13
302-4	Zniževanje porabe energije	Vse Lekove lokacije	2.3.3/47	SDG: 7, 8, 12, 13

GRI 303: Voda

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej		2/33	
103-2				
303-1	Poraba vode po virih	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.4.1/48, 2.4.2/49	
303-3	Delež in skupna količina reciklirane ter ponovno uporabljene vode	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.4.3/50	SDG: 6, 12

GRI 305: Emisije v zrak

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej		2/33,	
103-2			2.6/54	
305-1	Količina neposrednih emisij toplogrednih plinov (Scope 1)	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.1.5/42, 2.6.4/56, 2.6.4/56	SDG: 3, 12, 13, 1, 15
305-2	Količina posrednih emisij toplogrednih plinov (Scope 2)	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.6.4/56	SDG: 3, 12, 13, 14, 15
305-4	Intenzivnost toplogrednih emisij (količina emisij na enoto proizvoda)	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.6.4/56	SDG: 13, 14, 15
305-5	Zmanjševanje emisij toplogrednih plinov	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.3.3/47	SDG: 13, 14, 15
305-7	NO _x , SO _x in druge pomembnejše emisije v zrak po vrsti in teži	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.6.2/55, 2.6.3/56	SDG: 3, 12, 14, 15

GRI 306: Odpadne vode in odpadki

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej		2.7/57	
103-2				
306-1	Celotna količina odpadnih voda po kakovosti in destinaciji izpustov	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.7.1/58	SDG: 3, 6, 12, 14
306-2	Skupna teža odpadkov po vrstah in načinu odstranjevanja	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.5.1/50, 2.5.2/52, 2.5.3/53	

GRI 307: Skladnost

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej		2/33	SDG: 3, 12
103-2				
103-3				
307-1	Vrednost glob zaradi neskladnosti z okoljsko zakonodajo	Vse Lekove lokacije	2/34, 2.1/36	

GRI 308: Okoljska preveritev dobaviteljev

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej	Vse lekove lokacije	6.2/80	
103-2				
308-2	Pomembnejši obstoječi in potencialni negativni okoljski vplivi v oskrbni verigi in sprejeti ukrepi	Lek d. d., dobavitelji	2.1.5/42, 6.2/80	Okoljska odgovornost dobaviteljev je eden od pomembnih kriterijev v procesu pridobivanja ponudb in izboru dobavitelja

DRUŽBENI VPLIVI					
GRI 401: Zaposlovanje					
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej			3.1/64	
103-2					
103-3					
401-1	Število in stopnja novozaposlenih in fluktuacija zaposlenih	Vse Lekove lokacije, zaposleni		3.2.1/64	SDG: 5, 8
401-3	Vrnitev na delo in stopnja zadržanja zaposlenih po koriščenju starševskega dopusta, po spolu	Lek d. d., zaposleni		3.2.5/66	
GRI 403: Varstvo in zdravje pri delu					
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej			3.3/66	
103-2					
103-3					
403-2	Stopnja poškodb pri delu, absentizem, število smrtnih poškodb pri delu	Vse Lekove lokacije, zaposleni	1.1.1/8, 3.3.1/67, 3.3.2/70, 3.3.4/70		SDG: 3, 8
403-3	Zaposleni z visoko stopnjo tveganja za poklicne bolezni	Lek d. d., zaposleni	3.3.5/70		SDG: 3, 8
GRI 404: Izobraževanje					
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej			3.4/72	
103-2					
404-1	Povprečno število ur izobraževanja na leto na zaposlenega po spolu in kategoriji zaposlenih	Lek d. d., zaposleni	3.4.1/76	Evidence izobraževanj po spolu in po kategorijah zaposlenih še ne vodimo	SDG: 4, 5, 8
GRI 406: Nediskriminacija					
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej			5/78	
103-2					
406-1	Število primerov diskriminacije in ukrepi za njeno odpravo	Lek d. d., zaposleni		5/79	
GRI 408: Otroško delo					
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej			6.2/80	
103-2					
408-1	Dejavnosti in dobavitelji, pri katerih obstaja možnost ali je bilo prepoznano tveganje za kršitve s področja otroškega dela	Lek d. d., dobavitelji		6.2/80	
GRI 409: Prisilno ali obvezno delo					
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej			6.2/80	
103-2					
409-1	Dejavnosti in dobavitelji, pri katerih obstaja možnost ali je bilo prepoznano tveganje za kršitve s področja prisilnega dela	Lek d. d., dobavitelji		6.2/80	
GRI 412: Človekove pravice					
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej			5/78	
103-2					
412-2	Število ur izobraževanja zaposlenih o politiki človekovih pravic in postopkih v zvezi z njihovimi vidiki, pomembnimi za dejavnost podjetja, ter delež zaposlenih, vključenih v takšno izobraževanje	Lek d. d., zaposleni, lokalna skupnost		5/78	
GRI 413: Lokalne skupnosti					
103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej			1.4.3.1/32	
103-2					
413-1	Delež dejavnosti, pri katerih je bila vključena lokalna skupnost oz. so bili preverjeni določeni vplivi in narejeni razvojni programi	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	1.4.3.1/32	Zajem podatkov nam za zdaj ne omogoča izračuna deleža, poročamo pa o številu dejavnosti	

GRI 414: Preveritev dobaviteljev za delovne prakse

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej		6.2/80	SDG: 5, 8, 16
103-2				
103-3				
414-2	Pomembnejši obstoječi in potencialni negativni vplivi v zvezi z delovnimi praksami v oskrbni verigi in sprejeti ukrepi	Lek d. d., dobavitelji	2.1.5/42	Dobavitelj se s podpisom pogodbenega dogovora zaveže k spoštovanju vseh veljavnih zakonov in predpisov, povezanih s poštenimi delovnimi praksami

GRI 417: Trženje in označevanje

103-1	Obrazložitev bistvene teme in njenih mej		4/77	
103-2				
417-1	Vrste predpisanih informacij o izdelkih in storitvah	Lek d. d., regulatorji	4/77	
417-2	Število primerov neskladnosti z zakonodajo in prostovoljnimi kodeksi s področja označevanja izdelkov in informiranja kupcev o izdelkih in storitvah	Lek d. d., regulatorji, bolniki, zdravstveni delavci in ponudniki zdravstvenih storitev, kupci	4/77	
417-3	Število primerov neskladnosti z zakonodajo in s prostovoljnimi kodeksi, ki se nanašajo na vplive na tržno komuniciranje	Lek d. d., regulatorji, bolniki, zdravstveni delavci in ponudniki zdravstvenih storitev, kupci	4/77	

8. Izjava okoljskega preveritelja

Izjava okoljskega preveritelja o dejavnostih preverjanja in potrjevanja št. O-006

Slovenski inštitut za kakovost in meroslovje,
z registracijsko številko okoljskega preveritelja SI-V-0001,
akreditirani za preverjanje dejavnosti organizacije (NACE: 21.20),

izjavlja, da smo preverili, ali organizacija na lokacijah:

Lek farmacevtska družba d.d.
Ljubljana, Verovškova 57; Mengeš, Kolodvorska 27;
Prevalje, Perzonal 47 in Lendava, Trimlini 2 D

z registracijsko številko Reg. No. SI-00006

izpolnjuje vse zahteve Uredbe (ES) št. 1221/2009 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 25. novembra 2009 o prostovoljnem sodelovanju organizacij v Sistemu Skupnosti za okoljsko ravnanje in presojo (EMAS).

S podpisom tega dokumenta izjavljamo, da:

- sta bila preverjanje in potrjevanje izpeljana popolnoma v skladu z zahtevami Uredbe (ES) št. 1221/2009 in Uredbe (ES) 2017/1505;
- rezultati preverjanja potrjujejo, da ni dokaza o neskladnosti z veljavnimi zakonskimi zahtevami v zvezi z okoljem;
- podatki in informacije iz okoljske izjave »Poročilu o trajnostnem razvoju družbe Lek d.d. za leto 2017, junij 2018« podajajo zanesljivo, verodostojno in pravilno sliko o vseh dejavnostih organizacije v obsegu, navedenem v okoljski izjavi

Ta dokument ni enakovreden registraciji EMAS. Registracijo EMAS lahko podeli le pristojni organ na podlagi Uredbe (ES) št. 1221/2009. Ta dokument se pri sporočanju javnosti ne uporablja samostojno.

Datum validacije: 2012-04-06

Izdaja: 07/2018-06-22

Velja do: 2020-12-31

Igor Likar:
Direktor SIQ

9. Slovar pomembnih izrazov

EMAS (ECO – Management and Audit Scheme, sistem EU za okoljsko ravnanje in presojo)

Shema EMAS je namenjena spodbujanju primernejšega ravnanja z okoljem in obveščanju javnosti o vplivih dejavnosti organizacij na okolje. Standard ISO 14001 nadgrajuje v smeri večje odprtosti, odkritosti in periodičnega objavljanja preverjenih okoljskih informacij. Okoljska izjava predstavlja osrednji način seznanjanja javnosti z rezultati nenehnega izboljševanja učinkov ravnanja z okoljem in je hkrati priložnost za rast ugleda organizacije pri kupcih, dobaviteljih, pogodbenikih, okolici ter zaposlenih.

GRI (Global Reporting Initiative)

Mednarodni standardi GRI so med vodilnimi na področju poročanja o korporativni odgovornosti podjetij in trajnostnem razvoju. Zahtevajo načrtovanje in poročanje po merljivih kazalnikih ekonomskega, družbenega ter okoljskega vpliva organizacije. Poročevalci se glede na obseg razkritij razvrstijo v dve stopnji: osnovno in napredno ("core" in "apprehensive"). Smernice GRI zagotavljajo visoko stopnjo primerljivosti, transparentnosti in konsistentnosti nefinančnih poročil ter povečujejo zaupanje deležnikov v poročila o korporativni odgovornosti in trajnostnem razvoju.

POR (Program odgovornega ravnanja/Responsible Care)

Mednarodno prostovoljno pobudo kemijske industrije, nastalo leta 1981 v Kanadi, je prevzela kemijska industrija po vsem svetu. Pobuda spodbuja odgovorno ravnanje do zaposlenih in okolja v najširšem pomenu besede: uvažanje dobrih praks, običajno skozi sisteme vodenja, zlasti na področju varnosti in zdravja pri delu, varovanja okolja ter skrbnega in varnega ravnanja z izdelki kemijske industrije. Cilj pobude je stalno izboljševanje dosežkov na omenjenih področjih, merljivo s 16 kazalniki. Trije kazalniki odražajo dosežke na področju varnosti in zdravja pri delu, preostali ravnanje z okoljem, vključno z varčno rabo energije.

Generiki so nasledniki zdravil, ki jim je pretekla patentna zaščita. Generično zdravilo je zdravilo, ki ima enako kakovostno in količinsko sestavo, učinkovine ter farmacevtsko obliko kot referenčno zdravilo in katerega bioekvivalenca z referenčnim izdelkom je dokazana z ustreznimi študijami biološke uporabnosti.⁸³

Učinkovina je snov, ki je nosilec delovanja zdravila.

Antibiotiki so naravni produkt mikroorganizmov ali polsintezni derivat, ki zavira razmnoževanje drugih mikroorganizmov ali jih uničuje ter se uporablja za zdravljenje bakterijskih okužb. Sodobna znanost pozna več tisoč snovi z antibiotičnim učinkom. V praksi je v središču nekaj ducatov molekul, ki so se popolnoma izkazale v vsakdanji medicini. Nekatere bakterije proizvajajo betalaktamazo in so zato odporne proti določenim oblikam antibiotikov. Klavulanska kislina je inhibitor betalaktamaze. V kombinaciji s kalijevim klavulanatom, ki preprečuje odpornost bakterij proti delovanju amoksicilina, je antibiotik učinkovit pri zdravljenju bakterijskih okužb.

Biološko zdravilo je zdravilo, v katerem je učinkovina biološka snov ali snov, pridobljena s postopkom, ki vključuje biološke sisteme. Biološka snov je tista, ki je pridobljena iz uporabe ali z uporabo biološkega vira in za določitev kakovosti potrebuje kombinacijo fizikalno-kemijskega ter biološkega preskušanja, skupaj s postopkom proizvodnje in njegovim nadzorom. To so na primer zdravila, proizvedena z biološkim ali biotehnoškim postopkom, vključno s celičnimi kulturami in podobno. Biološka zdravila v človeškem organizmu skušajo popraviti proces, ki je povzročil bolezen. Uporabljajo se za zdravljenje do zdaj neozdravljivih bolezni in bolniku prinašajo višjo kakovost življenja. Omogočajo učinkovitejše zdravljenje raka, aidsa, slabokrvnosti, revmatskih, srčno-žilnih in še nekaterih drugih bolezni. V preteklih letih so ta zdravila rešila in podaljšala življenja ter izboljšala kakovost življenja težkim, pogosto kroničnim bolnikom.

Podobna biološka zdravila so izdelki, ki so biološko podobni izdelkom, za katere je že izdano dovoljenje za promet. Razvita so kot kopije originalnih bioloških zdravil, ko tem poteče patentna zaščita. So enako kakovostna, varna in učinkovita kot originalna zdravila, vendar so zaradi ugodnejše cene dosegljiva širšemu krogu pacientov. Kemično gre za proteine ali glikoproteine. Koncept biološke podobnosti, kot ga določa evropski zakon o zdravilih, zahteva najvišjo raven strokovnosti v znanosti, tehnologiji in logistiki.

Biotehnologija združuje vse tehnološke aplikacije, ki uporabljajo biološke sisteme, žive organizme ali njihove derivate z namenom ustvariti ali prilagoditi izdelke ali procese za specifično uporabo. Pri tehnološkem izkoriščanju biokultur povezuje mikrobiologijo, biokemijo in inženirske znanosti.

Rekombinantna tehnologija DNK se pogosto imenuje tudi gensko kloniranje ali genski inženiring. Informacija, potrebna

⁸³ Vir: Zakon o zdravilih – ZZdr-1 (Uradni list RS, št. 31/06 s 24. 3. 2006) in Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o zdravilih – ZZdr-1A (Uradni list RS, št. 45/08 z 9. 5. 2008).

⁸⁴ Vir: Humar M., Šmid-Korbar J., Obreza A. Farmacevtski terminološki slovar. Ljubljana 2011.

za sintezo določenega proteina v človeku (zapis za želeni protein ali gen), se iz človekovega organizma prenese v drug organizem, največkrat v bakterijo, izolirane celice sesalcev ali kvasovke. Na podlagi sprejete informacije te nove celice izdelujejo večje količine proteinov ali glikoproteinov.

Biološki dejavniki so mikroorganizmi, celične kulture in človeški endoparaziti, ki lahko povzročijo okužbo, alergijo ali zastrupitev.

- Biološki dejavnik/gensko spremenjeni organizem iz 1. varnostnega razreda je tisti, za katerega je verjetnost, da povzroči bolezen pri ljudeh, minimalna, tveganje, da se razširi v okolico, pa zanemarljivo.
- Biološki dejavnik/gensko spremenjeni organizem iz 2. varnostnega razreda je dejavnik, ki lahko povzroči bolezen pri ljudeh in je lahko nevaren za delavce; tveganje, da se razširi v okolico, je majhno, v večini primerov pa je na voljo učinkovita preventiva ali zdravljenje.

GSO (gensko spremenjeni organizem) je organizem, v katerega genski material je z uporabo sodobnih metod biotehnologije vnesen točno določen gen za točno določeno lastnost iz drugega organizma. GSO so lahko mikroorganizmi (bakterije, glive, virusi), rastline in živali.

Biofarmacevtika je najsodobnejša in najhitreje rastoča veja farmacije. Svetovni trg bioloških zdravil raste dvakrat hitreje kot celoten trg zdravil. Biološka zdravila so zaradi zahtevnih raziskav in razvoja zelo draga. Podobna biološka zdravila pa so cenovno ugodnejša in tako dostopna širšemu krogu pacientov.

V Leku smo lasten razvoj v genski tehnologiji začeli že v 80. letih prejšnjega stoletja in ustvarili trden temelj za proizvodnjo rekombinantnih proteinov oz. biofarmacevtikov za humano uporabo.

Direktivo IPPC (Integrated Pollution Prevention and Control) o celovitem preprečevanju in nadzorovanju industrijskega onesnaževanja prenaša v slovenski pravni red Uredba o vrsti dejavnosti in naprav, ki lahko povzročajo onesnaževanje okolja večjega obsega. Evropska unija je direktivo združila s šestimi drugimi, ki so urejale to področje, v enotno **direktivo IED (Industrial Emissions Directive)**.

član skupine Sandoz

Lek farmacevtska družba d. d.
Verovškova 57
SI-1526 Ljubljana
Slovenija